

Yksin tulleiden pakolaisnuorten arjen kansalaisuuden rakentuminen maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa

Laura Bagans

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

Syyskuu 2020

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Sosiaalitieteiden laitos
Tekijä □ – Författare – Author Bagans Laura Eleonore		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Yksin tulleiden pakolaisnuorten arjen kansalaisuuden rakentuminen maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa		
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiaalityö		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Syyskuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 94 + 3 liitettä
Tiivistelmä/Referat – Abstract		
<p>Suomalainen yhteiskunta kansainvälistyy ja muuttuu yhä monimuotoisemmaksi. Vaikka maahan on tullut vuonna 2020 uusia turvapaikanhakijoita verrattain vähän, ei pakolaisuus globaalina ilmiönä ole ohime-nvä. Myös aiempina vuosina pakolaisina Suomeen tulleet henkilöt tarvitsevat edelleen apua ja tukea uu- dessa asuinmaassaan. Sosiaalipalveluiden järjestäminen on tässä keskeisessä roolissa. Yksin alaikäisenä Suomeen turvapaikanhakijoina tulleet nuoret ovat täysi-ikäistyessään erityisen tuen tarpeessa. Heinä- kuussa 2020 voimaan tullut uusi kotoutumislain muutos mahdollistaa heille jatkossa jälkihuollon palvelut 25-vuotiaaksi asti.</p> <p>Tämä pro gradu -tutkielma keskittyy yksin tulleiden pakolaisnuorten tarpeisiin ja arjen kansalaisuuden rakentumiseen jälkihuollon kontekstissa. Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella, millaisia tuen ja avun tarpeita erään suomalaisen kunnan jälkihuollon työntekijät tunnistavat yksin tulleilla nuorilla olevan ja miten niihin jälkihuollon käytänteissä vastataan. Sen lisäksi tutkimus tuottaa arjen kansalaisuuden teorian avulla tietoa nuorten arjen kansalaisuuden rakentumisesta. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet maahan- muuttajilla olevan erityistarpeita, joiden vuoksi myös kotoutumisaika on nähty liian lyhyenä. Arjen kan- salaisuuteen keskittyvät tutkimukset ovat osoittaneet kansalaisuuden juridispoliittisen näkökulman olevan riittämätön sosiaalipalveluissa. Sen sijaan vuorovaikutukseen, kohtaamisiin ja käytäntöihin keskittyvä mo- niulotteinen kansalaisuus kuvaa paremmin maahanmuuttajien läpikäymää kansalaistumisen prosessia.</p> <p>Tutkimus lähestyy aihetta laadullisesti tarkastellen jälkihuollon työntekijöiden kertomuksia. Tutkimusai- neisto koostuu kuudesta jälkihuollon sosiaalialan ammattilaisen teemahaastattelusta, jotka on kerätty tou- kokuussa 2020. Analyysimenetelmänä on käytetty teoriasidonnaista sisällönanalyysii. Arjen kansalaisuu- den teoreettinen viitekehys on ohjannut tutkimuksen tekoa koko prosessin läpi.</p> <p>Tutkimustulosten perusteella nuorilla tunnistetaan olevan monenlaisia tarpeita, joihin työntekijät pyrkivät jälkihuollon käytänteissä vastaamaan. Kaikkiin tarpeisiin vastaaminen ei ole mahdollista yhteiskunnallis- ten rakenteiden ja palvelujärjestelmän puitteissa. Nuorten arjen kansalaisuuden voidaan nähdä rakentuvan erilaisista elementeistä, joista keskeisimpiä ovat luottamuksellisen suhteen luominen sekä nuorten auto- nomian ja toimijuuden vahvistaminen. Arjen kansalaisuuden rakentumista sen sijaan heikentävät kiristy- nyt maahanmuuttopolitiikka, jotkin yhteiskunnalliset rakenteet ja riittämättömät sosiaalipalveluiden re- surssit.</p> <p>Tutkimustulokset luovat kuvaa yksin tulleistä pakolaisnuorista, jotka rakentavat omaa arjen kansalaisuut- taan yhteiskunnallisten ja poliittisten paineiden alla. Sosiaalialan ammattilaisten tarjoama aika, psykososi- aalinen tuki, käytännön apu ja kumppanuuteen perustuva turvallinen sekä luottamuksellinen ihmissuhde ovat merkittävässä roolissa arjen kansalaisuuden rakentumisen kannalta. Tutkimus tuottaa tietoa työnteki- jöiden näkökulmasta nuorten kohtaamista haasteista sekä hyvistä jälkihuollon käytänteistä, joiden keski- össä ovat yksin tulleet nuoret yksilöllisine tarpeineen turvaa, pysyvyyttä ja huolenpitoa etsien.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords yksin tulleet pakolaisnuoret, arjen kansalaisuus, maahanmuuttajapalveluiden jälkihuolto		

SISÄLLYS

1 Johdanto.....	1
2 Tutkielman lähtökohdat ja tutkimuskysymykset	5
3 Alaikäisenä yksin Suomeen tulleet pakolaisnuoret	10
3.1 Yksin tulleet pakolaisnuoret Suomessa	10
3.2 Sosiaalipalvelut yksin tulleiden pakolaisnuorten kotoutumisen tukena	14
3.3 Aiempia tutkimuksia yksin tulleista pakolaisnuorista	16
4 Kansalaisuutta rakentamassa	22
4.1 Moniulotteinen kansalaisuus	22
4.2 Kansalaistuminen prosessina	25
4.3 Arjen kansalaisuus rakentuu kohtaamisissa, vuorovaikutuksessa ja käytännöissä	27
4.4 Aiempia tutkimuksia kansalaisuudesta ja arjen kansalaisuudesta	29
5 Tutkimuksen metodologia ja tutkimuksen toteuttaminen	32
5.1 Konstruktionistinen lähestymistapa	32
5.2 Aineiston keruu	33
5.3 Aineiston analyysi	37
6 Tutkimuseettinen pohdinta	40
7 Yksin tulleiden pakolaisnuorten avun ja tuen tarpeet	44
7.1 Monenlaiset tuen tarpeet	44
7.2 Nuorten tarpeet ohjaamassa sosiaalipalveluiden suuntaa	48
7.3 Kun kaikkiin tarpeisiin ei voida vastata	51
8 Jälkihuolto yksin tulleiden pakolaisnuorten arjen kansalaisuuden rakentumisen tukena	55
8.1 Luottamus arjen kansalaisuuden rakentumisen perustana	55
8.2 Arjen kansalaisuus rakentuu autonomiaa ja toimijuutta vahvistamalla	59
8.3 Resurssit ja yhteiskunnalliset rakenteet haasteina arjen kansalaisuudelle	65
9 Tulosten yhteenveto ja pohdinta	73
10 Lopuksi	81
11 Lähteet	84
LIITTEET	95
Liite 1 Saatekirje	95
Liite 2 Suostumuslomake	96
Liite 3 Haastattelurunko	97

1 Johdanto

Juuri oleskeluluvan saanut pakolaisnuori juoksee ryhmäkodin käytävällä ja huutaa olevansa nyt ”Suomi-poika”. Hymyilen ja annan hänen iloita hetkestä. Pitkä odotus ja epävarmuus ovat hetkeksi takanapäin, ja hän kokee olevansa osa tätä yhteiskuntaa. Tiedän kuitenkin, että hänellä on pitkä tie edessä, eikä oleskelulupa vielä johda kansalaisuuden saamiseen. Vaikka hän tulevaisuudessa saisi Suomen kansalaisuuden, on epävarmaa, kokeeko hän ikinä täysi-valtaista kansalaisuutta ja osallisuutta suhteessa muihin suomalaisiin. Myös tällä nuorella kansalaisuuden rakentuminen on pitkä prosessi, jossa yksilön voimavarojen ja toimijuuden lisäksi iso merkitys on sillä, minkälaisia palveluita ja millaista tukea hän tulee elämässään saamaan. Toivon, että jälkihuollon sosiaalipalveluissa hänen erityisyytensä huomataan ja hän saa työkaluja tulla sellaiseksi ”Suomi-mieheksi” kuin haluaa.

Pro gradu -tutkielmassani lähestyn kansalaisuutta ja sen rakentumista erään suomenlaisen kunnan maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon kontekstissa. Tutkimuksessani ää-
neen pääsevät sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat, jotka kohtaavat työssään yksin maahan tulleita pakolaisnuoria. Olen kiinnostunut siitä, millä tavalla sosiaalialan ammattilaiset näke-
vät ja kohtaavat yksin tulleiden nuorten tarpeet ja mitä keinoja heillä on vastata niihin. Tut-
kimukseni fokuksessa on jälkihuollon sosiaalipalveluiden arjen kansalaisuutta tukevat käy-
tännteet sekä se, miten nuorten arjen kansalaisuus niissä käytänteissä rakentuu. Tutkimuksen
teoreettinen viitekehys arjen kansalaisuudesta ohjaa tutkimukseni kulkua ja auttaa tarkaste-
lemaan nuoria ja heille suunnattuja palveluita laaja-alaisesti huomioiden kuitenkin myös yk-
sittäiset kohtaamiset jälkihuollon työntekijöiden näkökulmasta.

Vuonna 2015 Suomeen saapui 32 476 turvapaikanhakijaa (Sisäministeriö 2017). Heistä 3 024 oli alaikäisiä turvapaikanhakijoita ilman huoltajaa (Maahanmuuttovirasto 2016a). Jo vuonna 2016 Euroopan Unioni kiristi ulkorajavalvontaansa ja maahanmuuttopolitiikkaansa, jonka vuoksi turvapaikanhakijoiden määrä väheni huomattavasti (Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2018b, 3). Keväällä 2020 turvapaikanhakijoiden määrä on vähentynyt selvästi koronaviruk-
sen seurauksena voimaan tulleiden rajaliikenteen rajoitusten vuoksi (Maahanmuuttovirasto 2020a). Turvapaikkahakemusten määrän laskusta huolimatta sosiaalityö yksin tulleiden pa-

kolaisnuorten kanssa jatkuu ja myös uusia lapsia ja nuoria otetaan vastaan Suomeen. Valtioneuvosto vahvisti 27.2.2020 tekemällään päätöksellä 175 haavoittuvassa asemassa olevan turvapaikanhakijan vastaanottamisesta. Suomeen tullaan hakemaan Välimeren maista ensisijaisesti ilman huoltajaa olevia lapsia sekä yksinhuoltajaperheitä. (Valtioneuvosto 2020.) Alaikäisille suunnatuissa ryhmäkodeissa eri puolella Suomea on otettu lapsia vastaan koronaviruksesta huolimatta. Ensimmäiset lapset tuotiin Suomeen Kreikasta heinäkuussa 2020 ja siirrot ovat edenneet senkin jälkeen suunnitellusti. (Maahanmuuttovirasto 2020c.) Todennäköisesti suuri osa myös näistä lapsista tulee oleskeluluvan saamisen ja täysi-ikäistymisen jälkeen siirtymään jonkin kunnan maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon piiriin. Vaikka koronavirus on osoittanut valtioiden rajojen olevan yhä vankat ja pandemia on muuttanut liikuvuutta, ei pakolaisuus maailmalla ole katoamassa. UNHCR (UN Refugee Agency) on arvioinut 1,44 miljoonan pakolaisen tarvitsevan uudelleensijoitusta vuonna 2020 (UNHCR 2020a).

Ilman huoltajaa tulleet pakolaisnuoret tarvitsevat tukea myös täysi-ikäisinä selviytyäkseen uudessa asuinmaassaan arjen haasteista. Täysi-ikäistyminen tarkoittaa yksin alaikäisenä maahan tulleille nuorille Suomessa heikompia oikeuksia ja enemmän vastuuta (esim. Björklund 2015, 54). Monella nuorella on lyhyt oleskelulupa yksilöllisen inhimillisen syyn perusteella, joka on ajoitettu päättymään 18-vuotissyntymäpäivän tienoille. Jatko-oleskeluluvan hakeminen ja odottaminen on nuorille psyykkisesti raskasta ja eläminen epävarmuudessa haastaa kotoutumista ja kotouttamistyötä tekeviä ammattilaisia.

Olen toiminut alaikäisten yksin Suomeen tulleiden turvapaikanhakijoiden sosiaalityöntekijänä niin tukiasumisyksikössä kuin ryhmäkodissakin pääkaupunkiseudulla. Sen lisäksi olen työskennellyt maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa ja yksin maahan tulleiden perheyhmäkodissa sekä paperittomien hätämajoitusyksikössä lapsiperheiden kanssa. Tällä hetkellä olen töissä sosiaalityöntekijänä alaikäisten ilman huoltajaa tulleiden turvapaikanhakijoiden ryhmäkodissa. Työssäni olen nähnyt, kuinka Suomen tiukentunut maahanmuuttopolitiikka heikentää turvapaikanhakijoiden ja maahanmuuttajien perus- ja ihmisoikeuksia. Esimerkiksi perheenyhdistämisprosesseja on vaikeutettu lainsäädännön keinoin ja humanitaarinen suojelu oleskeluluvan perusteena poistettiin ulkomaalaislaista kokonaan vuonna 2016 (Maahanmuuttovirasto 2016b). Sen lisäksi muun muassa oikeusavun saamisen kriteereitä on tiukennettu ja vuosina 2016 ja 2017 suurin osa ilman huoltajaa tulleistä turvapaikanhakijoista sai oleskelulupapäätöksen vain vuodeksi, kun aiemmin neljän vuoden oleskeluluvan

saaminen on ollut yleisempää (Lepola 2019a, 7; European Migration Network 2018a, 39). Myös kielteisiä ensiasteen päätöksiä annettiin aiempaa enemmän (European Migration Network 2018a, 39). Poliittiset tiukennukset vaikeuttavat myös kotouttamisen saralla tehtävää työtä. Viranomaisten on työskenneltävä entistä tietoisemmin pystyäkseen huolehtimaan yhdenvertaisuuden ja ihmisoikeuksien toteutumisesta (Siirto & Hammar 2016, 207). Uskon, että ilman huoltajaa Suomeen tulleissa lapsissa ja nuorissa on yhteiskunnallemme valtava voimavara ja heidän tarpeisiinsa oikein vastaamalla voimme luoda vahvempaa ja yhtenäisempää Suomea.

Myös toinen tutkielmani keskeisistä teemoista, kansalaisuus ja arjen kansalaisuuden rakentuminen on itseäni henkilökohtaisesti kiinnostava aihe. Kaksoiskansalaisuuteni kautta olen pohtinut sitä, mitä kansalaisuus tarkoittaa minulle ja ympäröivälle yhteiskunnalle. Se, millä tavalla yhteiskunta suhtautuu kansalaisuuteen, vaikuttaa suuresti yksilön identiteetin rakentumiseen. Huomaan, että olen kauhistunut uutisia, joissa on nostettu esille kaksoiskansalaisten oikeuksien rajaamista (esim. Työryhmä: virkamiesten kaksois-kansalaisuudet ja sidonnaisuudet syyniin jo ennen nimittämistä, 11.6.2015). Se, miten yksin tulleiden pakolaisnuorten kohdalla arjen kansalaisuus rakentuu uudessa asuinmaassa arkisissa kohtaamisissa, vaikuttaa todennäköisesti hyvin paljon heidän osallisuuden ja toimijuuden kokemuksiin ja määrittää sitä kautta heidän tulevaisuutta Suomessa.

Suomalaisen yhteiskunnan kansainvälistyminen ja etninen monimuotoisuus ovat seikkoja, jotka tulisi huomioida laajemmin sosiaalityön kentällä entistä paremmin. Aikuissosiaalityön piiriin oli siirtymässä vuonna 2020 entistä enemmän maahanmuuttajapalveluiden jälkihuolto-uoria. Uusi 15.7.2020 voimaan astunut lakimuutos kuitenkin muutti tilannetta niin, että pakolaisnuoret voivat kuulua kotouttamispalveluiden ja jälkihuollon piiriin 25-vuotiaiksi asti (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020a). Selvitän tutkimuksessani sitä, miten jälkihuollon piirissä olevien pakolaisnuorten tarpeita tunnistetaan ja miten niihin vastataan, sekä kuinka heidän arjen kansalaisuuden rakentamista tuetaan jälkihuollossa.

Pro gradu -tutkielmani rakentuu kymmenestä pääluvusta. Johdannossa ja toisessa luvussa perustelen aihevalintaa ja kuvaan tutkielman lähtökohtia. Sen lisäksi esittelen tutkimustehdävää ja tutkimuskysymykset. Kolmannessa ja neljännessä luvussa käsittelen teoreettista vii-

tekehystä ja avaan tutkimuksessani käyttämiäni käsitteitä. Viides luku sisältää tietoa tutkimuksen metodologiasta ja tutkimuksen toteuttamisesta. Kuudennessa luvussa on vuorossa tutkimuseettinen pohdinta. Luvut seitsemän ja kahdeksan kattavat tutkimukseni tulokset. Niissä kuvaan yksin Suomeen tulleiden pakolaisnuorten tarpeita ja arjen kansalaisuuden rakentumista maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon työntekijöiden näkemysten mukaisesti. Luvussa yhdeksän vedän tutkimukseni tulokset yhteen ja esitän niistä pohdintoja. Kymmenes luku tuo tutkielmaani viimeiset sanat ja ajatukset.

2 Tutkielman lähtökohdat ja tutkimuskysymykset

Vaikka turvapaikanhakijoita on tullut Suomeen viime vuosina verrattain vähän, ei pakolaisuus ole ohimenevä ilmiö. Esimerkiksi vuonna 2018 ensimmäistä kertaa turvapaikkaa haki 2 409 ihmistä. Maailmassa on 70,8 miljoonaa kodistaan paennutta ja heidän määränsä kasvaa entisestään. Myöskään yksin tulleiden lasten ja nuorten pakolaisuus ei ole poikkeuksellista. (Suomen Pakolaisapu 2020.) Tutkielman aihe on ajankohtainen ja tärkeä, sillä kotouttamistyö vaatii runsaasti myös taloudellisia resursseja yhteiskunnassa. Näin ollen olisi tärkeää, että asiakkaiden tarpeet ja niihin vastaavat palvelut saataisiin sopimaan yhteen entistä paremmin. Johanna Hiitola ja Jaana Vuori (2018, 335) kirjoittavat artikkelissaan *Afganistanilaisten pakkomuuttajien arjen kansalaisuus ja toiminnan mahdollisuudet*, että kolmen vuoden kotoutumisaika osoittautuu hyvin lyhyeksi ajaksi tarvitulle tuelle (mt.). Samaa mieltä kotoutumisaajan riittämättömyydestä ovat omassa tutkimuksessaan Kati Turtiainen, Tuomo Kokkonen ja Katri Viitasalo (2018, 350). Hiitolan ja Vuoren (2018, 333–336) tutkimuksen mukaan esimerkiksi hoitamaton traumatausta asettaa arjen kansalaisuudelle paljon esteitä. Myös kiristynyt maahanmuuttopolitiikka vaikeuttaa pakolaistaustaisten arjen kansalaisuuden toteutumista. (Mt.)

Tutkimusten perusteella on havaittavissa, että jo nykyinen kolmen vuoden kotoutumisaika on liian lyhyt. Tästä huolimatta Suomen hallitusohjelmaan (2019, 136–137) on kirjattu, että maahanmuuttajien aktiivista kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan tulisi vahvistaa, tehostaa ja nopeuttaa. Hallitusohjelman mukaan kotoutumisen tulee olla aktiivista ja siihen kuuluu nopean työllistymisen lisäksi suomalaisen yhteiskunnan tuntemus ja siihen mukaanpääsy sekä osallisuuden edistäminen. (Mt.) Sosiaalityöntekijät työskentelevät yhteiskunnassamme merkityksellisessä roolissa kotouttamistyössä ja on tärkeää ymmärtää poliittista ja paikallista kontekstia, jossa sosiaalialan ammattilaiset toimivat. Tutkimukseni kiinnittyy yhteiskuntatieteelliseen maahanmuuttotutkimukseen, mutta tavoitteena on ollut lähestyä aihetta ihmisoikeuslähtöisesti ja työntekijöiden ja asiakkaiden tasavertaisuutta kunnioittaen sekä kriittiseen sosiaalityön tutkimukseen nojaten.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta hyväksyi maaliskuussa 2019 lakialoitteen lastensuojelun jälkihuollon ikärajan nostamisesta 21 ikävuodesta 25 ikävuoteen. Jälkihuollon päättymisen ikäraja nousi 1.1.2020, kun lastensuojelulain muutokset astuivat voimaan. Ikärajan korotuksen soveltamisen piiriin kuuluvat ne lapset ja nuoret, jotka ovat oikeutettuja jälkihuoltoon 1.1.2020. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2020.) Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmä ei aikataulusyistä tehnyt ehdotusta yksin alaikäisenä tulleiden pakolaisnuorten jälkihuoltoon rinnastettavista palveluista. Työryhmä linjasi tuolloin, että se on otettava huomioon jatkovalmisteluissa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2019, 13.) Keväällä 2020 Työ- ja elinkeinoministeriö ehdotti lakia kotoutumisen edistämisestä muutettavaksi niin, että myös ilman huoltajaa saapuneiden nuorten jälkihuoltoikäraja nostettaisiin 25 vuoteen, jotta se vastaisi lastensuojelulaissa määriteltyä jälkihuollon tukea (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020b). Lakia kotoutumisen edistämisestä muutettiin kesällä 2020 niin, että ilman huoltajaa maassa asuvien lasten ja nuorten tukea voidaan jatkaa siihen asti, että he täyttävät 25 vuotta tai heidän huoltajansa saapuu Suomeen. Tukitoimia eli jälkihuollon palveluita voidaan tarjota nuorille 15.7.2020 alkaen uuden lain mukaisesti. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020a.)

Ennen 15.7.2020 ilman huoltajaa alaikäisenä tulleilla pakolaisnuorilla jälkihuolto päättyi 21 vuoden ikään, kun samalla lastensuojelunuorten jälkihuollon ikäraja oli nostettu 25 ikävuoteen. 21 vuotta täytettyään yksin tulleet pakolaisnuoret siirtyivät tarvittaessa aikuissosiaalityön palveluiden piiriin. Muun muassa Outi Lepolan (2019a, 38) selvityksen mukaan kotoutumislakia oli tärkeää uudistaa vastamaan yksin alaikäisenä maahan tulleiden tarpeita, sekä lastensuojelulakia niin, että myös yksin alaikäisenä maahan tulleet nuoret voisivat saada jälkihuoltoa 25-vuotiaiksi asti (mt.). Tutkimuksessani selvitän sitä, kuinka jälkihuollon sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat näkevät nykyisen muutoksen kynnyksellä olevan palvelujärjestelmän tukevan alaikäisenä yksin maahan tulleita nuoria, sekä kuinka he näkevät näiden nuorten tarpeet.

Maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon sosiaalityön ammattilaiset tekevät töitä pelkätään yksin tulleiden nuorten kanssa. On oleellista, että heillä on osaamista ja tietoa esimerkiksi pakolaisuudesta, oleskelulupien hakemisesta ja traumasta sekä transnationaalien perhesuhteiden merkityksestä nuorten elämässä. Turtiaisen ym. (2018, 356–357) tutkimuksen mukaan maahanmuuttajien yksilöllisten tarpeiden tunnistamattomuus ja huomioimatto-

muus voi passivoida ja pakottaa riippuvuuteen uudesta yhteiskunnasta sekä aloitekyvyttömyyteen (mt.; myös Turtiainen 2012, 100). Sen vuoksi on tärkeää että kotouttamistyötä tekevillä ammattilaisilla on kattava käsitys siitä, millaisia tarpeita yksin tulleilla pakolaisnuorilla on. On myös tärkeää, että ammattilaiset hahmottavat laajasti maahanmuuttoon ja pakolaisuuteen liittyviä globaaleja ilmiöitä. Tarkastelemalla maahanmuuttajapalveluiden sosiaalipalveluiden arjen kansalaisuutta rakentavia käytänteitä ja sosiaalialan ammattilaisten näkökulmia, haen vastausta myös siihen, miten työntekijät arvioivat yksin tulleiden nuorten saamaa palvelua ennen uutta lakimuutosta. Tutkimukseen osallistuminen mahdollisti kritiikin esittämisen lisäksi hyvien ja toimivien toimintamallien ja arjen kansalaisuutta tukevien käytänteiden esille tuomisen. Haastattelujen avulla kerättävä tieto voi vahvistaa jo olemassa olevaa tutkimustietoa tai tuoda siihen uusia näkökulmia. Alla olevat tutkimuskysymykset ohjaavat tutkimukseni tekoa aina teoreettisesta viitekehyksestä aineiston keruuseen ja analysointiin.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisia yksin alaikäisenä maahan tulleiden nuorten avun ja tuen tarpeita maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa tunnistetaan ja miten niihin vastataan?
2. Miten arjen kansalaisuus rakentuu yksin tulleiden pakolaisnuorten kohdalla maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon käytänteissä?

Vastaan tutkimuskysymyksiini tarkastelemalla maahanmuuttajapalveluiden sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien näkemyksiä pakolaisnuorten tarpeista ja arjen kansalaisuuden rakentumisesta. Tämä on tärkeä aihe erityisesti pääkaupunkiseudulla, joka on hyvin monikulttuurinen. Myös vuoden 2015 suuri pakolaismäärä on aiheuttanut kuntien palvelutuotannoille kovia haasteita sekä tuonut mukanaan uusia palveluntarpeita. Pääkaupunkiseudulla, kuten muuallakin Suomessa, on mietittävä, toimiiko nykyinen palvelujärjestelmä uusille maahan muuttaneille. Aiemman tutkimuksen valossa näyttää myös siltä, että maahanmuuttajataustaisilla nuorilla voidaan olettaa olevan erityisiä hyvinvointiin liittyviä tarpeita, jotka tulisi ottaa huomioon palvelujärjestelmässä. (Ranto ym. 2015, 2-3.) Tämän vuoksi on tärkeää

tutkia yksin maahan tulleiden nuorten erityistarpeita ja miten niihin voidaan vastata nykyisessä tilanteessa. Tutkimuksen tulokset voivat auttaa palveluiden kehittämisessä niin, että ne vastaavat aiempaa paremmin tämän asiakasryhmän tarpeisiin.

Pääkaupunkiseudulla on useita satoja maahanmuuttajapalveluiden tai maahanmuuttoyhtiön jälkihuollon piiriin kuuluvia yksin alaikäisenä maahan tulleita nuoria. Outi Lepola (2019, 10) arvioi selvityksessään jälkihuollon asiakkuuksia olevan Suomessa kokonaisuudessaan tällä hetkellä vähän alle 2000. Varmaa tilastotietoa ei kuitenkaan ole olemassa. (Mt.) Yksin maahan tulleet nuoret ovat heterogeeninen, mutta myös erityinen ryhmä ja haavoittuvan asemansa vuoksi heistä on tehty verrattain vähän tutkimusta (esim. Kauko 2015). Tutkimusten määrä on kasvanut vuoden 2015 jälkeen turvapaikanhakijamäärän kasvettua. Kuitenkin juuri tällä hetkellä tutkimuksesta olisi kovasti hyötyä, sillä jos sosiaalipalvelut ovat toimivat ja nuorten hyvinvointi sekä tarpeet huomioidaan tarvittavalla herkkyydellä ja riittävillä resursseilla sekä tutkimustietoon pohjautuen, voidaan nyt ennaltaehkäistä paljon tulevaisuuden potentiaalisia haasteita. Myös Kuusisto ja Korjonen-Kuusipuro (2018b, 7) esittävät, että palveluiden järjestäminen yksin tulleille pakolaisnuorille tulisi saada tarveperustaiseksi ja joustavaksi. Erityisesti 18 vuotta täyttäneiden nuorten itsenäistymisen tukemiseen tulisi kiinnittää huomiota. (Mt.)

Sosiaalityöntekijänä ja tutkijana näen sosiaalityön ihmisoikeuksia ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta edistävänä toimintana (myös Ranta-Tyrkkö 2017, 284). Sosiaalityössä tulisi pyrkiä aina muutokseen niin, että asiakkaiden osallisuus ja valtaistuminen heidän toimintaympäristöissään toteutuisi parhaalla mahdollisella tavalla. Suhtaudun kriittisesti suomalaisen yhteiskunnan rakenteisiin ja järjestelmiin ja käytän kyseenalaistavaa lähestymistapaa suhteessa niihin yhteiskunnallisiin rakenteisiin, joihin tutkimukseni asemoituu. Tavoitteenani on tuottaa oikeudenmukaisempia ja parempia käytänteitä sosiaalityöhön. Tämä tavoite on arvolutunut sekä poliittinen ja vaatii minulta ymmärrystä yhteiskunnallisista rakenteista ja niiden muutoksista eri aikakausina. Tutkiessani yksin maahan tulleiden nuorten tarpeita ja palveluita, otan Pohjolan (2015, 16–36) tavoin huomioon sen, että yhteiskunnan poliittiset ja taloudelliset voimat heijastuvat vahvasti sosiaalityön käytäntöihin.

19.3.2018 julkaistussa Ylen uutisessa Espoon maahanmuuttajapalveluiden johtava sosiaalityöntekijä Aino-Marja Kairamo kertoi lyhyiden jatko-oleskelulupien tuottavan nuorille turhaa inhimillistä kärsimystä, sekä aiheuttavan sosiaalityöntekijöille paljon paperityötä, mikä on pois kotouttamistyölle varatusta ajasta (Migrin miniluvat herättävät huolta – ”Voin asua kaksi vuotta rauhassa ja sen jälkeen pitää taas jännittää ja pelätä”, 19.3.2018). Suomalaista maahanmuuttopolitiikkaa sekä yhteiskunnan kykyä ylläpitää toivoa nuorten elämässä kritisoivat myös Anna-Kaisa Kuusisto ja Kristiina Korjonen-Kuusipuro (2018a, 370–378) artikkelissaan *Yksin tulleet nuoret hallinnan kohteena: Suomalainen yhteiskunta näköalattomuuden vai toivon rakentajana?* Heidän mukaansa suomalaisen kotoutumisasiäpolitiikan tulisi perustua vahvoille, tietoisesti valituille toivoa luoville käytänteille. Suomessa ei tunnusteta sitä tosiasiaa, että maahanmuuttopolitiikan jatkuvat kiristykset vievät pohjan kotouttamistoimenpiteiltä. Empatiaa tulisi lisätä, toivon ylläpitämistä tulisi vahvistaa ja yksin tulneiden kokemustietoa tulisi hyödyntää enemmän palveluita kehittäessä. Nuoren roolin tulisi olla palveluiden käyttäjänä aktiivinen, eikä passiivinen hallinnan kohteena elävä yksilö. (Mt.)

3 Alaikäisenä yksin Suomeen tulleet pakolaisnuoret

3.1 Yksin tulleet pakolaisnuoret Suomessa

Pro gradu -tutkielmassani käytän käsitettä yksin tullut pakolaisnuori. Käytännössä yksin tullee pakolaisnuoreksi nähdään henkilö, joka on saapunut maahan alle 18-vuotiaana ilman vanhempaa tai muuta virallista huoltajaa (Kohli 2007, 3–4; Yksintulleet 2009, 8). Tutkielmani käsitteen valintaa ohjaa ajatus siitä, että nuorten kokemana yksinäisyys on jatkuvasti läsnä heidän elämässään (esim. Helander & Mikkonen 2002; Kauko 2015; Kuusisto & Korjonen & Kuusipuro 2018b). Tiedostan kuitenkin sen, että moni heistä on tullut Suomeen jonkun seurassa. Yksinäisyyden lisäksi pakolaisuus värittää yksin tulleiden arkea ja elämää. Yhdistyneiden kansakuntien laatima Geneven pakolaissopimus (1951) ja sen lisäpöytäkirja vuodelta 1967 määrittelevät pakolaisuuden kriteereitä. Sopimuksen mukaan pakolaisen aseman voi saada henkilö, joka on joutunut omassa kotimaassaan vainon kohteeksi kansallisuutensa, uskontonsa, alkuperänsä tai yhteiskunnallisen ja poliittisen aktiivisuutensa vuoksi. Pakolaisuus on yksi osa kansainvälistä pakkomuuttoa (forced migration). Pakkomuuton käsite kattaa alleen myös sisäisen pakkomuuton.

Tutkielmassani käytän pakolaisuus-käsitettä Gothónin ja Siirron (2016, 9–15) tapaan UNHCR:n kriteerejä laajemmin, sillä vaikka yksin tulleet nuoret ovat joutuneet jättämään kotinsa pakon edessä, eivät kaikki heistä ole olleet vainottuja. (Mt.) Henkilö, joka ei ole vielä täyttänyt 18 vuotta, on Suomen lainsäädännön mukaan alaikäinen (Yksintulleet 2009, 8). Lastensuojelulaissa (2007/417, 6§) lapsi määritellään alle 18-vuotiaaksi ja nuori on määriteltä 1.1.2020 alkaen 18–24-vuotiaaksi. YK:n määritelmän mukaan nuori on 15–24-vuotias (UN 2020). Yksin tulleiden pakolaisnuorten kohdalla sosiaalipalvelut ovat määräytyneet 15.7.2020 alkaen sen mukaan, että nuori määritellään nykyisten lastensuojelulain sekä kotoutumislain mukaisesti 18–25-vuotiaaksi. Tutkielmassani tulen jatkossa käyttämään yksinkertaisuuden vuoksi paljon käsitettä nuori ilman pakolais-liitettä. Haluan ensisijaisesti kuvata jälkihuollon asiakkaita tavallisina nuorina, vaikka pakolaisuus heidän elämäänsä suuresti värittääkin.

Kuvio 1. Yksin alaikäisenä Suomeen tulleet turvapaikanhakijat vuosina 2015–2019 (Lähde: European Migration Network 2020, 23).

Maailman pakolaisväestöstä jopa puolet on alle 18-vuotiaita lapsia ja nuoria. Yli 110 000 lasta on joutunut eroon perheistään. Vuonna 2018 turvapaikkaa haki ympäri maailmaa 27 600 ilman huoltajaa olevaa lasta. (UNHCR 2020b.) Suomessa turvapaikkaa haki vuonna 2018 vain 109 yksin maahan tullutta lasta ja vuonna 2019 98 lasta. Vastaava luku vuonna 2015 oli 3024. (European Migration Network 2019, 36.) Vuonna 2020 Suomesta on hakenut turvapaikkaa 11.9.2020 mennessä 106 lasta. Näistä turvapaikkahakemuksista yksi on ollut uusintahakemus ja 75 sisäistä siirtoa muista EU-maista. (Maahanmuuttovirasto 2020d.)

Ilman huoltajaa tulleet lapset ja nuoret ovat osa maailmanlaajuista pakkomuuttoliikettä. He pakenevat Eurooppaan useista syistä. Lähtömaassa he ovat joutuneet kokemaan usein ihmisoikeusloukkauksia, aseellisia selkkauksia, köyhyyttä, vainoa, väkivaltaa, omaisten kuolemaa tai hyväksikäyttöä. (Martiskainen 2009, 46; Björklund 2014, 37; Thomas ym. 2018, 218.) Suomeen alaikäisiä turvapaikanhakijoita ilman huoltajaa saapuu pääasiassa Afganistanista, Irakista, Somaliasta, Syyriasta ja Iranista. (Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2018b, 3). Heillä ei ole juurikaan laillisia keinoja Eurooppaan saapumiseen ja sen vuoksi monet turvapaikanhakijat joutuvat turvautumaan laittomiin keinoihin ja lähtevät matkalle salakuljettajan

avulla. Pakomatkat sisältävät usein fyysisesti ja psyykkisesti kuormittavia kokemuksia. Sekä lähtömaassa että matkalla koetut tapahtumat traumatisoivat monia yksin tulleita pakolaislapsia ja -nuoria. (Mustonen & Alanko 2011, 12–13.) Heidän perusoikeuksiensa täysimääräinen toteutuminen Euroopassakaan ei ole itsestään selvää. Asenteiden ja maahanmuuttopolitiikan kiristyttyä joutuvat nämä lapset ja nuoret erityisen huomion kohteeksi, joka voi haastaa heidän sopeutumistaan uuteen asuinmaahan. (Martiskainen 2009, 46.) Vaikka uusi elinympäristö olisi näennäisesti turvallinen, ei se takaa nuoren mieleen turvantunnetta (Alitolppa-Niitamo 2014, 80).

Suomeen saapuessaan yksin tulleet lapset ja nuoret hakevat turvapaikkaa. Heidät majoitetaan alaikäisille tarkoitettuihin ryhmäkoteihin, joissa he asuvat turvapaikkaprosessin ajan. Yksin tullut lapsi voi myös majoittua ryhmäkodin johtajan päätöksellä sukulaisen tai muun lähiomaisen luokse, mikäli sosiaalityöntekijän tekemä yksityismajoituspalvelus ja edustajan lausunto sitä puoltavat. (Mustonen & Alanko 2011, 19; Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 17.6.2011/746 17§; 18§.) Kaikille yksin alaikäisenä Suomeen tulleille lapsille määrätään edustaja, jonka tehtävänä on käyttää huoltajan puhevaltaa muun muassa viranomaisasioita hoitaessa. Käräjäoikeuden määräämä edustaja valvoo edustamansa lapsen edun toteutumista ja huolehtii siitä, että lapsi tulee kuulluksi niissä viranomaisprosesseissa, jotka koskevat häntä. Siinä missä asuinyksikön nuoren omaohjaaja ja muu henkilökunta vastaavat lapsen tai nuoren hoivasta ja huolenpidosta, vastaa edustaja oikeudellisesta huollosta. (Martiskainen & Toivonen 2019, 25–28.) Edustajan tehtävä lakkaa automaattisesti, kun lapsi täyttää 18 vuotta. Edustajuus voidaan myös päättää lapsen huoltajan saapuessa Suomeen. (Mustonen & Alanko 2011, 19; European Migration Network 2018b, 36.)

Yksin maahan tulleet nuoret ovat hyvin heterogeeninen ryhmä ja heillä on erilaisia tarpeita. He ovat hyvin haavoittuvassa asemassa uudessa asuinmaassaan. Heidän kielitaitonsa ja koulutustaustansa ovat usein puutteellisia ja he ovat kärsineet traumaattisista kokemuksista lähtömaassaan ja matkalla Suomeen. (Mustonen & Alanko 2011, 11–14.) Traumaattiset kokemukset ja vanhemmista erilleen joutuminen voi aiheuttaa psyykkistä huonovointisuutta ja useat nuoret kärsivät posttraumaattisesta stressihäiriöstä (PTSD). Saapuminen uuteen asuinmaahan voi tuoda aluksi helpotuksen ja turvallisuuden tunteen, mutta vaatii myös pian uuden yhteiskunnan, kielen, kulttuurin ja koulutusjärjestelmän omaksumista. (Heikkilä 2014,

17.) Työstämätön trauma vie voimavaroja ja vaikuttaa monen lapsen ja nuoren sopeutumiseen uuteen maahan. Traumatausta ilmenee muun muassa levottomuutena, keskittymisvaikeuksina, lyhentyneenä turvallisuuden perspektiivinä, psykosomaattisina vaivoina ja ruokahaluttomuutena. Aikuisten merkitys lasten traumaattisten kokemusten käsittelyn mahdollistajina on erityisen tärkeä. (Saari 2000, 264; Schubert 2007, 188.) Ilman huoltajaa tulleilla lapsilla ja nuorilla vanhemmat eivät ole paikalla käsittelemässä traumaattisia kokemuksia kasvotusten, minkä vuoksi työntekijöiden ja muiden läheisten rooli korostuu.

Suurin osa yksin maahan tulleista nuorista on poikia ja miehiä, jotka tulevat kulttuureista, joissa tunteista ja jaksamisesta puhutaan hyvin erilalla ja eri termein kuin Suomessa. Yijälän ja Nymanin (2017) tutkimuksessa irakilaisten turvapaikanhakijoiden onnistuneeseen työmarkkinaintegraatioon vaikuttavista tekijöistä nousee esiin haasteita länsimaiseen yhteiskuntaan sopeutumisessa. Esimerkkejä ovat syvälle irakilaiseen kulttuuriin juurtunut patriarkalisuus ja vähemmän koulutettujen irakilaisten suurempi vaara radikalisoitua. Tutkimuksessa haastateltujen irakilaisten turvapaikanhakijoiden näkemysten mukaan suomalaisten kanssa solmitut kontaktit ovat paras keino estää radikalisoitumista. Tutkimustuloksissa korostui myös perheen poissaolon aiheuttama huoli turvapaikanhakijoille, jotka tulevat kulttuurista, jossa perheellä on keskeinen rooli elämässä ja käsitys perheestä on ylipäättään laajempi kuin mitä se on Suomessa. (Mt.) Yksin tulleiden pakolaisnuorten elämässä iso tekijä on perheen poissaolo ja siitä johtuva yksinäisyys ja huoli perheen hyvinvoinnista tai siitä, onko perhe ylipäättään elossa. Jotkut yksin tulleet nuoret kokevat, että ryhmä- ja perheryhmäkodin työntekijät ovat heidän ainoita läheisiä suomalaisia aikuisia ja heillä ei ole juuri ketään, kelle puhua huolistaan ja ongelmistaan (Helander & Mikkonen 2002, 12).

Alaikäisenä yksin maahan tulleet nuoret tarvitsevat paljon tukea selviytyäkseen uudessa kotimaassaan. Nuorten tarpeet liittyvät muun muassa yhteisöön kuulumiseen, onnistumisen kokemuksiin ja turvallisuuteen (Arvola ym. 2014, 25). Poliittinen ilmapiiri ja tiukentunut laintulkinta eivät edesauta näiden nuorten hyvinvointia ja moni tarvitsee paljon tukea myös täysi-ikäistymisen jälkeen. Vaikka nuoret ovat monelta osin haavoittuvia, on heillä usein myös keinoja selviytyä vaikeista tilanteista ja muutoksista (Kohli 2007, 46; Hiitola 2019, 166; Kuusisto-Arponen 2016, 4; Thomas ym. 2018, 221). He haluavat olla aktiivisia rakentaakseen uudelleen elämäänsä, kouluttautua ja asettua arjen rutiineihin. Heidän kykynsä joustaa ja

olla lannistumatta sekä säilyttää positiivisuutensa epävarmoissa ja monimutkaisissa tilanteissa on usein jopa hämmästyttävää. (Kohli 2007, 212; Björklund 2014.)

Tutkimuksessani haluan kuvata yksin tulleita pakolaisnuoria tavallisina nuorina, jotka elävät monessa suhteessa murrosvaihetta liittyen niin uuteen asuinmaahan sopeutumiseen kuin myös aikuistumiseen ja itsenäistymiseen. Haluan välttää leimaamasta heitä homogeenisesti pakolaisiksi, mutta pidän tärkeänä käsitteen mukana kuljettamista nuorten kokemusten sekä heidän uuteen yhteiskuntaan integroitumisen ymmärtämisen näkökulmasta.

3.2 Sosiaalipalvelut yksin tulleiden pakolaisnuorten kotoutumisen tukena

Yksin alaikäisenä maahan tulleet nuoret kuuluvat turvapaikkaprosessinsa ajan vastaanotto- palveluiden piiriin. Maahanmuuttovirasto ohjaa, suunnittelee ja valvoo vastaanottotoimintaa ja käytännössä palvelut järjestää se vastaanottokeskus, jossa turvapaikanhakija on rekisteröitynä asiakkaaksi. (Martiskainen & Toivonen 2019, 30.) Vuonna 2018 säädetyn lain mukaan turvapaikkahakemukset tulisi käsitellä kuuden kuukauden sisällä hakemuksen jättämisestä (Maahanmuuttovirasto 2020b). Käytännössä tämä ei aina toteudu ja erityisesti vuonna 2015 tulleiden nuorten turvapaikkaprosessit venyivät kohtuuttoman pitkiksi. Vaikka vastaanottokeskukset voivat toteuttaa esikotouttavaa toimintaa, on näkemykseni mukaan nuorten edun mukaista päästä mahdollisimman pian kotouttamispalveluiden piiriin. Yksin tulleiden nuorten elämää leimaavat usein yksinäisyys, juurettomuus ja menetykset, minkä vuoksi heille tulisi voida tarjota heidän tarvitsemaansa pysyvyyttä niin asuinpaikan kuin ihmissuhteiden luomisenkin suhteen.

Myönteisen oleskelulupapäätöksen jälkeen ryhmäkodin sosiaalityöntekijä hakee yksin tulleelle nuorelle kuntapaikkaa, joka myönnetään ELY-keskuksen päätöksellä. Nuori saa samalla asuinpaikan perheryhmäkodista, jossa hän voi asua 18-vuotiaaksi asti. (Martiskainen & Toivonen 2019, 30; Björklund 2015, 35; Työ- ja elinkeinoministeriö 2020c.) Pakolaistaustaisen henkilön voidaan nähdä kotoutuvan ensisijaisesti paikallisesti jonkin kunnan asukkaaksi. Sen vuoksi sillä, millaisia palveluita kunnassa on tarjota kotoutumisen tueksi, on tärkeä merkitys. Pelkkä palvelujärjestelmä ei kuitenkaan takaa pakolaisen kotoutumista, vaan siihen vaikut-

taa koko ympäröivän yhteisön osallistuminen. (Hammar & Katisko 2016, 228; Siirto & Hammar 2016, 207.) Kotoutuminen ja kiinnittyminen lähtevät liikkeelle perustarpeiden, kuten asumisen, ruokahuollon, terveydenhoidon ja perustoimeentulotuen täyttämistä. Näiden asioiden ollessa kunnossa on nuoren helpompi osallistua aktiivisesti kotoutumista edistäviin toimiin. Kaksisuuntaisesta kotoutumisesta puhuttaessa viitataan siihen, että niin pakolaisnuorella kuin myös vastaanottavalla kunnalla on velvollisuuksia toisiaan kohtaan. (Hammar & Katisko 2016, 228–229; Thomas ym. 2018, 222.)

Suuri osa yksin maahan tulleista alaikäisistä on Suomeen saapuessaan 16–17-vuotiaita. He eivät ehdi asua kauaa heille tarkoitetuissa asuinyksiköissä ennen täysi-ikäistymistään, jonka myötä he muuttavat omiin asuntoihin, joita heille yleensä tarjotaan heidän kotikunnastaan. 18-vuotias hiljattain maahan muuttanut nuori on suurten muutosten keskellä, kun asuminen perheryhmäkodissa tai tukiasumisyksikössä päättyy. Samalla päättyy edustajuus ja usein vaihtuvat myös työntekijät ympärillä. Nuoren tulee itse vastata arjestaan, mutta myös virallisten asioiden hoitamisesta, kuten jatko-oleskeluluvan hakemisesta. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2018.)

Yksin tulleiden nuorten sopeutuminen uuteen kotimaahan voi sisältää haasteita ja vastoin käymisiä, mutta myös täysi-ikäistyneet nuoret tarvitsevat apua selvittääkseen arjestaan (esim. Björklund 2015). Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro (2018b, 5) esittävät, että yksin tulleiden pakolaisnuorten kohdalla kuulumisen voidaan nähdä hauraana prosessina, jonka rakentumista on vahvistettava ja tuettava sellaisilla palveluilla, jotka on suunnattu erityisesti näille nuorille. Heidän mukaansa nuoren fyysiset ja henkiset toimintamahdollisuudet, sujuva arki ja elämänhallintaa parantavat taidot ovat kuulumisen keskiössä. (Mt.) Kuntien tulisi huomioida nuorten tuen tarpeet tarjoamalla heille kotoutumislain mukaista jälkihuoltoa. Pääkaupunkiseudun kunnat järjestävät täysi-ikäistyneille nuorille kotoutumislain mukaista jälkihuoltoa, jonka piiriin nuoret voivat kuulua 25-vuotiaaksi asti tai kunnes nuoren huoltaja saapuu Suomeen (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020a). Vaikka kunnat saavat valtiolta korvaukset yksin tulleille järjestämistään palveluista, ei laki velvoita palveluiden järjestämiseen. Kunnat tarjoavat tukea asiakkaan yksilölliseen palveluiden tarpeeseen ja ne myös määrittelevät itsenäisesti myöntämänsä jälkihuollon palvelun. (Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus 2020.)

Jälkihuollon muotoja voivat olla esimerkiksi tuettu asuminen ja työpaikan etsiminen, tukihenkilö tai -perhe, oman työntekijän antama ohjaus, koulutuksen järjestäminen, harrastusten ja muun vapaa-ajan pariin toiminnan ohjaaminen, taloudellinen tuki ja vertaistukiryhmä (Työ- ja elinkeinoministeriö 2018). Jälkihuollossa nuoria tukevat niin sosiaalityöntekijät, sosiaaliohjaajat kuin myös psykologit. Jälkihuolto on nuorille vapaaehtoista ja palveluiden onnistumiseen vaikuttavat nuorten halu ja kyky sitoutua palveluihin (Lepola 2019a, 18). Lastensuojelun jälkihuollon tavoitteena on saattaa nuori takaisin kotiin tai omillaan toimeen tulevaksi aikuiseksi, joka kykenee itsenäiseen elämään, ja jota tukee oma sosiaalinen verkosto (Notkola ym. 2013, 231). Yksin tulleilla pakolaisnuorilla perheessä asuminen on harvemmin mahdollista, joten suurin osa heistä asuu yksin. Itsenäistymiseen ja itsenäiseen elämään liittyy paljon uutta opeteltavaa. Samalla moni nuori kokee myös itsensä aiempaa yksinäisemmäksi.

15.7.2020 tuli voimaan kotoutumislain muutos, joka mahdollistaa jälkihuollon palveluiden tarjoamisen yksin tulleille nuorille 25-vuotiaaksi asti. Aiemmin tukea oli saatavilla vain 21-vuotiaaksi asti. Nyt jälkihuollon palveluiden piiriin voi myös siirtää takaisin yli 21-vuotiaita nuoria, jos se arvioidaan tarkoituksenmukaiseksi. (Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus 2020.) Ennen lakimuutosta yksin tulleiden pakolaisnuorten palvelut joko päätettiin heidän täyttäessään 21 vuotta tai mikäli heillä oli tarvetta aikuissosiaalityön mukaiselle tuelle, heidät siirrettiin sen piiriin (Lepola 2019a, 13). Lakimuutosta voidaan pitää tärkeänä nuorten paremman kotoutumisen mahdollistajana, sekä keinona vahvistaa olemassa olevaa palvelujärjestelmää.

3.3 Aiempia tutkimuksia yksin tulleista pakolaisnuorista

Tutkielmani kannalta keskeisimmät aiemmat tutkimukset käsittelevät arjen kansalaisuutta ja alaikäisinä turvapaikanhakijoina yksin maahan tulleita nuoria. Alaikäisinä yksin maahan tulleista pakolaisnuorista on tehty viime vuosina entistä enemmän tutkimusta kansainvälisesti, sekä kansallisesti. Tutkimus on kuitenkin verrattain uutta. Tähän lukuun kokoan suomalaisia ja eurooppalaisia tutkimuksia yksin tulleista lapsista ja nuorista, joissa sekä yksin tulleiden itsensä että heidän työntekijöidensä äänet tulevat kuuluviin.

Ruotsalainen psykologi Marie Hesse (2009) tutkii väitöskirjassaan kymmenen vuoden seuranta tutkimuksen keinoin Ruotsiin yksin alaikäisenä tulleiden nuorten sopeutumista ja kokemuksia uudessa asuinmaassa. Hesse käyttää tutkimuksessaan niin laadullisia kuin myös määrällisiä menetelmiä. Tutkimuksen päätulokset kertovat, että ne nuoret, jotka jäivät Ruotsiin saatuaan pysyvän oleskeluluvan, pystyivät kymmenessä vuodessa vakiinnuttamaan itselleen hyvän elämäntilanteen nuorina aikuisina. Lapset ja nuoret, jotka tulivat Ruotsiin yksin, eivät jääneet yksin. Sen sijaan suurin osa heistä päätyi perhesuhteidensa kautta Ruotsissa joidenkin sukulaisten hoitoon. Ne lapset, joilla ei ollut mitään sukua Ruotsissa, solmivat itsenäisesti yllärajoja suhteita, jotka toivat ratkaisevan tärkeän merkityksen heidän integroitumiseen uuteen asuinmaahan. Kotoutumisprosesseja Hesse kuvaa vaiheikkaina; stressaavista olosuhteista riskien ja mahdollisuuksien sekä vaatimusten kautta pääosin laadukkaan elämään vievät polut vaativat nuorilta omia voimavaroja ja aikaa. Jokaisella tutkimukseen osallistuneella nuorella näytti olevan vähintään yksi merkittävä aikuinen elämässään, joka huolehti nuoresta. (Mt.)

Kauko ja Wernesjö (2017) ovat kirjoittaneet omien tutkimustensa perusteella vuonna 2017 julkaistun artikkelin, jossa he selvittävät yksin tulleiden turvapaikanhakijalasten osallisuutta ja kuulumisen tunnetta lasten omista näkökulmista. Artikkelin tulosten mukaan lapset sopeutuivat hyvin ja olivat joustavia eri siirtymävaiheissa. Esimerkiksi lapsuuden ja aikuisuuden rajalla nuoret sekä tavoittelivat itsenäisyyttä että olivat samalla valmiita ottamaan aikuisten huomiota ja huolehtimista vastaan. Nuorten liikkuminen kategoriasta toiseen oli sulavaa. Kauko ja Wernesjö huomauttavat, että vaikka nuoret voidaan nähdä heterogeenisenä ryhmänä, on heillä myös yhtäläisyyksiä turvapaikanhakijataustansa ja ”yksin tulleiden” kategoriaan kuulumisensa vuoksi. Nuorten tilanteisiin vaikuttivat useat tekijät ja heidän positionsa muuttui päivittäisissä kanssakäymisissä niin nuorten keskuudessa kuin myös nuorten ja aikuisten välillä käydyissä keskusteluissa. Kaukon ja Wernesjön mukaan lapsuutta ja aikuisuutta ei tulisi nähdä niin suoraviivaisina kategorioina, sillä lapset ja nuoret voivat elää tilanteista riippuen molemmissa kategorioissa. (Mt.)

Krister Björklund (2014) keskittyy tutkimuksessaan yksin alaikäisinä tulleiden pakolaisten kotoutumiseen Varsinais-Suomessa. Björklund tutkii aikuistuneiden, yksin Suomeen tulleiden pakolaisten, kokemuksia. Tutkimukseensa hän on kerännyt tietoa yksintulleiden lisäksi myös

heidän parissaan työskenteleviltä tahoilta. Björklundin tutkimustulosten mukaan koulutus on yksin tulleille nuorille tärkein kotoutumistekijä. Itsenäistymiseen ja yksin pärjäämiseen liittyy kuitenkin paljon erilaisia haasteita, kuten työmarkkinoille pääsy ja talouden hallinta. Nuoret tarvitsevat ohjausta ja tukea erityisesti elämän siirtymävaiheissa, kuten omaan asuntoon muutettaessa ja koulutuspolun valinnassa. Haastavimmaksi nivelvaiheeksi Björklund näkee yksin tulleiden elämässä kotoutumistuen loppumisen ja toimeentulon huomattavan vähenemisen. Täysi-ikäistyessä ohjauksen merkitys korostuu ja sosiaalityöntekijöiden ja ohjaajien rooli nähdään tärkeänä. Myös perheeltä ja sukulaisilta saatu henkinen tuki voi osoittautua merkittäväksi, vaikka omaiset eivät olekaan fyysisesti läsnä. (Mt.) Toisessa tutkimuksessaan Björklund (2015) vertailee yksin alaikäisenä tulleiden pakolaislasten vastaanottojärjestelmiä Pohjoismaissa (mt.).

Anna Kuusisto-Arponen (2016, 396–415) tarkastelee tutkimuksessaan myötätuntoa metodologisena lähestymistapana yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten arjen tutkimisessa sekä sosiaalisena tunteena. Hän osoittaa tutkimuksellaan, että myötätunnon politiikka on toimiva näkökulma nuorten arjen poliittiseen tutkimiseen ja samalla myös laajemmin yhteiskunnallisten epäoikeudenmukaisuuksien tunnistamiseen. Etnografisessa kenttätöössään perheryhmäkodissa Kuusisto-Arponen näkee myötätunnon politiikan vaikuttavan erityisesti vuorovaikutusprosessiin sekä tutkijan ja nuoren väliseen suhteeseen ja yhteyden jatkuvaan arviointiin eli affektiivisuuteen. Kuusisto-Arponen mukaan yksin tulleiden pakolaislasten ja -nuorten ylikulttuurisen ja yllirajaisen arjen ymmärtäminen on edellytys kotoutumisen tukemiselle. Tiukennetulla maahanmuuttopolitiikalla ja perheenyhdistämisen kiristyksillä luodaan yksinäisten maahanmuuttajalasten ja -nuorten sukupolvi, jolloin nuorten osallisuus yhteiskuntaan jää heikoksi ja kustannukset moninkertaistuvat. (Mt.)

Outi Kauko (2015) kuvaa tutkimuksessaan haastatteluaineistonsa avulla yksin tulleiden lasten kokemuksia yksinäisyydestä. Kahdentoista haastattelun aineistosta piirtyy kuva monimuotoisesta koetusta yksinäisyydestä. Vahvimmin esille nousi perheen, erityisesti äidin, poissaolo ja siihen paikannettu yksinäisyys. Tähän yksinäisyyden kategoriaan Kauko liittää vieraaseen maahan, kulttuuriin ja kieleen sopeutumisen. Pakotetut muutot ja fyysinen etäisyys perheeseen vahvistavat yksinäisyyden kokemusta uudessa asuinmaassa. Kaukon mu-

kaan lapset jäivät perheen poissaoloon liittyvien yksinäisyyden kokemusten kanssa usein yksin. Lapset odottivat Suomessa olevilta aikuisilta samanlaista luottamusta, jatkuvuutta, huolenpitoa ja läsnäoloa, mitä he perheenjäseniltään voisivat saada. Yksinäisyys paikantui vahvasti myös asuinympäristön sosiaalisten suhteiden puuttumiseen. Tapahtumaköyhinä päivinä yksinäisyys vahvistui ja lapset näkivät helpotuksen tähän löytyvän kavereista sekä erilaista tekemistä keksimällä. Vertaissuhteiden lisäksi eläimet vähensivät yksinäisyyden tunnetta. Aineistossa yksinäisyys ilmeni myös hiljaisuutena, haluttomuutena puhua aiheesta ja muistamattomuutena. Vaikeneminen nähtiin yhtenä keinona käsitellä yksinäisyyttä. Kaukon mukaan lapsilla oli eniten toiveita ihmissuhteisiin liittyen. Toiveista ja kokemuksista huolimatta yksinäisyys ei hallinnut lasten elämää ja yksinäisyydestä pystyttiin myös selviytymään. (Mt.)

UNHCR:n (2014) laatimassa tutkimuksessa nostetaan esille alaikäisenä yksin maahan tulleiden turvapaikanhakijoiden kokemat haasteet, joita he kohtaavat täysi-ikäistyttyään. Tutkimus keskittyy turvapaikanhakijanuorten kokemuksiin ja vastaanottojärjestelmään. Tutkimuksessa on kerätty tietoa eri EU-maiden tilanteista haastatteleamalla niin yksin tulleita kuin myös eri toimijoita. Keskeisissä tutkimustuloksissa ja suosituksissa aikuistuminen vaikuttaa useisiin käytänteisiin, kuten perheenyhdistämisen vaikeutumiseen ja koulutusmahdollisuuksiin. Sen lisäksi tuloksissa huomioidaan aikuistumisen psykologinen vaikutus, terveysasioista vastuun ottaminen ja tiedon puute täysi-ikäistymisen seurauksista. (Mt.)

Ruotsalaisen Ulrika Wernesjön (2019, 184–198) tutkimuksessa pääsevät ääneen yksin tulleiden nuorten sosiaalityöntekijät sekä muut 18–21-vuotiaille suunnatun tukiasumisyksikön työntekijät. Wernesjön mukaan sosiaalityöntekijöiden puheissa yksin tulleet nuoret ovat toimeliaita ja sellaista tulevaisuuden työvoimaa, mitä Ruotsi tarvitsee. Vaikka sosiaalityöntekijät puhuvat myös nuorten psyykkisestä huonovointisuudesta, ajattelevat he samalla, että yksin tulleet ovat vahvoja yksilöitä, jotka pyrkivät kohti parempaa elämää. Nämä nuoret osaa- vat ja haluavat tehdä töitä. Integraatiosta puhuttaessa myös arvot ja normit ovat vahvasti esillä. Taustalla vaikuttaa vahvasti kiristynyt maahanmuuttopolitiikka, joka laittaa myös sosiaalityöntekijät pohtimaan omaa työtään yksin tulleiden kanssa. Poliittiset vaikutteet näkyvät myös sosiaalityössä haasteina ja mahdollisuuksien rajoitteina. (Mt.) Vaikka Wernesjön tutkimus sijoittuu Ruotsin yhteiskunnalliseen ja poliittiseen kontekstiin, voidaan Suomessa

nähdä myös paljon samanlaisia piirteitä yksin tulleiden kanssa työskentelyä ja heidän integroitumistaan tarkasteltaessa (Kaukko & Wernesjö 2017).

Ravi K.S. Kohli (2007) tuo tutkimuksessaan näkyväksi yksin alaikäisenä tulleiden turvapaikanhakijoiden sosiaalityöntekijöiden toimintaa. Iso-Britanniaan sijoittuvan tutkimuksen tuloksien mukaan sosiaalityöntekijät osaavat tukea yksintulleiden kotiutumista epävarman turvapaikkaprosessin aikana. Kohli kuvaa sosiaalityöntekijöiden toimintaa ja työmenetelmiä yksintulleiden kanssa humanitaarisena aktiivisuutena, psykososiaalisena interventiona ja kumppanuusperustaisena käytäntönä. Sosiaalityöntekijät pyrkivät tarjoamaan vakaata ja luotettavaa palvelua, vaikka tietäisivät turvapaikanhakijalasten taustoista vain vähän. Tärkeintä on keskittyä lasten ja nuorten kanssa työskennellessä nykyisyyteen, sitten tulevaisuuteen ja viimesijaisesti vasta menneisyyteen. Sen lisäksi sosiaalityöntekijät arvioivat lasten tarvitsevan heitä enemmän huoltajan kuin vartijan roolissa, minkä vuoksi luottamuksen rakentaminen ja turvallisuuden tunteen luominen painottuvat työskentelyssä. (Mt.)

Sotavuosien kokemuksia ja niiden vaikutuksia aikuisuuteen on tutkinut muun muassa Merja Paksuniemi (2014, 63–74). Haluan nostaa tutkimuksen yksin tulleista tehdyn tutkimuksen rinnalle, sillä vaikka Paksuniemen tutkimuksessa ääneen pääsevät Suomen sotalapset, voi tutkimustuloksia soveltaa myös yksin Suomeen turvapaikanhakijoina tulleisiin lapsiin ja nuoriin. Yhteistä on muun muassa ero perheestä, traumaattiset kokemukset, koti-ikävä ja uuteen kieli- ja kulttuuriympäristöön sopeutuminen. Paksuniemen tutkimustulokset osoittavat, että turvallisen aikuisen läsnäololla, omilla henkisillä voimavaroilla sekä perheellä on iso merkitys sille, kuinka traumaattisista kokemuksista on mahdollista päästä eteenpäin. Myös hyvä itsetunto ja periksiantamattomuus nähdään tutkimuksessa positiivisina tekijöinä myöhempää elämää tarkasteltaessa. Vaikka lapsuuden sota-ajan kokemukset jättävät jälkensä, suurin osa tutkimusaineiston henkilöistä selviytyi ja pystyi suuntaamaan katseensa tulevaisuuteen. Sen lisäksi lapsuuden työntekeä koettiin myönteisesti ja siitä nähtiin olevan hyötyä tulevaisuudessa. Tutkimustulokset vahvistavat käsitystä siitä, että erittäin haasteelliset elämäolosuhteet eivät yksin määritä tulevaisuuden suuntaa. Osa tutkimushenkilöistä pystyi kääntämään negatiiviset kokemukset voimavaraksi ja nekin, jotka jäivät vuosiksi kiinni traumaattisiin kokemuksiin, pystyivät usein irtautumaan negatiivisuudesta aikuistuttuaan. Sopeutumiskykyä osoittaa sekin, että aikuisuudessa tutkimushenkilöt kokivat tärkeäksi oman

tasapainoisen perhe-elämän saavuttamisen ja koetun negatiivisen kierteen katkaisemisen.
(Mt.)

Vuoden 2015 jälkeen yksin tulleista pakolaislapsista on tehty useita pro gradu -tutkielmia sekä opinnäytetöitä. Sen lisäksi erilaiset hankeraportit ja selvitykset ovat nostaneet yksin alaikäisenä maahan tulleiden nuorten sekä heidän kanssaan työskentelevien ammattilaisten ääniä kuuluviin. Esimerkiksi vuonna 2019 julkaistussa Punaisen Ristin hankeraportissa *Olen turvassa, mutta yksin* pääsevät ääneen yksin alaikäisenä maahan tulleet nuoret kertomalla omista taustoistaan ja kokemuksista ennen Suomeen tuloa ja Suomessa. Tutkielmani kannalta keskeinen selvitys on myös Outi Lepolan niin ikään vuonna 2019 julkaistu raportti *Kriisituesta kuntosalikorttiin. Yksintulleiden nuorten jälkihuolto kunnissa*. Selvityksen tarkoitus on ollut muodostaa yleiskuva jälkihuollon palveluista Suomessa. On toivottavaa, että tutkimustietoa on hyödynnetty ja hyödynnetään sosiaalityön kentällä sekä jatkotutkimuksia ideoidessa.

4 Kansalaisuutta rakentamassa

4.1 Moniulotteinen kansalaisuus

Kansalaisuus määräytyy joko syntymäperiaatteen tai periytymisperiaatteen mukaisesti. Jokainen valtio voi itse päättää, mitä periaatetta ensisijaisesti noudattaa. Kansalaisuus voi myös perustua hakemukseen (kansalaistuminen) sekä joissain tapauksissa ilmoitukseen. (Maahanmuuttovirasto 2019.) Yhteiskuntaan täysivaltaisiksi jäseniksi hyväksyttävät henkilöt määräytyvät kansalaisuuskäytäntöjen ja -politiikan mukaan (Ronkainen 2006, 252). Suomessa kansalaisuus periytyy pääsääntöisesti vanhemmilta. Perinteisen näkökulman mukaan kansalaisuutta voidaan kuvata tietyn valtion jäsenyytenä, johon liittyy erilaisia molemminpuolisia poliittisia ja sosiaalisia oikeuksia sekä velvollisuuksia. Valtion ja yksityisen välisen laillisen suhteen lisäksi kansalaisuus voidaan määritellä suhteessa yhteiskuntaan. (Harinen 2000, 26–41.) Suomen nykyinen kansalaisuuslaki tuli voimaan vuonna 2011 ja lain keskeisimmiksi tavoitteiksi määriteltiin Suomessa pysyvästi asuvien ulkomaalaisten yhteiskunnallisen kuuluvuuden edistäminen (Maahanmuuttovirasto 2019).

Siinä missä aiemmin kansalaisuus on nähty enimmäkseen oikeutena yhden maan kansalaisuuteen ja siten vain yhden poliittisen yhteisön täysivaltaisena jäsenenä toimimiseen, on kaksois- ja monikansalaisuus 2000-luvulla hyväksytty useiden eurooppalaisten maiden lainsäädäntöön. Myös Suomen lainsäädäntö on vuoden 2003 ulkomaalaislain uudistuksen jälkeen hyväksynyt monikansalaisuuden. Uudistuksen taustalla oli joidenkin maahanmuuttajien lähtömaiden kansalaisuuslait, jotka tekivät kansalaisuudesta luopumisesta mahdotonta ja siten uuden kansalaisuuden saaminen ei onnistunut ilman kaksoiskansalaisuutta. (Saukko 2013, 84–85.) Samaan aikaan kuin Suomessa yksilöllä voi olla useammankin maan kansalaisuus, on maailmalla 10 miljoonaa ihmistä vailla kansalaisuutta. Heidän perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa on suuria puutteita. (UNHCR 2020c.)

Kansalaisuuden tarkastelulla virallisena kansallisvaltion myöntämänä statuksena on pitkät perinteet historiassa. Yhdessä klassisimmassa kansalaisuuskäsityksessä englantilainen sosiologi T.H. Marshall (1950) jakaa analyttisesti kansalaisuuden kolmeen eri osaan: juridiseen, poliittiseen ja sosiaaliseen kansalaisuuteen. Marshallin kansalaisuustutkimuksen perinte-

seen lähestymistapaan liittyy kansalaisoikeuksien vahvistamiseen velvollisuuksien sijaan. Oikeuksien tarkoitus oli madaltaa luokkaeroja ja mahdollistaa kansalaisille yhtäläinen kohtelu lain ja poliittisen järjestelmän edessä. Sosiaaliin oikeuksiin liitettiin oikeus sosiaali-etuksiin ja yhteiskunnallisiin palveluihin. (Saari 2013, 283–285.) Marshallin teoriasta kansalaisuuden käsite on kehittynyt globalisaation myötä kohti liberaalimpaa ja kansallisvaltioiden rajoja ylittävää suuntaa (Ronkainen 2006, 238). Turnerin (2011, 203–207) mukaan ihmisoikeudet, vähemmistöjä koskevat oikeudet, kulttuuriset oikeudet ja ekologiset oikeudet määrittävät uutta kansalaisuuden lähestymistapaa (mt.).

Saukkosen (2013, 84) mukaan kotoutumisessa yksi keskeisistä ulottuvuuksista on kansalaisuuden saaminen (mt.). Maahanmuuttajien kotoutumisen kannalta keskeistä on kansalaisuuden saamisen mukanaan tuomat kansalaisoikeudet ja -velvollisuudet. Ne mahdollistavat tulijoiden täysipainoisen osallistumisen Suomen yhteiskunnalliseen, poliittiseen, sosiaaliin, taloudelliseen ja kulttuurielämään. Suomen kansalaisena ulkomaalaisesta voidaan nähdä tulevan yhteiskunnan täysivaltainen jäsen. (Maahanmuuttovirasto 2019.) Tutkimuksessani suhtaudun kriittisesti ajatustapaan, jonka mukaan kansalaisuuden saaminen tekisi maahanmuuttajasta yhteiskunnan täysivaltaisen jäsenen. Oikeuksista ja velvollisuuksista huolimatta ihminen voi kokea ulkopuolisuutta suhteessa yhteisön jäsenyyteen ja kuulumiseen (Pappi 2019, 267; Harinen 2003, 10). Toisaalta myös ilman kansalaisuutta voi toimia kansalaisena, sillä kansalaisuuden merkitys yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä on pienentynyt (Ronkainen 2006, 239).

Sen lisäksi, että kansalaisuus on laillinen status, se sisältää sosiaalisia, poliittisia, kulttuurisia ja symbolisia kansalaisuuden toimintoja (practices of making citizens) (Isin 2008, 17). Lister (2003, 48–49) korostaa myös osallisuuden merkitystä kansalaisuuden oleellisena elementtinä (mt.). Näen tärkeänä, että sosiaalityössä kansalaisuuden käsite ymmärretään laaja-alaisesti irrottamatta yhteisöä, yhteiskuntaa, kulttuuria, kasvatusta ja yksilöä toisistaan. Poliittisjuridinen käsitys kansalaisuudesta on liian suppea sosiaalitieteissä. Sen sijaan kansalaisuuden voidaan nähdä tarkoittavan yksilöä, joka toimii ja osallistuu yhteisössä sekä yhteiskunnassa yhdessä toisten kanssa. (Kurki 2006, 146–150.) Tulkinta tulee lähelle arjen kansalaisuuden käsitettä, jota avaan tarkemmin luvussa 4.3.

Suomalaisen kotouttamispolitiikan tavoitteena voidaan pitää maahanmuuttajien yleistä kiinnittymistä yhteiskuntaan yksilöinä, yhteiskunnan pelisääntöjen oppimista ja omaksumista sekä osallistumista erityisesti työelämään, mutta myös yhteiskunnan muihin toimintoihin. Yhtenä tärkeimmistä asioista pidetään yksilöiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia olla osallinen ja osallistua. (Saukkonen 2013, 226.) Kuulumisen ja osallisuuden kokemus voi olla eri aikoina ja eri tilanteissa erilainen. Osallisuuden ja osallistumisen käsitteisiin liittyy myös käsitteet kansalaisuus ja kansalaistuminen. Kuten edellä olen kirjoittanut, kansalaisuus voidaan määritellä julkiseksi tai poliittiseksi rooliksi ja juridiseksi positioksi. Sen lisäksi sen voidaan nähdä olevan aina myös yksilön henkilökohtaista, subjektiivisesti koettua kuulumista johonkin.

Maahanmuuttajat ovat kansalaisuuden tarjoamien mahdollisuuksien vuoksi monesti eriarvoisessa asemassa esimerkiksi työmarkkinoille pääsyssä tai yhteiskunnallisiin asioihin vaikuttamisessa. Myös asunnon löytäminen on maahanmuuttajille kantaväestöä vaikeampaa. Kansalaisuutta tarkasteltaessa tulisikin korostaa enemmän inklusiivisia eli mukaan ottavia mekanismeja suhteessa eksklusiivisiin eli ulossulkeviin mekanismeihin. Eksklusiivisten mekanismien avulla luodaan erilaisia, yhteiskuntaan eri tavalla suhteessa olevia ryhmiä, esimerkiksi ei-kansalaisia ja osittaisia kansalaisia. (Hammar & Katisko 2016, 214–216.) Elina Nivalan (2006, 44–45) mukaan maailmankansalaisuuteen ei liity pyrkimystä yhteisön ulkopuolelle sulkemisesta ja oikeudet sekä velvollisuudet määritellään ihmisoikeuksina. Nivala (2006) näkee Hammarin ja Katiskon tavoin valtioiden kansalaisuuden muodostuneen poliittiseksi välineeksi joidenkin yksilöiden sulkemiseksi yhteisön ulkopuolelle. (Mt.) Tähän maailmankansalaisuus tarjoaa ratkaisuksi globaalit oikeudet, kuten ihmisoikeudet ja velvollisuudet, kuten työ- ja oppivelvollisuus. Ihmisoikeusperustainen kansalaisuusnäkemys voi vahvistaa inklusiota erityisesti pakolaisten kohdalla. (Lister 2003, 61–67.)

Kansalaisuus on monimuotoinen käsite, jolla kuitenkin voidaan nähdä olevan selkeä ydin: siinä on kyse kuulumisesta johonkin yhteisöön (Harinen & Ronkainen 2003, 338; Katisko 2011, 11; Nivala 2006, 26). Tärkeä kysymys on siinä, miten yhteisöön kuuluminen nähdään ja määritellään, sillä globaalissa maailmassa kansalaisuutta tulisi tarkastella muissakin kuin vain paikallisissa ja kansallisissa konteksteissa (Hannerz 2003, 228). Kansallinen identiteetti tietyn kansan jäsenenä ei enää sido yksilöä samalla tavalla maantieteelliseen alueeseen kuin

aiemmin (Nivala 2006, 45). Transnationaalisuus eli ylirajaisuus määrittelee paljon pakolais-
taustaisten, kaksoiskansalaisten ja muiden ylirajaisesti elävien henkilöiden arkea (esim. Ha-
rinen 2000, 155). Ihmisten liikkuvuuden lisääntymisen myötä myös kansalaisuuteen liitettä-
vät oikeudet ovat jossain määrin erkaantuneet kansallisvaltiollisesta määritelmästä. Yleisim-
min kansalaisuus nähdään kuitenkin edelleen yhteiskunnan jäsenyytenä, jolloin kansalai-
suutta tarkastellaan toimintana jossakin julkisessa toimintaympäristössä. (Nivala 2006, 45–
46.)

Aktiivisuus ja autonomisuus ovat tulleet keskeisiksi hyveiksi, jotka ohjaavat kansalaisuuden
määrittelyä. Sen sijaan passiivisuus ja riippuvaisuus muista ovat enemmänkin epäsuotavia
nykyisessä kulttuurissamme. Passiiviseksi määritelty ihminen voi syrjäytyä yhteiskunnasta.
Silloin hän ei ole enää yhteiskunnan täysivaltainen toimija. Aktiivisen kansalaisuuden ideassa
vastuu hyvinvoinnista, riskienhallinnasta ja kontrollista siirtyy enemmän yksilöille ja yhtei-
söille, pois valtiolta. Tavoite kaikkien ihmisten integroinnista palkkatyöhön luo paineita yksi-
lölle, kun taas hyvinvointivaltiomallissa se oli enemmän rakenteissa. (Saastamoinen 2006,
53–84.) Työmarkkinakansalaisuuden lisäksi Nivalan (2006, 50–51) mukaan yksi perinteisistä
kansalaisaktiivisuuden mittareista on ollut kunnallisvaaleissa ja valtakunnallisissa vaaleissa
äänestäminen sekä puolueiden jäsenmäärät. Yhteiskunnallista osallistumista voidaan nähdä
kuitenkin olevan monenlaista. (Mt.) Myös sosiaalityötä ohjaa osittain ajatus aktiivisesta kan-
salaisesta. Sosiaalityöntekijöiden näkemyksissä korostuu usein ristiriita, jossa he tasapainot-
televat kotoutujien autonomiaa tukevien toimintamahdollisuuksia vahvistavan työn sekä jär-
jestelmän tarpeille rakentuvan työkansalaisuuden välillä. Aktiivisen kansalaisuuden tulisi
nähdä sisältävän muitakin elämänalueita kuin työllistymisen. (Turtiainen ym. 2018, 343–
343.)

4.2 Kansalaistuminen prosessina

Edellisessä luvussa olen kuvannut kansalaisuuden eri elementtejä ja käsitteeseen liittyviä nä-
kemyksiä. Oman tutkimukseni kannalta keskeistä on tarkastella kansalaisuutta prosessina.
Kotoutuminen on prosessi, jonka aikana myös kansalaisuus rakentuu, kun maahanmuuttaja
oppii tuntemaan maan yhteiskunnan toimintaa. Kotoutumista ja kansalaistumista laajasti

ymmärrettäessä sitä ei myöskään tarvitse rajata pelkästään maahanmuuttajiin. Kotoutumista uuteen asuinmaahan voidaan ajatella moniulotteisena ilmiönä, joka sisältää työllistymisen lisäksi henkistä hyvinvointia, sosiaalisten suhteiden ja verkostojen rakentumista, itsensä hyväksytyksi kokemista, luottamusta ja osallistumista poliittiseen järjestelmään sekä kielen ja kulttuuristen käytäntöjen oppimista. (Haverinen 2018, 311.) Kansalaisuus voidaan käsittää koko elämän kestävässä sosiaalisena oppimisprosessina (Ronkainen 2006, 240). Maahanmuuttaja ja henkilö, joka on elänyt Suomessa koko elämänsä, käyvät läpi oman kansalaisuuden muodostamisen prosessinsa. Nämä prosessit ovat luonteeltaan toisistaan eroavia, sillä Suomessa koko elämänsä eläneellä ihmisellä on todennäköisemmin tukenaan äidinkieli ja kuuluminen kantaväestöön, mikä tarjoaa mahdollisuuden kiistattomampaan kansalaisuuteen. (Vuori 2012, 235–236.)

Camilla Nordberg ja Sirpa Wrede (2015, 54–57) käyttävät kansalaistumisen (citizenisation) käsitettä tutkiessaan paikallistasolla tapahtuvia maahanmuuttajien toiminnan ja hyvinvointivalttiollisten käytäntöjen kohtaamisia. Katutason institutionaaliset kohtaamiset voivat olla ulossulkevia, eikä ammattilaisilla tunnisteta olevan niissä aktiivista roolia. Kansalaistumisen käsite mahdollistaa maahanmuuttajien ja viranomaisten tuomisen toinen toistensa rinnalle aktiivisina toimijoina. (Mt.) Hiitola ja Vuori (2018, 328) näkevät kansalaistumisen pitkäkestoisena prosessina, joka toteutuu kansalaisuuden tapahtumien kautta (mt.). Myös Lister (2003, 42) pitää kansalaisuutta dynaamisena prosessina, joka muodostuu arkisissa käytänteissä sekä suhteessa yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin (mt.). Isin (2008, 15–43) kuvaa kansalaistumista kansalaisuuden tekojen kautta. Niin kansalaiset kuin ei-kansalaisetkin voivat toteuttaa näitä tekoja, joilla yksilö voi jopa kyseenalaistaa lakeja. Kansalaisuuden teot voivat olla arkipäiväisiä tai poliittisia, mutta ne voivat olla myös kulttuurisia, eettisiä, sosiaalisia tai seksuaalisia tekoja. Sen lisäksi teot voivat olla yksityisiä tai yhteisöllisiä, tahallisia tai tahattomia sekä anonyymejä tai nimettyjä. Isinin mukaan kansalaisuus saa olla tekojen kautta myös kansalaisaktivismia. (Mt.)

Kansalaisuus tuo mukanaan täydet kansalaisoikeudet, joiden merkitystä Euroopan unionissa painotetaan. Kansalaisuus mahdollistaa myös täysipainoisen osallistumisen jäsenvaltioiden yhteiskunnalliseen, sosiaaliseen, poliittiseen, taloudelliseen ja kulttuuriseen elämään. (Kattisko 2011, 28–29). Moni Suomeen oleskeluluvan saaneista pakolaisista saa Suomen kansalaisuuden. Sen saaminen ei kuitenkaan takaa täyttä yhdenvertaisuutta muiden kansalaisten

kanssa ja sen myötä osallisuuden tunnetta. (Hammar & Katisko 2016, 229.) Lepola (2000, 385) toteaa väitöskirjassaan, että maahanmuuttajista puhutaan usein 'ulkomaalaisina' riippumatta siitä, kuinka pitkään he ovat Suomessa asuneet. Erityisesti jos suomalaisuus käsitetään lähinnä etnisyydeksi, on sen piiriin pääseminen ulkomaalaistaustaiselle vaikeaa. (Mt.) Kansalaisten yhtäläisten oikeuksien ja mahdollisuuksien toteutuminen on silti päämäärä, johon on hyvä tähdätä, sillä se vahvistaa kaikkien turvallisuuden ja viihtyvyyden tunnetta (Hammar & Katisko 2016, 229). Suomalaisuus tulisi käsitellä yhteiskunnalliseksi yhteenkuuluvuudeksi, jotta myös maahan muuttaneet voisivat kuulua tähän joukkoon (Lepola 2000, 385). Uuden yhteiskunnan, sen toimintamallien, kulttuurin ja kielen riittävä tunteminen auttavat pärjäämään arjessa, mutta täysivaltainen kansalaistuminen vaatii aina taustatuekseen poliittiset ja kulttuuriset rakenteet. Sosiaalisia valtasuhteita tuotetaan ja ylläpidetään sellaisen symbolisen järjestyksen avulla, joka määrittelee esimerkiksi tietyt työn muodot vähemmän arvokkaiksi. (Nordberg 2010, 270.)

Sosiaaliset suhteet ja arjen käytännöt auttavat pakolaistaustaista henkilöä kiinnittymään uuteen yhteiskuntaan. Kiinnittyminen on prosessi, jossa erilaiset verkostot, kuten ystäväpiiri, työelämä, koulutus tai viranomaiset auttavat yksilöä rakentamaan yhteiskunnallisia ja sosiaalisia verkostoja niin epävirallisten kuin virallistenkin kohtaamisten kautta. (Hammar & Katisko 2016, 214.) Kansalaistuminen tapahtuu kaikissa niissä ristiriitaisissa, myönteisissä ja kielteisissä tapahtumissa, joita yksilö kohtaa (Hiitola & Vuori 2018, 329). Yksilön voidaan nähdä Listerin (2003, 57) kuvaamalla tavalla toimivan lokaalilla ja globaalilla tasolla ilmaisten useita päällekkäisiä lojaliteetteja ja identiteettejä. Tämä monitasoinen kansalaisuus on joustava ja alati muuttuva. (Mt.) Transnationaalit verkostot vaikuttavat yksilön identiteetin muodostumiseen. Ne ovat myös muuttaneet käsitystä kansalaisuuden muutosprosessista. (Ronkainen 2006, 240–241.)

4.3 Arjen kansalaisuus rakentuu kohtaamisissa, vuorovaikutuksessa ja käytännöissä

Arjen kansalaisuuden tapahtumien käsite ohjaa sellaiseen kotouttamistyön analyysiin, jossa tarkastellaan yhtä aikaa sekä kotoutujien että kotouttamistyötä tekevien toimintaa. Huomio kiinnitetään arkisiin tekoihin ja kohtaamisiin, jotka voivat vaikuttaa siihen, miten kotoutujien

oikeudet toteutuvat, ja miten he voivat tuntea kuuluvansa tasavertaisina muiden kansalaisten joukkoon. Kohtaamiset mahdollistavat yhteisten määritelmien etsimisen, merkitysten rakentamisen ja niiden pohjalta toimimisen. Arjen kansalaisuudessa tärkeä huomio on siinä, että se koskee myös subjekteja, joilla ei ole virallista kansalaisen statusta. (Hiitola & Vuori 2018, 327–329.) Siinä missä poliittista kansalaisuutta, oleskelulupaa tai työpaikkaa voi hakea ja saada, arjen kansalaisuus ei ole koskaan niin sanotusti valmis, eikä sillä ole selkeää alku- eikä loppupistettä. (Vuori 2012, 235–236). Kansalaisuuden konstruktivinen luonne sisältää myös kulttuurisen puolen, jonka mukaan kansalaisuutta rakennetaan omaksumalla ja ymmärtämällä paikallista kieltä, arvoja, normeja ja tapoja (Saukkonen 2016).

Kansalaisuus on prosessi, joka elää ja muokkautuu arkisissa suhteissa toisiin ihmisiin ja erilaisissa institutionaalisissa ja epävirallisissa yhteyksissä. Tarkasteltaessa kansalaisuutta prosessina on otettava huomioon laaja yhteiskuntapoliittinen kehys ja mikrotason kohtaamiset. Kansalaisuuden eri elementtejä ovat oikeudet ja velvollisuudet sekä osallisuus ja kuuluminen. Arjessa kansalaisuus toteutuu neuvotteluna näistä elementeistä. (Lister ym. 2007, 168; Vuori 2012, 235–236.) Harisen ja Ronkaisen (2003, 339) mukaan kysymys onkin vastaanotosta eli siitä, miten aktiivinen kansalaisuus ja täysipainoinen osallisuus toteutuvat, mikäli ihmiselle annetaan tilaa olla ja toimia erilaisista taustoista riippumatta tai riippuen (mt.). Jotta yksilöiden välisissä kohtaamisissa osallisuuden ja toimijuuden paikat voisivat toteutua, on tärkeää, että rakenteelliset edellytykset kohtaamisille ovat suotuisat (Hiitola ym. 2018, 10–11).

Arjen kansalaisuuden käsite tuo sosiaalityön ammattilaiset aktiiviseen rooliin asiakkaiden rinnalle tukemaan heitä arjen kansalaisuuden rakentumisen prosessissa. Se, miten sosiaalityöntekijät näkevät maahanmuuttaja-asiakkaansa ja heidän tarpeensa, voi vaikuttaa paljon siihen, miten myös maahanmuuttajat itse näkevät itsensä. Maahanmuuttajien näkeminen passiivisina uhreina on vahingollista, sillä silloin jää huomaamatta pyrkimys subjektiuteen eli ihmisen halu vaikuttaa omaan tilanteeseensa. Kotouttamistoimien lähtökohdan tulisi olla yksilöllinen siten, että erilaiset maahanmuuttajat saisivat käyttöönsä yhteisöllisiä ja henkilökohtaisia voimavaroja, joilla voitaisiin vähentää heidän toiseuden ja haavoittuvuuden kokemuksia. Kiinnittämällä huomiota maahanmuuttajien voimavaroihin ja kykyihin heidän puutteidensa sijaan sekä kääntämällä huomio rakenteellisiin tekijöihin, on merkityksellistä arjen kansalaisuuden rakentumisen näkökulmasta. (Wrede ym. 2010, 277–281.) Listerin (2003)

mukaan arjen kansalaisuutta tarkasteltaessa on tärkeää huomioida yksilöllisyyden lisäksi sukupuoli- ja kulttuurisensitiivisyys. Sosiaalityössä arjen kansalaisuus toimii myös menetelmänä, jolla ammattilaiset voivat tuoda esille sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ongelmia. (Mt.)

Vuoren (2015, 395–402) mukaan sosiaalialan ammattilaisten työssä kansalaisuuden arkiset tapahtumat voivat olla esimerkiksi palveluiden ja sosiaalietuksien välittämistä sekä neuvontaa. Toimet ovat aina vuorovaikutuksellisia ja ne rakentuvat työntekijän ja asiakkaan välisissä kohtaamisissa. Myös ammattilaisten väliset yhteydet rakentavat maahanmuuttajien arjen kansalaisuutta. Arkisten käytäntöjen lisäksi kotouttamistyössä ja maahanmuuttajien arjen kansalaisuuden rakentumisessa tärkeää on vuorovaikutus institutionaalisten rajojen yli. (Mt.) Kokonaisuudessaan arjen kansalaisuuden käsite tuo tutkimustani lähemmäs ruohonjuuritasoa, jossa kohtaamisia ja vuorovaikutusta ammattilaisten ja pakolaisnuorten välillä tapahtuu. Arjen kansalaisuuden käsitettä avaan vielä lisää seuraavassa luvussa aiempaan tutkimustietoon nojaten.

4.4 Aiempia tutkimuksia kansalaisuudesta ja arjen kansalaisuudesta

Tutkimuksessaan *Yhteiskunnan jäsenyyden ehdot. Arjen kansalaisuuden rakentaminen ja peruspalvelukokemukset venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa* Eveliina Heino (2018) tarkastelee haastateltaviensa arjen kansalaisuuden rakentumista ja jäsenyyttä suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimuksen kontekstina Heino käyttää peruspalveluita. Tutkimustuloksissa arjen kansalaisuus hahmottuu kolmen osa-alueen valossa: autonomia, tunnustus ja kuuluminen. Tunnustus yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä, joka on usein koetuksella uuteen maahan muuttaessa, on sidottu näihin edellä mainittuihin osa-alueisiin. Autonomiaan sisältyy suomen kielen taito, työllistyminen ja toimeentuloturvaetuuksista irrottautuminen. Tunnustukseen kuuluvat hyvinvointivaltion periaatteiden ja asumisperustaisen sosiaaliturvan lisäksi yhteiskunnalliset diskurssit sekä kohtaamiset peruspalveluissa ja arjessa valtaväestön kanssa. Kuuluminen puolestaan pitää sisällään Suomeen kiinnittymisen ja kodin luomisen. Heinon tutkimuksessa kuuluu maahan muuttaneiden venäläistaustaisten perheiden äänet ja haastateltavat määrittelevät itse kokemansa autonomian ja kuulumisen sekä saamansa tunnustuksen. (Mt.)

Jaana Vuori (2015, 395–404) määrittelee tutkimuksessaan kotouttamisen kokonaisvaltaiseksi työtteeksi. Vuori jaottelee tutkimuksessaan kotouttamistyön toimenpiteet arjen kansalaisuuden käsitteen avulla. Seitsemän erilaista käytännön ulottuvuutta sisältävät psykososiaalisen tuen, kielellisen tuen, tiedon jakamisen ja ohjauksen, sosiaalisten oikeuksien välittämisen, kulttuuristen kohtaamisten järjestämisen, yhteiskunnallisen vaikuttamisen sekä fyysisen huolenpidon. Arjen kansalaisuuden käsite liittyy Vuoren mukaan kansalaisuuden kaikkiin ulottuvuuksiin. Yksilön huomioimisen lisäksi arjen kansalaisuuden käsite mahdollistaa oikeuksien, osallisuuden ja kuulumisen toteutumisen arvioinnin institutionaalisella tasolla. Vuoren mukaan kansalaisuuden arkiset tapahtumat ovat muun muassa palveluiden ja etuuksien myöntämistä sekä neuvontaa. Kuitenkin muuttajien oikeuksien toteutuminen ja arjen kansalaisuuden vahvistuminen vaativat paljon enemmän. Pitkäjänteinen, vuorovai-
kutussuhteessa tapahtuva työ niin asiakkaiden kanssa kuin myös ammattilaisten kesken yli institutionaalisten rajojen voi edesauttaa kokonaisvaltaisen kotouttamistyön onnistumista. (Mt.)

Toisessa tutkimuksessaan Jaana Vuori (2018, 326–342) tutkii yhdessä Johanna Hiitolan kanssa afganistanilaistaustaisten naisten ja miesten arjen kansalaisuutta ja toiminnan mahdollisuuksia pienellä suomalaisella paikkakunnalla. Etnografisessa tutkimuksessaan Hiitola ja Vuori tarkastelevat kotouttamistyön asettamia mahdollisuuksia ja esteitä afganistanilaisten pakkomuuttajien arjen kansalaisuudelle. Analyysissään he esittelevät kahden perheen tarinat niin, että niiden avulla voi tutustua laajemminkin afgaaniyhteisön perheiden ja yksilöiden toimijuuteen. Tutkimuksen johtopäätöksissä he toteavat, että palvelujärjestelmä on jäykkä, eikä aina sovellu eri elämäntilanteissa oleville ihmisille. Kotouttamistyöllä ja maahanmuuttopolitiikalla on myös sukupuolittuneita seurauksia, jotka Hiitolan ja Vuoren mukaan jäävät usein tunnistamatta. Turvapaikanhakijastatus voi hämähäyttää isyyden roolia ja naisia ei nähdä omia ratkaisuja tekevinä yksilöinä. Maahanmuuttopolitiikka ja kotouttamistyö tarjoavat tutkimustulosten mukaan kapeat puitteet arjen kansalaisuuden rakentumiselle. (Mt.)

Tiina Sotkasiira ja Ville-Samuli Haverinen (2016, 115–123) tarkastelevat kansalaisuutta kansalaisuuden tekojen kontekstissa. Heidän tapaustutkimus sijoittuu Lieksaan, jossa noin 400 hengen somaliyhteisö taistelee oikeuksistaan samoihin peruspalveluihin ja perustuslain mukaisiin elinoloihin kuin kantaväestökin. Sotkasiira ja Haverinen tutkivat erityisesti niitä kan-

tasuomalaisten pyrkimyksiä, joilla he yrittävät mitätöidä somalien jo rakennettuja kansalaisuuden tekoja. Tutkimus korostaa Isinin (2008) kansalaisuuden tekojen teorian avulla sitä, kuinka somalit ovat työskennelleet tullakseen osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Vaikka he olisivat saaneet laillisen oleskeluoikeuden tai Suomen kansalaisuuden, on heidän asemansa kansalaisina kiistanalainen. Erilaiset paikallisten asukkaiden rasistiset teot, väkivaltaisuuDET, kaikenlainen vastustaminen ja jokapäiväinen syrjintä, kuten ulkonäön halveksinta ja Internetissä solvaaminen, ovat yleisiä tekoja yrittää estää somaleita toimimasta täysivaltaisina kansalaisina. Tämä osoittaa, että kuuluminen perustuu Lieksassa etnisyyteen, eikä kansalaisuuteen. Sotkavaara ja Haverinen tuovat esille, että erityisesti pienillä paikkakunnilla kansalaisuus on jotakin, jonka saavuttamiseksi maahanmuuttajien pitää taistella. Myös yksittäisillä henkilöillä voi olla ratkaiseva rooli päättää siitä, kuka saa toimia kansalaisena ja kuka ei. Vaikka somalit ovat asettuneet Lieksaan, he osallistuvat politiikkaan, ottavat yhteyttä kunnan virkamiehiin liittyen erilaisiin huolenaiheisiin, perustavat liittoja ja tekevät yhteistyötä eri viranomaisten kanssa, on heidän oikeutensa kansalaisina kyseenalaistettu. Joukko paikallisia toimii myös aktiivisesti vähentääkseen somaliyhteisön toimimisen mahdollisuuksia ja kansalaisuuden oikeuksia. (Mt.)

Myös Turtiainen, Kokkonen ja Viitasalo (2018) lähestyvät maahanmuuttajien kotoutumista arkisissa ja institutionaalisissa suhteissa tapahtuvina arjen kansalaisuuden tekoina. He käsittelevät tutkimuksessaan aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuuksia kotouttamistyön ulkoisten ehtojen ja maahanmuuttajien tarpeiden ristipaineessa. Tutkimusaineisto koostuu kotouttavaa työtä tekevien ammattilaisten haastatteluista. Tutkimustulosten mukaan kotouttamistyön ammattilaiset tarkastelevat kansalaisuutta liian usein järjestelmälähtöisesti, jolloin ymmärrys kotouttamisesta kaventuu. Tämän näkemyksen keskiössä on työmarkkinakansalaisuus, joka perustuu koulutukseen ja työhön osallistumiseen. Asiakkaiden ohjaaminen yksinomaan kohti työmarkkinakansalaisuutta vie ammattilaisten huomiota pois maahanmuuttajien yksilöllisten tarpeiden tunnistamisesta. Järjestelmän tarpeille rakentuvasta työskentelystä seuraa se, että kotouttamistyöstä tulee toimenpidekeskeistä. Tämä taas johtaa maahanmuuttajien passivoitumiseen ja riippuvuuteen palveluista. Aktiivisen kansalaisuuden mahdollistaminen vaatisi maahanmuuttajien erityistarpeiden huomioimista, aikaa, luottamuksen rakentamista, yhteistyötä eri toimijoiden kanssa sekä työntekijöiden kykyä reflektoida omaa toimintaansa. (Mt.)

5 Tutkimuksen metodologia ja tutkimuksen toteuttaminen

5.1 Konstruktionistinen lähestymistapa

Tutkimukseni kuuluu sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen, jonka mukaan tutkimusprosessissa ei olla ihmisten alkuperäisten kokemusten äärellä, vaan aineiston analyysissä keskiössä ovat kokemusten representaatiot. Keräämääni tutkimusaineistoa voi määritellä haastatteluissa syntyneiksi kertomuksiksi, jolloin kertomukset toimivat kokemusten jäsentäjinä ja tulkintoina. Tämä on tapa konstruoida tapahtumia ja kokemuksia. (Riessman 2002; Brunner 1987, 11–12.) Sosiaalisessa konstruktionismissa kertomusten tulkinnat tapahtumista tuotetaan haastatteluiden aikana, jolloin tulkinta toimii sen hetkisenä versiona jostakin tapahtumasta (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 199). Konstruktionistisen lähestymistavan mukaan todellisuutta rakennetaan ihmisten välisessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Burr 2003; Hacking 2009; Carey 2012, 34). Tutkimuksessani haastateltavat konstruoivat todellisuutta kertomuksillaan ja luovat uusia lähestymistapoja tutkimukseni teemaan. Lähestyn tutkimuksessani todellisuutta näissä kertomuksissa rakentuvana. Se ei ole ollut valmis ja vakaa, vaan monimuotoinen ja jatkuvasti muuntuva. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan muutos voidaan nähdä jatkuvana ja kaikkeen olemassa olevaan tulee suhtautua kriittisesti. Vaikka konstruktivistit tunnistavat ihmisillä olevan mahdollisuuksia, tiedostavat he näiden mahdollisuuksien olevan harvoin vapaita ja avoimia. Sen sijaan kaikkiin mahdollisuuksiin ja toimintaan vaikuttavat ryhmänormit, traditiot ja institutionaaliset säännöt. Todellisuus ei siis synny tyhjiössä, vaan ihmisten kertomukset jäsentävät maailmaa, tapahtumia ja omia identiteettejä. (Carey 2012, 34.)

Konstruktionistinen lähestymistapa sopii hyvin myös arjen kansalaisuuden teoriaan. Arjen kansalaisuus, joka rakentuu kaikissa kohtaamisissa ja vuorovaikutuksessa, on jatkuvasti muovautuva. Se muokkautuu suhteessa toisiin ihmisiin sekä myös institutionaalisissa yhteyksissä. (esim. Hiitola & Vuori 2018, 329.) Sen lisäksi, että konstruktionismi soveltuu teoreettisen viitekeh्यkseni tueksi, kuuluu siihen keskeisesti myös tutkijan näkemysten muokkautuminen sosiaalisen todellisuuden sisällä. Kriittinen asenne ja refleksiivisyys ovat ohjanneet tutkimukseni tekoa. Ne ovat auttaneet minua löytämään oman tutkijapositioni suhteessa tutkittavaan ilmiöön sekä muovanneet käsitystäni tutkittavasta aiheesta.

Sosiaalisessa konstruktionismissa on oleellista, että ihmisten välinen vuorovaikutus on paikka, jossa rakennamme maailmaa ja itseämme. Jotkut sosiaaliset konstruktionistit ovat erityisesti kiinnostuneita kielen ja muiden symbolisten järjestelmien kautta rakentuvasta ihmisestä (Burr 2004, 141–150.) Aineiston keruussa vuorovaikutuksella ja kielellisellä ilmaisulla on ollut iso merkitys (Silverman 2013, 238). Olen myös tutkijan roolissa pohtinut kuinka jo olemassa olevat käsitykset ja termit ovat muovattavissa sosiaalisen kanssakäymisen seurauksena. Olemassa olevaa todellisuutta on kuitenkin rakennettu jo sukupolvelta toiselle, joten sen uudelleen konstruointi vuorovaikutuksessa on nähdäkseni hidas prosessi. Omassa tutkimuksessani todellisuuden uudelleen muokkaaminen sisältää myös riskin siitä, että työntekijöiden haastattelut luovat erilaista kuvaa arjen kansalaisuuden rakentumisesta kuin mitä nuorten omat kertomukset olisivat luoneet.

5.2 Aineiston keruu

Tutkielmani on laadullinen tutkimus ja aineiston keruu toteutui haastattelemalla erään suuren suomalaisen kunnan maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon sosiaalityöntekijöitä ja sosiaaliohjaajia. Laadullisessa tutkimuksessa ei ole tarkoitus pyrkiä tilastollisiin yleistyksiin, vaan ilmiöiden tai tapahtumien kuvaamiseen sekä ymmärtämiseen. Sen vuoksi henkilöiden, joilta tieto kerätään, on tärkeää tietää tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon ja omata kokemusta siitä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 98, Silverman 2013.) Alun perin suunnitelmani oli kerätä tutkimusaineistoa aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöitä haastattelemalla. Aikuissosiaalityön asiakkuudessa olivat ennen 15.7.2020 voimaan astunutta lakia muiden nuorten lisäksi Suomeen yksin tulleet 21–29 –vuotiaat nuoret. Heidän työntekijänsä työskentelevät monenlaisista lähtökohdista tulevien nuorten kanssa, eivätkä yksinomaan maahanmuuttajataustaisten. Koska en onnistunut saamaan haastateltavia aikuissosiaalityön puolelta, muutin suunnitelmiani ja päätin siirtyä tutkimaan aihetta maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon näkökulmasta. Odotin, että aiheen ollessa potentiaalisille haastateltaville tutumpi kuin aikuissosiaalityön työntekijöille, olisi tutkimukseen helpompi saada osallistujia. Uuden lakimuutoksen myötä olen myös tyytyväinen siihen, että haastattelin alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen juuri jälkihuollon työntekijöitä. Heidän työskentelynsä niiden nuorten kanssa, jotka eivät ehtineet vielä täyttää 21 vuotta, saa jatkua ja oli tärkeää saada havaintoja

siitä, miten he näkevät nuorten tilanteet ja millaisen sosiaalipalvelun piirissä nuorilla nyt on oikeus jatkaa.

Aloitin pro gradu -tutkielman teon syksyllä 2019. Tutkimussuunnitelman valmistuttua sain tutkimusluvan tutkimustani varten helmikuussa 2020, jolloin otin myös yhteyttä maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon johtavaan sosiaalityöntekijään aiheeni tiimoilta. Hän lähetti saatekirjeen ja suostumuslomakkeen tiiminsä sosiaalityöntekijöille ja sosiaaliohjaajille, jonka jälkeen sain sovittua haastatteluajkoja heidän kanssaan henkilökohtaisesti. Sain kuusi yhteydenottoa: kolmelta sosiaalityöntekijältä ja kolmelta sosiaaliohjaajalta. Kaikkien heidän kanssa haastattelut toteutuivat sovitusti. Pidin tärkeänä osallistaa sekä sosiaalityöntekijöitä että sosiaaliohjaajia tutkimukseeni, sillä asiakkaiden arjen kansalaisuuden rakentumisen näkökulmasta ajattelen molemmilla ammattiryhmillä olevan yhtä merkityksellinen rooli. Usealle jälkihuoltonuorelle työntekijä on vain ”sosiaali” ja he eivät välttämättä hahmota ammattiryhmien eroja. Vaikka työnkuvat eroavat joiltakin osin, on niissä myös paljon yhtäläisyyksiä. Molempien ammattiryhmien kuuleminen on tutkimusaineiston kannalta hyödyllistä, sillä kohtaamiset ja vuorovaikutus ovat työntekijän ammattinimikkeestä riippumatta aina osa sosiaalialan asiakastyötä.

Toteutin haastattelut teemahaastatteluina Skypein välityksellä. Haastattelu on yksi laadullisen tutkimusotteen yleisimmistä aineistonkeruumenetelmistä. Teemahaastattelu eli puolistrukturoitu haastattelu etenee haastattelijan etukäteen valitsemien keskeisten teemojen ja niihin liittyvien kysymysten avulla. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 87–88.) Päädyin teemahaastatteluun, sillä se on joustava ja mahdollistaa esimerkiksi kysymysten esittämisen ennalta suunnittelelemattomassa järjestyksessä. Myös keskustelun aihepiirit ovat muovattavia vielä haastattelun aikanakin. Teemahaastatteluissa tutkija voi ohjata haastatteluja tiettyjen teemojen mukaan, mutta kysymykset ovat silti avoimia.

Ennen haastatteluita loin haastattelurungon (liite 3), jossa käytin apuna Eveliina Heinon (2018) tutkimustulosten osa-alueita arjen kansalaisuudelle. Teoreettisten ideoiden olisi hyvä ohjata jo aineiston hankintaa (Salo 2015, 182). Tutkimuksessani arjen kansalaisuuden teoreettinen viitekehys loi raamit tutkimuskysymysten asettamiselle ja aineiston keruulle. Teoria vaikutti tutkimusasetelmaan ja ohjasi minua haastattelurungon laatimisessa. Haastatte-

lurunko loi pohjan haastatteluille. Lähetin haastattelurungon kahdelle haastateltavalle etukäteen, sillä huomasin haastateltavia rekrytoidessani, että osa työntekijöistä koki aiheen haastavaksi ja ajatteli, ettei osaa vastata kysymyksiin tarpeeksi kattavasti. Huomasin, että käsite arjen kansalaisuudesta oli monelle uusi ja tuntui vaikeasti lähestyttävältä. Jälkikäteen ajateltuna olisin voinut jättää käsitteen kokonaan saatekirjeestä pois madaltaakseni haastateltavien kynnystä tutkimukseen osallistumiselle.

Toteutin haastattelut videopuheluina Skype for Business -sovelluksen välityksellä aikavälillä 24.4.–15.5.2020. Nauhoitin kaikki haastattelut Skypen kautta. Lyhin haastattelu oli kestoltaan 60 minuuttia ja pisin 80 minuuttia. Alun perin tarkoitukseni oli kerätä aineisto kasvo- tusten järjestettävien haastatteluiden avulla, mutta kevään 2020 koronapandemia muutti suunnitelmiani. Koronaviruksen vuoksi sosiaaliset kontaktit tulee minimoida ja esimerkiksi tutkimuskohteena olevan kunnan maahanmuuttajapalveluiden työntekijät on pääsääntöisesti ohjattu etätyöskentelyyn. Sen vuoksi näin parhaaksi ja turvallisimmaksi vaihtoehdoksi sen, että haastattelut toteutetaan verkkohaastatteluina.

Kaikki haastattelut pidettiin sovittuina ajankohtina suunnitellusti. Haastatteluiden alussa esittelin itseni ja tutkimukseni aiheen sekä annoin haastateltaville mahdollisuuden esittää kysymyksiä. Haastattelutilanteissa etenin haastattelurunkoni pohjalta, mutta oman näkemykseni mukaan siirryin aiheesta toiseen joustavasti kuunnellen informantin vastauksia ja ollen valmis jatkamaan keskustelua haastattelurungon kysymyksien ulkopuolella. Koin, että kaikissa haastatteluissa keskustelu oli luontevaa ja jouduin vain joitakin kertoja tarkentamaan kysymysteni tarkoitusta. Haastattelutilanteissa on hyvä kunnioittaa haastateltavien oikeutta tietää puheena olevasta asiasta haastattelijaa enemmän (Ruusuvuori & Tiittula 2017, 80). Oman ammatillisen taustani vuoksi koen tietäväni tutkimukseni aiheesta melko paljon ja haastattelutilanteissa esitin haastateltavien vastauksiin kommentteja. Koin kuitenkin tärkeäksi antaa tutkimuksen informanteille mahdollisuuden tuoda vapaasti omia ajatuksiaan esille ja pyrin pysymään tutkijan roolissa ja neutraalina suhteessa haastattelun teemaan. Sen sijaan pidin hyvänä tapana kuitata vastauksen kuulluksi ja ymmärretyksi reagoimalla haastateltavaan vastaukseen jollain tapaa. Vuorovaikutuksellinen lähestymistapa ohjasi kaikkia haastatteluita. (Ruusuvuori & Tiittula 2017, 51–54.)

Näkemykseni mukaan sekä sosiaalityöntekijät että sosiaaliohjaajat kertoivat kattavasti työskentelystään asiakkaiden tarpeiden ja arjen kansalaisuuden rakentumisen edistämisen puolesta. Vaikka haastatteluissa oli paljon yhtäläisyyksiä, oli niissä myös joitakin eroavaisuuksia, mikä teki aineistosta monipuolisen.

Koin, että Skypen kautta toteutetut haastattelut mahdollistivat rennon ilmapiirin, jossa haastateltavien oli helppo puhua. Osa jännitti haastattelua etukäteen, joten ajattelen, että tunnelma esimerkiksi toimistohuoneessa olisi voinut olla jäykempi. Haastateltavat saivat itse valita, missä ovat fyysisesti paikalla haastatteluun osallistuttaessaan. Haastattelijana koin miellyttävänä sen, että sain myös itse toteuttaa haastattelut kotoa käsin. Se mahdollisti minulle sen, että pidin toisella tietokoneella haastattelurungon esillä ja toisella osallistuin Skype-keskusteluun. Pidin tutkijan roolissa siitä, että sain asettautua kysymään ja ihmettelemään asioita, eikä minun täytynyt itse olla ammatillinen sosiaalityöntekijä, kuten asiakastapaamisilla, osaten vastata erilaisiin kysymyksiin ja antaa neuvoja. Samalla kuitenkin oma kokemukseni yksin tulleiden nuorten kanssa työskentelystä mahdollisti sen, että osasin helpommin ohjata haastattelun kulkua, esittää lisäkysymyksiä ja ymmärsin kaiken, mitä työntekijät kertoivat minulle. Haastateltavilla ei ollut kiire yhdessäkään haastattelussa lopettaa haastattelua seuraavan tapaamisen vuoksi, joten se mahdollisti myös rauhallisen ja keskittyneen keskustelun.

Haastatteluaineiston analyysi aloitetaan haastattelun tekstiksi muuttamisesta eli litteroinnista. Sisällönanalyysiä analyttisenä lähestymistapana käytettäessä litteroidaan usein sanantarkasti kaikki puhuttu. (Ruusuvuori & Nikander, 2017, 427–430.) Litteroin haastattelut sanantarkasti jättäen ainoastaan tunnistetiedot pois litteroidusta tekstistä. Litteroidessa kuuntelin aineiston kahdesti niin, että toisella kertaa korjasin mahdollisia kirjoitusvirheitä. Samalla tarkastin myös, ettei mitään tunnistetietoja jäänyt litteroituun aineistoon. Nimesin haastateltavat tunnisteilla (esimerkiksi ”H1”) kuvaaman haastateltavia haastattelemassani järjestyksessä. Sitaatteja käyttäessäni käytän näitä tunnisteita. Haastateltavien tunnisteet tuovat tutkimustuloksissa esille, mitkä aineisto-otteet ovat samalta haastateltavalta ja näin voin osoittaa analyysini perustuvan kattavaan aineiston käyttöön (Ruusuvuori & Nikander 2017, 430–431). En ollut litteroitaessa kiinnostunut esimerkiksi taukojen pituudesta, mutta sisällytin nauruosoudet, jotta aineistosta on helpommin luettavissa, onko kyse huumorilla vai vakavasti kerrotusta asiasta. Litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 86 sivua rivivälillä 1,15.

Litterointi toimi hyvänä tapana tutustua tarkemmin aineistoon jo toteutuneiden haastattelujen lisäksi. Kirjoittaessani puhetta tekstiksi minulle heräsi jo ajatuksia siitä, kuinka analyysini tulee etenemään ja minkälaiset teemat ovat keskeisessä asemassa tutkimustuloksissa.

5.3 Aineiston analyysi

Tutkimusaineistoni oli monipuolinen ja rikas, minkä vuoksi analysoinnin aloittaminen oli erityisen kiintoisaa. Vaikka litterointi oli aikaa vievää, auttoi se minua tutustumaan aineistoon ja hahmottamaan aineistosta tutkimukseni kannalta tärkeimpiä kokonaisuuksia. Näin ollen litterointi oli aineiston analyysin kannalta tärkeä vaihe. (Ruusuvuori & Nikander 2017, 437.) Tutkijana minun oli tehtävä tutkimusprosessin aikana paljon valintoja. Eskolan (2018, 210) tapaan pidin yhtenä vaikeimpana kohtana sitä, että minun tuli itse aktiivisesti työstää aineistosta analyysini ja tulkintani (mt.). Analyysin syntyminen oli prosessi, jossa työskentelin tutkimuskysymysten, teoreettisen viitekehyksen ja aineiston kanssa omaa analyysiä konstruoiden.

Analysoin keräämäni aineiston sisällönanalyysiä käyttäen. Sisällönanalyysin avulla järjestetään aineisto selkeään ja tiiviiseen muotoon ilman, että siitä katoaa informaatiota. Analyysillä pyritään luomaan selkeä sanallinen kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Laadullisen aineiston sisällönanalyysi voidaan tehdä aineistolähtöisesti, teorialähtöisesti tai teoriasidonnaisesti. Tutkimuksessani tarkastelin aineistoa teoriasidonnaisen analyysin keinoin. Valitsin analyysin lähestymistavaksi teoriasidonnaisuuden, sillä aineiston analyysin luokittelu perustuu tutkimuksessani aikaisempaan viitekehykseen ja teoriaan arjen kansalaisuudesta. (Tuomi & Sarajärvi 2004, 110–116.) Teoreettinen ymmärrykseni arjen kansalaisuuden rakentumisesta ohjasi analyysia ja samalla luokittelu tapahtui myös teoriasidonnaisesti. Analyysini ei pohjautu suoraan arjen kansalaisuuden teoriaan, mutta siinä on vahvoja teoreettisia kytkentöjä (Eskola 2018, 213). Analyysin avulla oli tarkoitus luoda selkeämpi ymmärrys yksin tulleiden nuorten tarpeista sekä siitä, kuinka heidän arjen kansalaisuutensa rakentuu maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon sosiaalipalveluiden kontekstissa.

Arjen kansalaisuuden rakentuminen muodostaa tutkielmassani tulkintakehyksen. Tutkimuksen analyysivaiheessa luin ensin aineistoani kiinnittäen huomiota siihen, kuinka työntekijät

kuvasivat nuorten tarpeita ja keinojaan vastata niihin. Sen lisäksi etsin kohtia, joissa haastateltavat toivat esille arjen kansalaisuuden rakentumiseen liittyviä seikkoja. Sellaisia olivat esimerkiksi sellaiset toimet, joiden he arvioivat tukevan tai estävän kansalaisuuden rakentumista. Arjen kansalaisuuden rakentumiseen ei löytynyt aineistosta suoria vastauksia, joten poimin haastatteluista teorianäköni avulla sitaatteja, jotka näköni mukaan vastasivat tähän kysymykseen.

Aloitin aineiston analyysin tutustumalla aineistooni huolellisesti. Teemahaastattelua analysoitaessa ensimmäinen tehtävä on järjestää aineisto teemoittain (Eskola 2018, 219). Aloitin aineiston koodaamisen induktiivisesti eli aineistolähtöisesti, vaikka samalla tarkastelin aineistoa tutkimustehtävän ohjaamana. Laadullisen teoriasidonnaisen sisällönanalyysin avulla teemoittelin sitä, mitä haastateltavat kertoivat asiakkaidensa tarpeista ja arjen kansalaisuuden rakentumisesta. (Denscombe 2016, 392–393.) Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että ensin maalasin tietokoneella aineistosta kolmella eri värillä teemoja, jotka vastasivat tutkimuskysymyksiin. Yksi väri kuvasi yksin tulleiden pakolaisnuorten tarpeita, toinen sitä, kuinka niihin vastataan ja kolmas arjen kansalaisuuden rakentumista maahanmuuttajapalveluiden käytänteissä. Mietin tässä kohtaa, että olisinko lähestynyt aineistoa arjen kansalaisuuden teoriaa hyödyntäen niin, että olisin kerännyt aineistosta asioita tutkimusrunkoni ja Heinon (2018) käsitteistön mukaisesti autonomian, tunnustuksen ja kuulumisen alle. Se tuntui kuitenkin vievän minua kauemmaksi omasta tutkimusnäkökulmasta ja itse aineistosta, minkä vuoksi otin omat tutkimuskysymykset aineiston tarkastelun lähtökohdaksi. Arjen kansalaisuuden teoria ja Eveliina Heinon (2018) teorialle hahmottamat osa-alueet toimivat kuitenkin tukena tulkitessani aineistoa.

Tulostin aineiston myös paperisena versiona, mikä helpotti omaa työskentelyäni ja analyysin etenemistä. Analyysissäni kiinnitin erityistä huomiota siihen, millaisia tuen tarpeen muotoja sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat tunnistivat yksin tulleilla pakolaisnuorilla olevan ja miten he näihin tarpeisiin pyrkivät vastaamaan. Sen lisäksi arjen kansalaisuuden rakentuminen muodosti oman laajemman kokonaisuutensa. Aineistoa uudelleen teemojen alle järjestäessäni, huomioin, että osa kohdista sopi useamman saman teeman alle ja jouduin tekemään valintoja siitä, sopiko aihe paremmin tarpeisiin vastaamisen -kategoriaan vai arjen kansalaisuuden rakentumisen -kategoriaan. Samaan aikaan aloitin kokoamaan muistivihkoon eri tee-

mojen alle haastatteluiden kiinnostavia ja tärkeitä kohtia. Esimerkiksi pakolaisnuorten tarpeet -teeman alle oli helppo lähteä aluksi keräämään aineistosta esiin tulevia haastateltavien kuvaamia tarpeita. Myöhemmin liitin aineiston tueksi myös teoreettisia kytkeitä, ideoita ja pohdintoja (myös Eskola 2018, 221). Lukiessani uudelleen teoriaa, minun oli helppo löytää tutkimusaineistosta ja teoriasta sekä aiemmasta tutkimuksesta yhtäläisyyksiä ja yhteneväisiä teemoja, jotka auttoivat luomaan teoriasta pohjaa analyysille. Koen, että aineisto ja teoria keskustelivat keskenään, mikä auttoi minua poimimaan aineistosta tutkimukseni kannalta keskeisimmät teemat.

6 Tutkimuseettinen pohdinta

Tieteellisen tutkimuksen on tärkeää noudattaa hyvän tieteellisen käytännön lähtökohtia, jotta sitä voidaan pitää eettisesti hyväksyttävänä ja luotettavana sekä tuloksia uskottavina. Tutkimuseettinen arviointi on aloitettava jo tutkimuksen aihetta valitessa ja sitä tulee tarkastella läpi tutkimusprosessin tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. Hyvän tieteellisen käytännön keskeisiä lähtökohtia ovat muun muassa tarvittavien tutkimuslupien hankinta, rehelliset ja huolelliset sekä tarkat toimintatavat tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa, esittämisessä ja arvioinnissa, asianmukainen viittaus muiden tutkijoiden tutkimuksiin sekä mahdollisen esteellisyyden huomioon ottaminen arviointi- ja päätöksentekotilanteissa. (Tutkimuseettinen lautakunta 2012, 6.)

Eettinen pohdinta on pro gradu -tutkielmassani keskeisessä asemassa. Haastattelin sosiaalityön ammattilaisia haavoittuvasta asiakasryhmästä. Tiedostan tutkimukseni aiheen voivan herättää ennakkokäsityksiä, jotka olisivat voineet ohjata haastatteluja. Tutkijana minun tulee suhtautua tutkimusaiheeseen mahdollisimman objektiivisesti. Siitä huolimatta en halua peitellä sitä, että tutkimukseni on poliittisesti ja eettisesti paikantunutta. Kriittinen yhteiskuntatutkimus, joka pyrkii edistämään sosiaalista oikeudenmukaisuutta, ei voi olla täysin neutraalia ja puolueetonta (Harinen 2014, 64; Puusa & Kuittinen 2011, 167). Luotettavuuden saavuttamiseksi minun oli tärkeää olla tietoinen omasta roolista tutkijana sekä toiminnasta haastattelutilanteista. Oman tutkijapositioni arvioiminen onkin ollut koko tutkimusprosessin ajan keskeinen reflektoinnin kohde. Tutkimusta tehdessä minun oli myös tärkeää toimia mahdollisimman eettisesti, tehokkaasti, tarkoituksenmukaisesti ja kulttuurisensitiivisesti. (Aaltonen & Högbacka 2015, 93.) Tutkijana tiedostan omien ennakkokäsitysteni ja ammatillisen taustani ohjaavan ajatteluani. Minun tulikin kiinnittää erityistä huomiota, ettei esiympärykseni tutkimusaiheesta vaikuttanut tutkimusprosessin etenemiseen ja tutkimustuloksiin. Minun oli myös varauduttava siihen, että tutkimustulokset eivät olisi miellyttäneet minua sosiaalityöntekijänä. Tutkimuksessa esille noussut kritiikki tuli esittää rakentavasti ja realistisesti. Sen lisäksi tutkimus tuli kirjoittaa eettisesti kestäväällä tavalla.

Maahanmuuttotutkimuksessa pohditaan usein sitä, kenellä on oikeus haastatella ja ketä. Sen lisäksi eettinen arviointi liittyy siihen, tulisiko tutkijan päästä tutkimuksen osallistujien ja hei-

dän arkielämänsä lähelle. Päätin asettaa itseni helpompaan tilanteeseen tutkimusta tehdessä haastatteleamalla sosiaalityöntekijöitä ja sosiaaliohjaajia sen sijaan, että olisin haastatellut sosiaalipalveluiden asiakkaita. Näin ollen pro gradu -tutkielmaa tehdessäni minun ja haastateltavieni välillä ei ollut suuremmin kulttuurisia eroja, eikä tulkkausongelmia. Minun ei myöskään täytynyt miettiä haavoittuvassa asemassa olevien nuorten haastatteleamista ja arkaluontoisistakin asioista puhumista. Mielestäni olisi ollut eettisesti arveluttavaa haastatella entisiä asiakkaitani tutkimusta varten. Koin myös, että haastateltavien rekrytoiminen yksin tulleiden nuorten keskuudesta olisi ollut entistä haastavampaa, kuten aiemmat tutkimuksetkin ovat osoittaneet. Sosiaalialan ammattilaisten kohtaaminen tuntui tietyllä tavalla yksinkertaisemmalta sekä eettisesti varmemmalta. Samalla kuitenkin tarkastelin asiakkaiden tarpeita toisen käden tiedon kautta, mikä vaikutti tutkimuksen näkökulmaan ja tutkimustuloksiin.

Asiantuntijapuhe voidaan nähdä toisen puolesta puhumisena (Karlsson 2006, 182). Se, millä tavalla sosiaalityöntekijät näkevät asiakkaidensa arjen kansalaisuuden rakentumisen, eroaa todennäköisesti asiakkaiden näkökulmasta. Minun oli otettava tämä huomioon tutkimustulosten luotettavuutta analysoitaessa. Asiantuntijapuheeseen sisältyy myös valta määritellä muita. Minun on tiedostettava, että valta-asetelma voi olla vahingollinen ja se voi vaikeuttaa entisestään haavoittuvassa asemassa olevien nuorten äänen kuulumista. Kuusiston & Korjonen-Kuusipuron (2018b, 7) mukaan yksin tulleet nuoret tulisi nähdä aktiivisina oman elämänsä asiantuntijoina ja toimijoina (Mt.). Ymmärrän, että jättämällä nuoret tutkimukseen osallistumisen ulkopuolelle, jatkan osaltani heidän asioista puhumista viranomaisten ja tutkijan äänillä, mikä voi tuottaa toiseutta. Toisaalta tutkimukseen osallistuminen saattoi auttaa sosiaalialan ammattilaisia kiinnittämään huomiota entistä tarkemmin asiakkaiden tarpeisiin ja kehittämään keinoja tukea heitä paremmin kohti täysivaltaista kansalaisuutta. Toivon, että jälkihuollon työntekijöiden ammatti-identiteetti vahvistui omia toimintatapoja tarkasteltaessa, ja että he näkivät myös kehittymisen mahdollisuuksia työssään. Ajattelen, että asiantuntijapuhe voi nostaa esiin erilaisia yhteiskunnallisia epäkohtia suhteessa esimerkiksi palvelujärjestelmään ja ihmisoikeuksiin, jollaisia nuoret eivät välttämättä nostaisi esille. Se on myös keino haastaa ja muokata olemassa olevia näkemyksiä. Sen vuoksi koen, että toisen käden lähde suhteessa aiheeseen eli nuorten arjen kansalaisuuden rakentumiseen voi tuoda arvokasta tutkimustietoa (Karlsson 2006, 182–133). Sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat

tarkastelevat nuoria omien ammatillisuuden kehysten kautta, mikä on näkemykseni mukaan tärkeää sosiaalista asianajoa.

Tutkimuksen eettisiin periaatteisiin kuului muun muassa informanttien eli haastateltavien edun, toiveiden ja oikeuksien ensisijainen huomioiminen. Sen lisäksi minun tuli kertoa haastateltaville tutkimuksen tavoitteista ja säilyttää heidän anonymiteettinsä. Anonymisoinnin kannalta pidän tärkeänä, että haastateltavien henkilötietoja ei ole näkyvissä tutkimuksessa ja tutkimuksen kohteena olevan kunnan nimeä ei julkaista. Tutkimuslupaa hakiessa kyseinen kunta esitti myös toiveen siitä, ettei kunnan nimeä mainita. Alun perin halusin toteuttaa tutkimuksen haastatteleamalla aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöitä. En tiedä syitä siihen, miksi en lopulta saanut sieltä yhtään haastattelua, mutta olen pohtinut, että vaikuttavia tekijöitä voivat olla esimerkiksi vähäinen tieto tutkimuksen kohteena olevista yksin tulleista pakolaisnuorista. Sen lisäksi osallistumisaktiivisuuteen on voinut vaikuttaa kevään 2020 koronapandemia, työntekijöiden siirtyminen uuteen asiakastietojärjestelmään tai muut mahdolliset seikat. Sen sijaan jälkihuollon työntekijöiden kynnystä tutkimukseen osallistumiseen on saattanut madaltaa yhden haastateltavan mainitsema ryhmäpaine, joka on voinut myös tehdä osallistumisesta kieltäytymisen vaikeammaksi.

Huomioin tutkimuksen eettisyyden myös aineiston keruussa. Keräsin tutkimukseen osallistuvilta suostumuslomakkeet ja saatekirjeessä kerroin tutkimuksen tarkoituksesta. Sen lisäksi itse haastattelutilanteessa kerroin vielä lyhyesti tutkimukseni aiheesta ja annoin informanteille mahdollisuuden esittää lisäkysymyksiä tutkimukseen ja siihen osallistumiseen liittyen. Toteutin haastattelut Skypen välityksellä, mikä helpotti haastattelujen järjestämistä ja mahdollisti haastattelujen onnistumisen myös koronapandemiasta huolimatta. Virtuaalinen kohtaaminen saattoi kuitenkin vaikuttaa jollain tapaa saamani aineiston sisältöön. On mahdollista, että informantit olisivat kertoneet asioista eri tavoin kasvotusten. Samalla olisin voinut myös havainnoida heidän elekieltään ja haastatteluympäristön vaikutusta haastattelutilanteessa eri lailla. Näen kuitenkin, että verkossa tapahtuva haastattelu oli rento ja mutkaton tapa osallistua tutkimukseen ja mahdollisti myös avoimesti asioista puhumisen. Uskon tietotekniikan olevan tulevaisuudessa yhä vahvemmassa roolissa niin asiakastyössä kuin myös tutkimuksen tekemisessä. Kokemus haastattelujen onnistumisesta virtuaalisesti sai ajattelemaan vastaavanlaisen aineistonkeruun lisääntymisen olevan mahdollista tulevaisuudessa.

Tutkimusta tehdessä pohdin useaan kertaan käyttämiäni käsitteitä. Erityisesti haastattelutilanteet laittoivat minut miettimään yhä uudestaan ja uudestaan tutkielmassani esiintyvien käsitteiden eettisyyttä. Jo ensimmäinen haastateltava kommentoi, että hän ei käytä termiä *yksin tulleet*, vaan *ilman huoltajaa tulleet*, sillä nuoret eivät ole välttämättä tulleet Suomeen yksin. Päätin kuitenkin jatkaa tutkielman kirjoittamista käyttäen termiä *yksin tulleet*, sillä huomasin aineistoa kerätessä yksinäisyyden ja sosiaalisten verkostojen puutteen määrittelevän vahvasti sitä, miten nuorten arjen kansalaisuus rakentuu suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Toinen termi, minkä käyttöä olen kyseenalaistanut aivan työni loppumetreilläkin, on *pakolaisuus* ja *pakolaisnuori*. Olen pohtinut paljon sitä, asetanko nuoret marginaaliin ja homogeeniseen kategoriaan nimeltä *pakolaiset*. Voiko pakolaisuudesta ikinä edetä täysivaltaiseksi kansalaiseksi, jollaiseksi kuitenkin haluaisin nämä nuoret nähdä? Mieleeni on noussut useita kertoja entisen asiakkaani lausahdus muukalaispassin saadessaan. Hän totesi olevansa aina Suomessa muukalainen ja se ei tule muuksi muuttumaan.

Tutkimusaineistossa sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat näkivät asiakkaansa ensisijaisesti nuorina. Pakolaisuus kuitenkin tuli näkyviin nuorten tarpeissa ja siinä, kuinka he rakensivat elämäänsä uudessa kotimaassa. Esimerkiksi oleskelulupahakemukset, passihakemukset, perheestä erillään oleminen, uuden kielen ja yhteiskunnan toimintatapojen opettelu sekä traumaattiset kokemukset vaikuttavat kaikki jälkihuoltotyöntekijöiden työskentelyyn ja nuorten arjen kansalaisuuden rakentumiseen. Näin ollen pakolaisuutta ei nähdäkseni voi täysin erottaa näiden nuorten elämästä, vaikka sen voi nähdä myös tuovan toiseutta suhteessa kantaväestöön. Myös *arjen kansalaisuuden* käsite oli jatkuvasti reflektoinnin kohteena. Se oli monelle haastateltavalle ennalta tuntematon käsite, minkä vuoksi sain perustella sen käyttöä sekä informanteille että itselleni. Olen kuitenkin koko tutkimusprosessini aikana pitänyt arjen kansalaisuuden käsitteestä, sillä se tuo näkemykseni mukaan kaikki yhteiskunnan jäsenet lähemmäksi yhtä yhtenäistä kansalaisuutta, joka ei jaa ihmisiä eri luokkiin. Kansalaisuus, joka ei määrity vain juridispoliittisten oikeuksien perusteella, vaan kansalaisuus, joka rakentuu vuorovaikutuksessa ja kohtaamisissa päivittäin kaikkialla. Davydova-Minguetin ja Sotkasiiran (2014, 83) tavoin ajattelen, että tutkimuksen tuottamat uudelleenmuotoillut käsitteet mahdollistavat todellisuuden hahmottamisen uudella tavalla. Ne voivat myös avata viranomaisille uusia näkökulmia ja mahdollisuuden omien toimintatapojen reflektointiin. (Mt.)

7 Yksin tulleiden pakolaisnuorten avun ja tuen tarpeet

7.1 Monenlaiset tuen tarpeet

Tutkimusaineistossa on tunnistettavissa monenlaisia yksin alaikäisenä Suomeen tulleiden pakolaisnuorten tuen ja avun tarpeita. Maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon työntekijät kuvaavat kattavasti nuorten erilaisia tarpeita aina sosiaalisten verkostojen puutteesta arjen taitojen hallitsemisen hankaluuteen ja viranomaisasiointiin. Oleskeluluvan voimassaolo ja Kelan tukien hakeminen nähdään yksinä tärkeimpinä nuorten tuen tarpeina, joissa työntekijöiden apu on tarpeen. Yksi haastateltavista kuvaa asiakkaidensa tuen ja avun tarpeiden moninaisuutta seuraavasti:

H1: "No... Kela-asiat, laskujen maksut, postin lukeminen... Järjestyssäännöt, asuminen, ruoan laitto, joskin siihen mulla ei oo aikaa, mut semmoset niinku arjen taidot tavallaan. Siihen liittyen harrastuksen löytäminen, miten varata lääkäriaika, miten niinku tehdä vuokrasopimus, mitä kuuluu tehdä jos muuttaa, miten haen kouluun, et se lista on aika pitkä sellasista asioista, jotka ehkä kantasuomalaisille voi olla vähän helpompia tai niinku, niinku nuorille kyl usein vaikeita, mutta että sitten ne ehkä kantasuomalaisella nuorella, joka koko elämänsä on asunut Suomessa, niin sil on ymmärrys tästä yhteiskunnasta, että sitten näille ilman huoltajaa tulleille, jotka on ollu vähän aikaa Suomessa ja heillä ei oo mitään verkostoo, niin heille voi olla ihan niinku käsittämätöntä, et joku asia on ees olemassa. Et heil ei oo tietoo, että jotain tiettyä asiaa pitää tehdä. No mun työssä aika keskeinen on myös niinku oleskeluluvan voimassaolon huolehtiminen, et se on voimassa ja passin hakemisessa auttaminen, et kun sitä tukee ei saa niiltä myöntäjäviranomaisilta, niin sitten sit se on niinku täs meidän jälkihuollon työntekijöitten niinku työtehtävänä auttaa niit nuoria sellasissa asioissa, josta yhteiskunta ehkä ajattelee, et heidän pitäisi itsenäisesti selvitä."

Työntekijät kuvaavat nuorten tarvitsevan laaja-alaisesti apua arjessaan. Tuen tarpeista huolimatta heitä kuvataan kyvykkäinä ja heillä nähdään olevan paljon motivaatiota opiskella ja kotoutua Suomeen. Nuorilla nähdään olevan valtavasti voimavaroja ja keinoja selviytyä haastavistakin tilanteista. (myös Wernesjö 2019.) Tutkimusaineiston perusteella monen yksin tulleen arvioidaan kuitenkin tarvitsevan aikuista ihmistä tukemaan ja kannattelemaan päätösten ja itsenäistymisen keskellä.

*H5: "No mun mielestä niinku yleisesti ottaen tää asiakasryhmä on tosi semmosta niinku ahke-
raa, he niinku käy koulua ja halukas, halukkaita työelämään ja on tavallaan kiitollisia niinku siitä avusta, minkä ne jälkihuollosta saa. Mutta toisaalta sitten kaipaakin sitä tukea ja just kun on sitten yksin, yksin täällä Suomessa ja tarvii semmosta niinku tiedollista tukea ja sit myöskin vähän sellasta henkistä ja tukea ja ohjeistusta. Ja ehkä se traumatausta tietysti vaikuttaa aika paljon. Et se on ehkä sellanen erityispiirre näissä yksin tulleissa nuorissa."*

Osa haastateltavista vertaa yksin tulleiden nuorten tarpeita kantasuomalaisten tarpeisiin tuodakseen esille oman asiakasryhmän erityistarpeet. Vaikka monet tuen tarpeista ovat samanlaisia kuin voisi ajatella kaikilla suomalaisillakin nuorilla olevan, nousevat kuitenkin juuri pakolaisuuteen liittyvät aiheet vahvasti esille. Sodat, levottomuudet, katkenneet ihmissuhteet, turvattomuus, hyväksikäyttö ja muut lapsuuden kokemukset vaikuttavat edelleen nuorten elämässä ja traumaattiset kokemukset ovat jättäneet syvät jäljet. Niiden lisäksi sosiaalialan ammattilaiset kertovat nuorten tarvitsevan paljon apua käytännöllisemmissä asioissa, kuten jatko-oleskelulupahakemusten vireille laittamisessa sekä viranomaisasioinnissa, niin kuin yhteistyössä TE-toimiston kanssa.

H2: ” No se on ehkä niinku se tärkein tietenkin, et niil on ne oleskeluluvat kunnossa.”

H3: ”...just oliko se pari viikkoo sitten yks asiakas niin toivoi, että, no just apua tähän pysyvään oleskelulupahakemukseen ja et voiko joku tulla mukaan sit sinne migriin, kun jätän sen hakemuksen, et mä pelkään niin, että jotain menis väärin. Ja sit mä sanoin, joojoo, et kyl se onnistuu, et täähän on sulle tärkeä asia. Se vastas, et joo, et täähän on mun koko elämä. Et, tai et se, se on niinku koko elämä.”

Joskus tuen tarpeeseen liitetään myös kulttuurisesti erilaiset käsitykset esimerkiksi terveyspalveluista. Haastateltavat kertovat, että nuorten ajatukset ja toiveet saamastaan terveyspalvelusta ja toimenpiteistä eroavat siitä, mitä he Suomessa saavat. Tämä saattaa johtaa turhautumiseen ja jälkihuollon työntekijät kokevat velvollisuutta selittää nuorille sitä, kuinka terveydenhoito Suomessa toimii. Myös kielitaidottomuus tuottaa muutaman haastateltavan mukaan nuorille hankaluuksia hoitaa asioita itsenäisesti. Erityisesti tilanteet, joissa nuori on luku- ja kirjoitustaidoton, avun ja tuen tarve nähdään suurena, sillä arkisten asioiden hoitaminen saattaa olla hyvin vaikeaa. Yksin tulleita nuoria leimaa aineiston perusteella muun muassa kantasuomalaisten ystävien puute, tietämättömyys suomalaisen yhteiskunnan toiminnasta, juurettomuus ja vaikeudet toimia byrokratiaviidakossa. Hiitolan (2019, 165) tutkimustulosten tavoin aineistossa ilmenee ylirajaisen eli transnationaalin perheen tilanteen merkitys nuorten turvallisuuden ja turvattomuuden kokemuksille. Huoli perheestä vaikuttaa päivittäisiin valintoihin ja perheen auttaminen voi olla joillekin nuorille iso vastuu ja velvollisuus. (Mt.) Yhteydenpito sukulaisiin voi olla samanaikaisesti iso voimavara sekä henkisesti kuormittavaa (myös Thomas ym., 2018). Haastatteluissa korostuvat havainnot ylirajaisen

perhesuhteiden merkityksestä nuorten hyvinvoinnille, nuorten yksinäisyyden tunne ja epävarmuus tulevaisuudesta.

H3: ”No tulee mieleen yksinäisyys, et suurin osa on tosi yksinäisiä. Et vaikka on kavereita täällä Suomessa, niin, ku ei oo se perhe, niin on tosi, tosi niinku, voiks sanoo, et läsnä se, se yksinäisyyden tunne ja tota... Sitten tulee mieleen no siitä psyykkisestä voinnista niin uniongelmat, että, että se on semmonen yleinen, et, monet kärsii niistä. Ja tota, kaikki, mitä siitä sit seuraa, et keskittymisvaikeuksia ja, et joo päivärytmi sekaisin ja näin. Kouluongelmia.”

H5: ” ...mutta monesti siihen sisältyy myös sit se huoli siitä perheen pärjäämisestä. Et monesti sit, et se vaik, tilanne on vaikea niille perheille. Ja sitten on tietysti, tietysti asiakkaita, jotka on sitten kadottanut perheensä tai etsii perhettä edelleen, että. Et sithän se huoli on sitte tosi suuri ja vaikuttaakin ihan siihen arkeen. Ja sit tietysti voi olla, että on, että vanhemmat vaikka menehtynyt, niin seki on semmonen vaikea asia.”

H1: ”...se on iso estävä hyvinvointii estävä tekijä, jos vanhemmat tai läheiset niinku sisarukset tai jotain on niinku hukassa, et heist, et heidän niinku kohtalosta ei oo tietoo ja se on se epävarmuus siitä tai jos perhe on niinku konfliktialueella ja niinku, on niinku esimerkiksi jossain kolmannessa maassa ilman papereita. Tai semmonen niinku huoli siit läheisestä. Et niinku nää kaikki nuoret yleensä tulee sellasist kulttuureista, jotka on tosi sellasii niinku yhteisöllisiä.”

Oman perheen ja muun sosiaalisen verkoston puuttuessa ilman huoltajaa Suomeen tulleet nuoret tarvitsevat uudessa asuinmaassaan paljon tukea. Tutkimusaineiston mukaan tuen ja avun tarpeet liittyvät monesti pakolaistaustaan, mutta osa tarpeista nähdään myös tyypillisinä nuorten ikään ja elämänvaiheeseen liittyvinä asioina. Myös Björklundin (2015, 36) tutkimuksessa nuoruuden nähdään tuovan samanlaisia haasteita yksin tulleiden kohdalla kuin muidenkin nuorten, vain sillä erotuksella, että yksin tulleilla ei ole vanhempia tukena Suomessa (mt.). Yksi haastateltavista kuvaa asiakasryhmänsä erityisyyden liittyvän juuri nuoruuteen elämänvaiheena.

H2: ” ...Et huomaa, et mitä paremmin niihin tutustuu, niin niinku huomaa, et itseasiassa aika moni asia varmaan liittyy enemmänki siihen murrosvaiheeseen ja siihen niinku ikään. Ja ehkä johonkin kehitystehtävään, joka niinku on siirtynyt nyt tälle ajalle, ku sitä ei ehditty elää silloin niinku nuorempana, kun se olis pitänyt elää...”

Olen tiivistänyt aineistossa esiin nousseita yksin tulleiden pakolaisnuorten tuen tarpeita alla olevaan taulukkoon selventääkseni tarvitun tuen ja avun moninaisuutta.

Taulukko 1. Maahanmuuttajapalveluiden jälkihuoltonuorten tuen ja avun tarpeet.

ARJENTAIDOT	SOSIAALINEN TUEN TARVE	PSYKKINEN TUEN TARVE
<ul style="list-style-type: none"> • oleskelulupahakemukset • passin hakeminen • Kela-asiat, kuten etuuksien hakeminen • viranomaisasiointi, esimerkiksi TE-toimisto • itsenäistyminen • asuminen, esimerkiksi vuokrasopimus ja järjestyssäännöt • kotivakuutus ja sähkö-sopimus • laskujen maksaminen • rahankäyttö • ruoan laittaminen • harrastukset • opintopolun suunnittelu • suomen kielen oppiminen • lukemaan ja kirjoittamaan oppiminen • palvelujärjestelmän tunteminen • töiden hakeminen 	<ul style="list-style-type: none"> • koettu yksinäisyys • transnationaaliset perhesuhteet, erossa perheestä • perheenyhdistäminen • koettu rasismi • kantasuomalaisten ystävien puute • turvallisten aikuisten puute • verkostojen puute työllistymisessä • parisuhde, jossa mahdolliset kulttuurierot • luottamus 	<ul style="list-style-type: none"> • mielenterveysongelmat • traumaattiset kokemukset • stressi, esimerkiksi oleskeluluvan jatkumisesta • terveysasiat, myös psykosomaattiset oireet • univaikeudet • itsetuhoisuus • keskittymisvaikeudet • elämän murrosvaihe/aikuistuminen • nykyhetkeen kiinnittymisen vaikeus

Arjentaitoihin ja käytännön tukeen liittyvät tarpeet ovat työntekijöiden puheissa helposti määriteltävissä ja niitä listataan haastatteluissa paljon. Talouden suunnittelu, harrastusten löytäminen, koulupaikan hakeminen tai laskujen maksaminen ovat asioita, joissa työntekijät pystyvät konkreettisesti auttamaan nuoria. Niiden lisäksi aineistosta on hahmotettavissa moniselitteisempiä tuen tarpeita, jotka ovat yhteydessä nuorten sosiaaliseen ja psyykkiseen hyvinvointiin. Työntekijät ymmärtävät näiden tuen tarpeiden, kuten stressin, psykosomaattisten oireiden, traumataustan, keskittymisvaikeuksien, sosiaalisten verkostojen puutteen ja yksinäisyyden varjostavan nuorten elämää sekä määrittävän heidän olemassaolons ja hyvinvointiaan. Haastateltavat myös ymmärtävät, että nuorten on usein vaikea puhua näistä asioista. Työntekijät epäroivät kuinka näihin tuen tarpeisiin voitaisiin vastata selkeiden ratkaisujen puuttuessa.

7.2 Nuorten tarpeet ohjaamassa sosiaalipalveluiden suuntaa

Nuorten tarpeet koetaan aineiston perusteella hyvin yksilöllisinä ja vaikka niistä löytyy yhtäläisyyksiä, haluavat työntekijät ajatella asiakkaita yksilöinä ja vastata heidän tarpeisiinsa jokaisen oma tilanne ja toiveet huomioiden. Haastatteluissa jälkihuollon työntekijät kertovat kuuntelevansa nuorten tarpeita ja toiveita ja pyrkivänsä vastaamaan niihin palveluissaan. Aktiivinen kuuntelu nähdään hyvänä menetelmänä antaa nuorten tuottaa omia ajatuksiaan, tilaa olla omia itsejään ja kokea valtaa heidän omista asioistaan puhuttaessa ja niitä suunniteltaessa. Työntekijöiden mukaan uuden asiakkuuden alussa tapaamiskertoja on tiheämmin, jotta nuoren palveluntarvetta voidaan arvioida kokonaisvaltaisesti. Asiakkuuden alussa pyritään myös panostamaan luottamuksen rakentamiseen ja yksilölliseen huomioimiseen. Tulkkausta, selkosuomea ja elekieltä käytetään tilanteen ja asiakkaan tarpeiden mukaan ja työntekijät kertovat olevansa joustavia ottamaan tulkin puhelimitse myös kesken tapaamisen, mikäli havaitsevat sille olevan tarvetta. Asiakassuunnitelman laatimisen arvioidaan olevan yksi tärkeä konkreettinen menetelmä, jonka avulla pyritään vastaamaan asiakkaiden tarpeisiin. Tutkimusaineiston mukaan nuorten tarpeisiin vastataan myös tarjoamalla tietoa esimerkiksi Kelan tuista, opintoihin hakeutumisesta, oleskelulupien hakemisesta ja itsenäistymiseen sekä asumiseen liittyvistä asioista. Työntekijät pitävät tärkeänä, että nuorille selitetään suomalaista yhteiskuntaa ja sen toimintaa, sekä tarjolla olevia palveluita.

Mikäli jälkihuollon työntekijät arvioivat, että he eivät pysty tai ehdi vastata nuorten tuen tarpeisiin, ohjaavat he nuoria muiden palveluiden piiriin. Nuoria ohjataan ajankäytöllisistä syistä esimerkiksi hakemaan apua kesätöiden ja asunnon hakuun Ohjaamosta. Myös Trapeza, Poikien Talo, Tyttöjen Talo, InfoOmnia ja Nupoli (nuorisopoliklinikka) ovat paikkoja, joiden palveluiden piiriin nuoria ohjataan, kun se nähdään tarkoituksenmukaisena. Matalankynnyksen palveluiden piiriin ohjaaminen laajentaa nuorten avun saamisen mahdollisuuksia, joskin osa työntekijöistä kokee yhteistyössä eri palveluntarjoajien kanssa olevan parannettavaa. Esimerkiksi mielenterveyspalveluiden piiriin ohjaaminen nähdään niin nuorten kuin myös palveluntarjoajien kanssa tehtävän yhteistyön vuoksi haasteellisena.

H2: "Psyk.palvelut on vaikeinta saada ja vaikeinta niinku motivoida nuorii sinne."

Monet konkreettiset tavat toimia ja reagoida nuorten tarpeisiin tuntuvat aineiston perusteella olevan hyvin tärkeässä roolissa asiakassuhteen luomisessa. Viesteihin ja puheluihin saman päivän aikana vastaaminen, verkostotapaamisiin osallistuminen, lomakkeiden täyttäminen ja yksinkertaisesti ajan tarjoaminen ovat jälkihuollon työntekijöiden mukaan keinoja, joilla nuorten tarpeisiin voidaan reagoida.

H6: ” Et mä oon tykänny usein pitää niinku niitä tapaamisia, et mä varaan puoltoista tuntia tunnin sijaan, jos on vaan mahdollista siis. Että, et sit jos ei oo mitään ihmeellistä, niin toki he saa niinkun lähteä millon he haluaa siitä tapaamisesta, mut et on kuitenkin mahdollisuus, ettei mikään asia jää sillee kesken, et jos on joku. Usein ne hyvät keskustelut, ne syvällisemmät keskustelut alkaa vasta siinä tapaamisen loppupuolella, ku se tunti alkaa lähestyä loppua ja se on tosi sääli, et ne jotuu sit niinku pistää poikki sen takia, että, et nyt loppuu, huonevaraus loppuu tai seuraava tapaaminen alkaa, et on pakko lopettaa sen takia.”

Ajan antaminen, läsnäolo ja konkreettinen apu mahdollistavat yleensä nuoreen tutustumisen ja syvemmän asiakassuhteen luomisen. Työntekijöiden mukaan luottamuksen rakentaminen asiakkaisiin vie aikaa ja käytännön asioissa tukeminen on keino edistää sitä. Useat työntekijät kertovat pyrkimyksestä vastuuttaa nuoria hoitamaan omia asioitaan mahdollisimman paljon. Sen nähdään hyödyttävän työntekijöitä ajankäytöllisesti, mutta erityisesti sillä koetaan olevan vaikutusta nuorten itsenäisyyden ja pärjäävyyden vahvistamiselle.

H2: ”...Et nyt mä tosi paljon keskityn siihen, et jos meil on tunnin aika, nii yritetään hoitaa siin kaikki yhdessä. Jos on jotain selvitettävää, soitetaan yhdessä ja huomannu, et se itseasiassa on just sitä, mitä mun pitäiski tehdä, et se säästää mun työaikaa, mut se myös osallistaa sitä nuorta siihen asioiden hoitamiseen. Ja tosi vähän mä teen puolesta, et kyl mä yleensä aina niinku vaaadin sitä nuorta tekemään itse, täyttämään hakemuksen, vaik mä niinku voisin ottaa sen suullisena vastaan...”

H6: ” Et ehkä sellasta niinkun yhteiskunnan selittämistä he kaipaa jonkun verran. Ja moneen asiointiin ihan tarvii apua, et on sellasta, et monesti on niinkun osaamista kyllä jo, mut, että itseluottamus puuttuu hoitaa asioita. Et sitte halua sellasta varmistusta siihen, että menihän tää nyt oikeen ja onhan tää nyt oikea tapa hoitaa asioita...”

Yhdessä tekeminen toimii myös tapana vastata nuorten tuen tarpeisiin. Nuorten osallistuminen nähdään tärkeänä kaikissa asioissa. Varsinkin tilanteissa, joissa nuoren suomen kielen osaaminen on vielä heikkoa, tekeminen nähdään parhaana keinona oppia asioita. Työntekijä saattaa olla vieressä tukena puhelua hoidettaessa ja rohkaisee nuorta hoitamaan asiaa itsenäisesti. Joskus työntekijä saattaa kertomansa mukaan soittaa esimerkiksi Kelaan ilman

nuorta, jos asia on hyvin vaikea ja aikaa puhelulle ei löydy yhteisellä tapaamisella. Kelan lisäksi työntekijät ovat muihinkin yhteistyötahoihin yhteydessä ja järjestävät yhteisiä tapauksia nuorten asioiden tiimoilta. Yksi tärkeimmistä tavoista vastata nuorten avun tarpeisiin on jatko-oleskelulupahakemuksissa auttaminen, niiden liitteeksi lausuntojen kirjoittaminen ja muiden liitteiden kanssa avustaminen. Sosiaalialan ammattilaiset kertovat olevansa nuorten apuna perheenyhdistämishakemuksissa tai kielteisten perheenyhdistämispäätösten valituksissa. Hakemukset koetaan erittäin työläiksi ja aikaa vieviksi. Näitä tilanteita on heidän mukaansa kuitenkin melko vähän, sillä perheenyhdistämisprosessit käydään pääsääntöisesti ennen jälkihuoltoon siirtymistä. Sen sijaan passihakemuksien nähdään työllistävän tällä hetkellä erityisen paljon, sillä niissä nuoret tarvitsevat paljon apua.

H3: ”Et tota siinä oli, kun on ollu näitten muukalaispassihakemusten kanssa niin paljon vaikeuksia, kun ne nuoret joutuu sinne Tukholmaan matkustaa Afganistanin tai Irakin suurlähetystöön ja siinä on sit kaikenlaisia ongelmia, haasteita, et tota. Et sitä me haluttais jotenki nostaa esiin, et haloo, et ymmärrätteks te, et tämmöstä tai, et se prosessi menee näin ja että yhteiskunnan varat sit menee niihin matkoihin sinne, jotta ne saa jonkun paperin, että voi sitten hakea uudestaan sen muukalaispassin, koska harvahan sen oman maan passin saa.”

H5: ”Ja ehkä nyt nää passiasiat on nyt toinen, mikä tällä hetkellä sitten vie aika paljon aikaa. Et just näillä, keillä on tää yksilöllinen inhimillinen syy, niin migri velvottaa sitä oman maan passin hankkimista ja siihen liittyy paljon ongelmakohtia. Että sellasen voi saada, niin se, se työllistää kans kyl nyt aika paljon.”

Käytännön asioissa auttamisen vastapainona nuorten tarpeisiin vastataan abstraktimmalla tasolla. Aineiston perusteella turvallisen tilan luominen, psykososiaalisen tuen antaminen, hyvinä ja huonoina hetkinä tukena oleminen ja kunnioittava kohtaaminen ovat keinoja vastata nuorten tarpeisiin. Kulttuurisia näkemyksiä reflektoidaan niin asiakastapaamisilla kuin niiden ulkopuolellakin. Aito läsnäolo ja rohkeus kysyä sekä kyseenalaistaa arvioidaan olevan ensisijaisessa asemassa ja pohdinta siitä, että kätellääkö vai ei ja kuinka lähekkäin istutaan, toissijaisessa.

Siirtymävaiheiden arvioidaan aiemman tutkimustiedon tavoin olevan nuorille haastavia ja silloin tuen tarve korostuu (myös Björklund 2014, 83). Esimerkiksi jälkihuollosta aikuissosiaalityön palveluiden piiriin siirtyminen on monelle nuorelle vaikea paikka. Haastateltavat toivoivatkin Lepolan (2019) selvityksen tulosten tavoin, että jälkihuollon ikäraja nousisi lakiesi-

tyksen mukaisesti 25 ikävuoteen, jotta nuoret saavat riittävän tuen. Ikärajan nostoa toivotaan myös sen vuoksi, että nuorten tuen tarpeisiin voitaisiin vastata jälkihuollon aikana laajemmin. Nyt aikaa kuluu paljon oleskelulupa-asioita työstäessä.

H2: "...itseasi ne, jotka on niinku nyt siirtynyt meilt aikuissosiaalityöhön, niin tosi monilla ehkä siin siirtovaiheessa, ku alkaa lähenee se jälkihuollon loppuminen, nii sit me ollaan kyl paljon puhuttu, et sit tuntuu, et tulee taas ne jotkut kriisit pintaan. Et mä en tiedä onks se se siirtymävaihe, et ne tajuu, et vitsi nyt tää niinku tuttu työntekijä ei ookaan tässä ja sit se on tosi vaikeet saada apua ja. Et sit tulee jotain, et asioita, mitä ajatteli, et toi nuori osaa niinku vaik silmät kiinni, nii yht'äkkii se on ihan, et aa en, en tiedä ollenkaa, et niinku et, on unohtanu kaikki ne asiat yht'äkkii, mitä ollaan käyty läpi."

H4: "...että siinä vaiheessa, ku se asiakkuus meillä on päättymässä, nii sit tulee ne neljän vuoden luvat. Mikä on sillai harmi, että, et meillä menee tosi paljon se työaika niihin oleskelulupa-asioihin sen kolmen vuoden aikana. Nii sitte, ku meiän palvelu loppuu, nii sit he saa sen pitkän sen luvan, et sit ois niinku aikaa siihen kaikkeen muuhun työhön. Et siin on, se on niinku iso, iso ongelma tässä mun mielestä."

Aineistoa analysoidessa havaitsin, että työntekijöiden kertomuksissa nuorten arjen kansalaisuus rakentuu työntekijöiden vastatessa asiakkaidensa tuen tarpeisiin. Tapaamiset, kuuntelu, läsnäolo ja vaikeinakin hetkinä tukena oleminen sekä rohkaiseminen omista asioista vastuun ottamiseen vahvistavat nuorten arjen kansalaisuutta. Luvussa kahdeksan tulen kuvaamaan tarkemmin sitä, kuinka jälkihuollon käytänteet ja työntekijöiden kohtaaminen tukevat nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista.

7.3 Kun kaikkiin tarpeisiin ei voida vastata

Jälkihuollon asiakkaina olevien pakolaisnuorten tarpeet nähdään moninaisina ja yksilöllisinä, vaikka yhteneväisyyksiä löytyy myös runsaasti. Jälkihuollon työntekijät kokevat, että he eivät pysty vastaamaan kaikkiin nuorten tarpeisiin. Monet nuorten huolet ja tuen tarpeet liittyvät oleskelulupiin ja perheeseen, joiden kohdalla tiukka maahanmuuttopolitiikka tuo epävarmuutta ja aiheuttaa nuorille psyykkistä huonovointisuutta. Kuusisto-Arposen (2016) mukaan äärimmilleen tiukentunut maahanmuuttopolitiikka heikentää nuorten kotoutumisen ja osallisuuden mahdollisuuksia (mt.). Tutkimusaineistoni perusteella jatko-oleskelulupapäätöksiä odotellessa nuorten elämä on seisahduksissa ja elämänhallinta haastavaa. Kaikilla nuorilla ei ole tietoa heidän perheidensä olinpaikasta tai perheenjäseniä saattaa olla menehtynyt.

Työntekijät kokevat tilanteet raskaiksi, sillä konkreettisia avun ja tuen keinoja ei näissä tilanteissa aina ole tarjolla. Psykososiaalinen tuki saattaa olla riittämätöntä ja tuen tarve suurta. Palvelujärjestelmä ja yhteiskunnan rakenteet taas saattavat haastaa mielenterveyspalveluiden piiriin pääsyn ja joissakin tilanteissa nuoria on esimerkiksi kulttuurisista syistä vaikea motivoida saatavilla olevien mielenterveyspalveluiden piiriin. Sosiaalityössä on yleistä kohdata mielenterveysongelmia, mutta pakolaisnuorten kohdalla ne asettavat erityisiä haasteita kotoutumiselle ja arjen kansalaisuuden rakentumiselle. Psykykkisten huolten hallitessa elämää joutuvat muut asiat odottamaan. (Vuori 2012, 249.) Tutkimusaineiston perusteella jälkihuollon työntekijät kokevat erityisen vaikeaksi tilanteet, joissa nuoria ei saada motivoitua tarvittavien palveluiden piiriin ja samalla kotoutumisen osalta asiat eivät välttämättä etene toivotulla tavalla psyykkisen huonovointisuuden vuoksi.

H5: "...et ehkä siinä ongelmaksi tulee se, että miten heitä sitten saa tarvitsemansa avun piiriin. Et meillä on kuitenkin psykiatrinen sairaanhoitaja jälkihuollossa on oma, mutta sit tuntuu, et on vähän vaikee niinku motivoida heitä niihin tapaamisiin jotenkin. Koska niihin ei ehkä ole sellasta yksiselitteistä toimivaa apua, mikä niinku heti toimii. Et sit se vaatii ehkä semmosta pitkäjänteistä työskentelyä ja niinku tapaamisia."

Haastatteluiden mukaan käytännön asioiden hoitaminen vie usein isomman roolin asiakkuudessa, eikä psykososiaaliselle tuelle löydy riittävästi aikaa. Työntekijät näkevät kuitenkin keskustelutuen tarpeelliseksi ja ovat pahoillaan siitä, että sille ei nykyisten resurssien puitteissa ole tarvittavaa aikaa. Haastateltavat kokevat, että asiakkaita on liikaa siihen nähden, että he pystyisivät vastaamaan riittävän hyvin kaikkien nuorten tarpeisiin. Monia hyväksi koettuja menetelmiä on jouduttu karsimaan kiireen vuoksi. Esimerkiksi kotikäynneille ei juurikaan löydy aikaa, vaikka niiden merkitys asiakastyössä nähdään arvokkaaksi. Yksi haastateltava toivoo, että nuorten tuen tarpeisiin löytyisi aikaa vastata erilaisia työvälineitä, kuten vahvuuskortteja ja elämänjanaan, käyttäen. Työntekijät tukevat nuoria joustavasti lähes kaikissa eteen tulevilla kysymyksillä. On kuitenkin yksi asia, missä kunnan maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa on linjattu, että apua ei tarjota: kansalaisuushakemukset. Jälkihuollon palvelut myös päättyvät siihen, jos nuori saa Suomen kansalaisuuden. Suomen kansalaisuuden saamisen voidaan näin ollen nähdä olevan tietynlainen arjen kansalaisuuden rakentumisen päätepiste jälkihuollon kontekstissa.

H3: ”Kansalaisuushakemuksissa me emme auta, et ollaan tehty semmonen linjaus, että jos asiakas nuori haluaa hakea kansalaisuutta, niin katsotaan, että hänen pitäis olla niin pärjäävä ja tota osaava, että saa sen itse tehtyy.”

Työntekijät kokevat turhautumista ja huolta tilanteissa, joissa asiakkaat eivät ole motivoituneita ottamaan jälkihuollon tukea vastaan. Myös Lepolan (2019b, 161) selvityksessä mainitaan ongelmalliseksi, mikäli nuori ei tuen tarpeesta huolimatta sitoudu hänelle räätälöityyn palveluun tai kyky ottaa palveluita vastaan on heikko (Mt.). Joskus haastateltavat kertovat tietävänsä, että nuoret saavat apua muilta tahoilta, kuten kummiperheiltä. Tämän avun luonteesta työntekijöillä on ristiriitaiset tunnelmat, sillä vaikka hyvät ihmissuhteet tuovat tukea nuorille, saattaa maallikolta saatu apu olla heikkoa ja jopa virheellistä. Haastateltavat kokevat, että monet esteet, jotka heikentävät heidän mahdollisuuksiaan vastata nuorten tuen tarpeisiin, ovat rakenteellisia. Sen lisäksi riittämättömät resurssit ja tiukentunut maahanmuuttopolitiikka toimivat hidastavina tekijöinä nuorten sopeutumiselle uuteen yhteiskuntaan. Nämä tekijät vaikuttavat haitallisesti myös nuorten arjen kansalaisuuden rakentamiseen, mitä käsittelen tarkemmin luvussa 8.3.

Jälkihuollon palveluita kehittäessä työntekijöiden on tärkeä kuulla nuoria oman elämänsä asiantuntijoina. Jotta nuorten tarpeisiin voitaisiin vastata paremmin, edellyttää palvelupolkujen suunnitteleminen nuorten tarpeiden yksilöllistä tunnistamista. Listerin (2003) tavoin haastateltavat näkevät nuorten kansalaisuuden rakentumisen vahvistuvan osallistavan työotteiden avulla. Haastateltavat kertovat erilaisista tavoista kerätä asiakaspalautetta, jotta palveluita voitaisiin kehittää vastaamaan entistä paremmin nuorten tarpeisiin.

H4: ”No meillä on kuultu kyllä nuoria. Et me ollaan järjestetty asiakasraati. Nyt niinku valitettavasti tänä keväänä jää väliin tän koronatilanteen vuoksi, mutta viime vuonna ja sitä edellisvuonna oli. Mutta sit meil oli myös viime syksynä tällöinen osallisuus -työryhmä, jossa oli tarkoituksena osallistaa asiakkaat niinkun jälkihuollon palvelun kehittämiseen. Et on, yritetään kyllä heitä osallistaa ja yritetään kysyä, että mitä meidän pitäis kehittää ja mitä meidän pitäis tehdä paremmin.”

Kuten Kuusisto & Korjonen Kuusipuro (2018b, 8) toteavat, voi yksilöllisiä tarpeita tunnistava ja nuoria kuunteleva palvelujärjestelmä parantaa nuorten elämänhallintaa ja hyvinvointia sekä ehkäistä syrjäytymistä. Maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa tavoite on lisätä

nuorten hyvinvointia ja tukea heidän itsenäistymistään, jotta tuen tarve vähenisi ja palveluiden määrää voitaisiin asteittain vähentää. (Mt.) Haastateltavat toivovat, että voisivat vastata paremmin niihin asiakkaiden erityistarpeisiin, joita he työssään tunnistavat.

8 Jälkihuolto yksin tulleiden pakolaisnuorten arjen kansalaisuuden rakentumisen tukena

8.1 Luottamus arjen kansalaisuuden rakentumisen perustana

Tulkitsen tutkimusaineistoni perusteella, että maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon työntekijät pyrkivät edesauttamaan nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista monin tavoin. Tarkasteltaessa arjen kansalaisuuden rakentumista prosessina on aineistosta selvästi havaittavissa luottamuksen rakentamisen merkityksellisyys. Luottamus on tärkeä voimavara integraatioprosessissa ja luottamuksen muodostuminen on sidottu vastavuoroiseen tunnistamiseen ja ymmärrykseen (Turtiainen 2012, 96). Luottamus voidaan nähdä keskeisenä niin yksilön hyvinvoinnin kuin myös yhteiskunnan toimivuuden edistämisen kannalta (Turtiainen 2009, 330). Luottamuksen saaminen ja ylläpitäminen nähdään tutkimusaineistossa merkittävänä seikkana asiakassuhteissa. Kaikissa haastatteluissa tulee esille, kuinka hyvä luottamussuhde edesauttaa nuorten kiinnittymistä jälkihuollon palveluihin ja yhteiskuntaan. Myös Heinon (2018) tutkimus osoittaa, että luottamukseen liittyvät myönteiset teemat, jaettu ymmärrys ja sosiaalipalveluiden tuki, vahvistavat luottamuksellisuutta. Sen sijaan kohtaamattomuus ja vääryys sosiaalipalveluissa voivat heikentää luottamusta myös muita tahoja kohtaan. (Mt.) Luottamussuhteeseen panostaminen koetaan tärkeäksi erityisesti jälkihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa. Kun nuoret oppivat luottamaan työntekijöihinsä, pystyvät työntekijät tukemaan heitä paremmin, mikä puolestaan taas vahvistaa työntekijöiden mukaan nuorten omaa toimijuutta ja osallisuutta.

H1: ”Et ehkä sillee, kun luo tämmöstä pidempiaikaista asiakassuhdetta, joka todennäköisesti kestää kolme vuotta, nii siinä alkuvaiheessa sit ehkä vähän yliohjaakin, ja sillai, et kuuntelee tai yritän ainakin toimii näin, et sais semmost luottamusta. Koska sit mä oon huomannu, et jos semmonen luottamus löytyy ja syntyy, niin sen jälkeen se työskentely on paljon helpompaa, et siihen alkuun ehkä niinku yrittää satsata, se ei mun mielestä mitään erityistä tälle kohderyhmälle, vaan yleensäki asiakastyössä.”

H4: ”No mä yritän alusta alkaen olla helposti lähestyttävä ja luoda sitä luottamussuhdetta nuoreen, et se ei tuu mitenkään automaattisesti tai tapahdu heti, että nuoret luottais...”

Turtiainen (2009) on tutkinut luottamussuhteen rakentumista pakolaisten ja uuden asuinmaan viranomaisten välillä pakolaisten näkökulmasta. Hänen mukaansa sosiaalitoimistossa asioinnista huolimatta viranomaiset nähdään kumppanuuden eikä asiakkuuden kautta. (Mt.)

Myös omassa tutkimuksessani maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa sosiaalialan ammattilaisten ja asiakkaiden suhde nojaa kumppanuuteen. Työntekijät tarjoavat mahdollisuuksia kumppanuuteen perustuvan suhteen luomiseen muun muassa antamalla aikaa ja tilaa vaikeidenkin asioiden käsittelyyn ja ottavat vastaan myös ikävien tunteiden purkamisen. Rastaan (2004, 55) mukaan nuoren myönteisen identiteetin kehittyminen edellyttää mahdollisuutta saada ilmaista ja käsitellä myös kielteisiä kokemuksia. Se on tärkeä edellytys luottamussuhteiden rakentumiselle. (Mt.) Useampi työntekijä kertoo haastatteluissa, että asiakkaat eivät välttämättä näe heitä viranomaisina. Muutaman jälkihuollon työntekijän näkemysten mukaan tämä voi myös johtaa viime hetken asiakastapaamisten peruuntumisiin, sillä asiakkaat suhtautuivat tapaamisiin ehkä liiankin huolettomasti. Yhtäältä suhde nuoriin on kumppanuuteen perustuva, toisaalta yksi haastateltava arvelee monen nuoren pitävän työntekijöitä viranomaisina, joihin he eivät voi luottaa, sillä ajattelivat työntekijöiden raportoivan tietoja maahanmuuttovirastoon tai poliisille.

Luottamussuhteen rakentaminen vie aikaa. Aineistosta hahmottuu yhteinen käsitys siitä, että luottamuksen rakentuminen vaatii useita tapaamisia, aikaa tutustua ja tilan antamista nuorille olla oma itsensä. Havaintojeni perusteella luottamussuhde jälkihuollon työntekijöiden ja nuorten välillä sisältää samoja piirteitä kuin muutkin ihmissuhteet, mutta yksin tulleiden nuorten kohdalla työntekijöiden puheissa korostuu nuorten aiemmat katkenneet ihmissuhteet, koettu epäoikeudenmukaisuus ja pettymykset sekä kohtaamattomuus, jotka heijastuvat luottamuksen rakentamiseen myös viranomaisiin Suomessa.

H5: "Ömm. No tietysti siis ku tulee uusi asiakas, nii jotenki yrittää luoda sitä luottamuksellista suhdetta ja, ja niinku jotenki pikkuhiljaa syventää niitä asioita, mistä keskustellaan. Ja tota, et tavallaan se vaatii ehkä aika paljon aikaa, että nuoret alkaa luottamaan sit siihen uuteen työntekijään. Mut et tavallaan sit myöski se, että yrittää niinku kuitenkin pitää sellasena, tapaamiset semmosena, että nuoren on kiva tulla ja, et voidaan vähän niinkun vitsailla ja pitää tavallaan se semmosena mukavana ne tapaamiset, mut toisaalta sitten niinkun, että voidaan myöskin keskustella sit vakavista asioista ja. Ja sit se, et sitten olisi riittävästi aikaa, jos aletaan puhumaan jostakin niinkun vaikeammasta asiasta, että ehditään käydä se siinä läpi, et se ei jäis niinku kesken."

Luottamuksen rakentumista edesauttavat jälkihuollon työntekijöiden mukaan arkinen tekeminen ja nuorten tukeminen käytännön asioissa.

H1: ”Et yleensä se tukisuhde menee niin, että arjentaiteiden harjoittamisen kautta saa muodostettua vähän luottamuksellisempaa suhdetta joihinkin nuoriin, jota kautta sitte pääsee vähän jyvälle siitä, että mitä he niinku tuntee ja kokee ja minkälainen se heidän niinku kuva tästä yhteiskunnasta on ja jotenkin pääsee vähän ehkä semmoseen syvällisempään suhteeseen.”

Luottamusta rakennetaan asiakaskohtaamisissa luomalla avointa keskusteluympäristä ja olemalla läsnä ilman, että työntekijät kirjaavat samaan aikaan tietokoneelle asiakaskertomusta. Mikäli kirjauksia tehdään asiakastapaamisilla, työntekijät arvioivat tarpeelliseksi selittää nuorille niiden tarkoitusta. Nuorten erilaisiin tarpeisiin vastaamisen nähdään edesauttavan luottamuksen syntymistä. Myös sovituista asioista kiinni pitäminen sekä päätösten perusteleminen vahvistavat nuorten luottamusta työntekijöihin. Yksi työntekijä kuvaa viesteihin ja puheluihin viipymättä vastaamisen olevan keino rakentaa luottamusta nuoreen. Pikainen reagointi nuoren tarpeisiin saattaa työntekijän mukaan jatkossa madaltaa nuoren kynnystä ottaa yhteyttä työntekijään. Kun nuori tietää saavansa vastauksen, hän alkaa luottamaan työntekijään. Näin ollen palveluiden ennustettavuuden voidaan tulkita olevan merkittävä tekijä luottamussuhteen rakentamisessa.

H2: ”...ja yrittää niinku jotenki luoda sellasen avoimen keskusteluympäristin, et meille voi puhua asioista. Ja sit jos tulee ongelmia vaikk niinku poliisin kanssa tai tulee jotain niinku oikeusasioita tai jotain asioita, mitä se nuori ehkä häpeä, nii sit vaan, et no sä et oo ensimmäinen, että en mä niinku... Jotenki mä kestäen kyllä tällaset asiat.”

H4: ”No kyllä mä niinku uskoisin, et se, että on niinku oikeesti läsnä siinä asiakastilanteessa ja mä en esimerkiksi kirjaa läppäriin samaa aikaa mitään asiakaskertomuksia, et se läppäri ois siinä meidän välissä, vaan, et ois niinku se suora kontakti asiakkaaseen. Ja se, et antaa niinku aikaa ja on rauhallinen ja kuuntelee ja... Mä koen, että ne on toiminu aika hyvin kyllä.”

H5: ”Noh varmasti just se, että, et jos lupaa tehdä jotain, niin sitten sen muistaa tehdä ja tota, ja niinku, tavallaan tekee sit oman osuuden, et mitä on sovittuna tai sit öö. Jos jotain sitten ei pysty tekemään jostain syystä tai ei pysty myöntämään johonkin jotain rahaa, niin tavallaan sitten selittää ne perusteet, että miksi ja. Ja niinku, ehkä sit myöski siinä, et se, et puhuu tästä salassapitovelvollisuudesta...”

Luottamuksen rakentumista voi haastaa työntekijöiden vaihtuvuus ja se, että uuden työntekijän kanssa nuori joutuu aloittamaan luottamussuhteen rakentamisen aina alusta. Yksi haastateltava kuvaa, että uuteen työntekijään voi olla vaikea alkaa luottamaan, kun taustalla on paljon katkenneita ihmissuhteita ja esimerkiksi ohjaajat, jotka ovat usein nuorten lähimpiä työntekijöitä, vaihtuvat usein. Se kuluttaa turvallisuuden tunnetta. Lepolan (2019a, 36)

selvitys vahvistaa, että ammatillisten sekä epävirallisten ihmissuhteiden jatkuvuuden takaminen on yksin tulleille nuorille ensiarvoisen tärkeää (mt.). Myös Kauko (2015) painottaa jatkuvuuden ja läsnäolon merkityksellisyyttä nuorten ihmissuhteissa (mt.). Useampi haastateltava tuo esille, että jälkihuollon loppuvaiheessa nuoret kokevat voivansa avautua asioistaan eri tavoin kuin asiakkuuden alussa. Sen vuoksi työntekijöitä harmittaa se, että siinä vaiheessa juuri asiakkuus jälkihuollossa päättyy ja moni asia jää heidän näkemyksensä mukaan kesken. Arjen kansalaisuuden kannalta merkittäviä asioita ovat esimerkiksi pysyvän oleskeluluvan saaminen ja ammattiin opiskelu, joiden osalta monelle nuorella jäi asiat kesken heidän täytettyään 21 vuotta. (Aineiston keruun jälkeen jälkihuollon ikärajaa nostettiin 25 vuoteen asti.)

H3: ”Niin, et on ikävää, että ne työntekijät kuitenkin vaihtuu suht paljon, et kun näillä nuorilla ei ole niitä turvallisia aikuisia hirveesti, niin ois niin hienoa, jos se oma turvallinen, tuttu työntekijä pystyis niinku pidemmän ajan olla saman nuoren kanssa, että... Monilla on niin, et esimerkiksi se ohjaaja, joka on kuitenkin ehkä se lähin työntekijä, et vaihtuu useampi kerta, niin se sit kyllä, kyl sen huomaa, et sit on vaikea taas ruveta luottaa siihen uuteen ohjaajaan ja...”

H5: ”Ja sit toisaalta ehkä voi olla, että se just, ku se luottamuksen rakentaminenkin vie aikaa, nii sitten, et ei sit ehkä siinä alkuvaiheessa kerro kaikkia asioita, nii ehkä tulee vasta siinä loppuvaiheilla esiin, niin niin. Sit se jää vähän, vähän ehkä kesken.”

Haastateltavien mukaan luottamuksen rakentumiseen vaikuttavat myös nuorten aiemmat viranomaiskohtaukset (myös Heino 2018; Turtiainen 2012). Jälkihuollon työntekijät näkevät, että nuoret suhtautuvat heihin aiempien Suomessa kokemiansa viranomaiskontaktien vuoksi avoimesti ja ottavat palveluita hyvin vastaan. Heidän mukaansa nuoret ovat asuneet yleensä alaikäisinä perheryhmäkodeissa ja ovat siten tottuneet tekemään ohjaajien kanssa yhteistyötä. Se helpottaa myös jälkihuollon työskentelyä.

H2: ”Et kyl mä koen, et nuoret aika avoimin mielin niinku siirtyy meille. Ja kiinnittyy aika hyvin. Et ehkä se sit kertoo siitä, että niillä on syntynyt semmonen luottamus niinku sosiaalialan niinku ihmisiä kohtaan, et heit on kohdattu hyvin, koska aika harva mitenkää super negatiivisesti ainaki, ainakaan niinku on asennoitunu.”

Yksin tulleiden nuorten tulee rakentaa luottamussuhdetta työntekijöiden lisäksi myös yhteiskuntaan. Mikäli yhteiskuntaan ei voi luottaa, heikentää se työntekijöiden näkemysten mukaan myös kiinnittymistä esimerkiksi jälkihuollon palveluihin.

H1: ”Ku mä nään sen yksilönä, nii mun mielestä se on tuhosaa sen luottamuksen rakentamisen suomalaisen yhteiskuntaan kannalta se, et ne on niinku ollu lyhyitä ne oleskeluluvat, et sillan ei oo sitä kiinnittymistä, et okei mä asun täällä.”

H5: ”Ja sit moni kyllä niinkun, kun puhutaan kotoutumisesta tai, et miten niinkun ylipäänsä etenee siinä omassa elämässä ja miten opiskelut etenee ynnä muuta, niin kyl noi niinku, ne oleskelulupa-asiat on sit taas semmosia, mitkä niinku heihin vaikuttaa hyvin voimakkaasti, et ku ei oo tavallaan sitä varmuutta siitä tulevaisuudesta, et se jatkuu Suomessa. Et, ku se on koko ajan semmosta epävarmaa, et pelätään oikeesti sitä, et sielt tulee se kielteinen päätös siihen oleskelulupaan, nii kylhän se vaikuttaa siihen, et miten sä kotoudut, jos et sä voi niinku luottaa siihen, et mä saan jäädä tänne.”

Haastateltavat esittävät, että luottamussuhteen rakentamista edesauttaa se, että jälkihuollon ikärajaa nostetaan 25 vuoteen, jotta yksin tulleet pakolaisnuoret saavat riittävästi aikaa luottamuksen rakentumiseen. Se vaati kohdatuksi tulemistä, käytännön asioissa auttamista, sovituista asioista kiinnipitämistä, läsnäoloa ja tilaa, jossa nuori sai olla oma itsensä. Nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista helpottavat pysyvät työntekijäsuhteet, jotka perustuvat myös Kohlin (2007) tutkimuksen mukaisesti, kumppanuuteen. Luottamuksen syntyminen vaati työntekijöiltä joustavuutta ja tasapainoilua yhteiskunnallisten haasteiden ja nuorten tarpeiden välimaastossa.

8.2 Arjen kansalaisuus rakentuu autonomiaa ja toimijuutta vahvistamalla

Kansalaisuus on valtion ja yksilön välinen suhde, jossa yksilöllä on velvollisuuksien lisäksi myös vapaus toimia itsenäisesti. Kansalaisiksi kasvettaessa pyritään osallisuuteen sekä irrottautumiseen. (Harinen 2000, 27–34.) Tämä kaksijakoinen pyrkimys tuli esille myös tutkimusaineistossani. Jälkihuollon työntekijät kuvaavat sitä, kuinka nuorten on tärkeää oppia ottamaan vastuuta itsestään ja toimimaan arjessa itsenäisesti ilman viranomaisen apua. Samalla he toivovat, että nuoret pystyisivät rakentamaan Suomessa uusia sosiaalisia verkostoja, kouluttautumaan ja työllistymään sekä löytäisivät paikkansa yhteiskunnassa niin, että he kokisivat kuuluvuuden tunnetta. Työntekijöiden puheissa kuuluu, kuinka nuoret etsivät paikkaansa yhteiskunnan ristipaineiden alla. Haastateltavat pohtivat sitä, että nuorten kotoutumista voidaan määritellä useasta näkökulmasta ja on eri asia kuvata heidän sopeutumista uuteen asuinmaahan yhteiskunnan vaatimusten valossa tai heidän omasta sekä työntekijöiden käsityksen mukaisesti.

H6: ”Mä en oikein tiedä, et kenen kannalta sitä kotoutumista katsoo. Et onks se niinku, onks kotoutuminen yhteiskunnallisista lähtökohdista se, mitä katotaan, että on just niinkun osaa kielen ja käy koulua ja on kiinnittyny johonki niinku yhteiskuntaa hyödyttävään toimintaan...”

H1: ”...kotoutuminenhan on niin kokonaisvaltaista, siis jos ajatellaan yhteiskunta ja nuori kotoutuu tavallaan, et yksilötasolla ja yhteiskunnan tasolla, et kaikkihan me tässä niinku kotoudumme.”

Haastateltavat ovat tietoisia yhteiskunnan vaatimuksista ja nuorten velvollisuuksista. Työntekijät pyrkivät ohjaamaan nuoria monin tavoin kohti sellaista arkea ja elämää, jossa he tekisivät itsestään tarpeettomia nuorten elämässä. Haastatteluista välittyy lempeä ja välittävä, vanhemmuuteenkin verrattavissa oleva työote. Tukeminen ja kannustaminen ovat haastatteluissa esille tulevia keinoja edesauttaa nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista. Sen lisäksi jälkihuollon työntekijät fasilitoivat nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista antamalla heille tietoa yhteiskunnasta ja eri palveluista. Samalla nuorten oman toimijuuden nähdään vahvistuvan. Arjen kansalaisuutta voidaan tukea jakamalla tietoa myös niin sanotuista huonoista vaihtoehdoista. Nuori voi tehdä autonomisia ratkaisuja vain riittävän tiedon varassa. (Hiitola & Vuori 2018, 334–335.) Haastateltavien mukaan yksin tulleet nuoret tarvitsivat tietoa monenlaisista asioista pystyäkseen toimimaan uudessa asuinmaassaan. Tiedon tarjoaminen nähdään työntekijöiden velvollisuutena. Kuten kotoutumislaisissa määritellään, on ohjaus ja neuvonta kotoutumista edistävästä toimenpiteistä ja palveluista sekä työelämästä kunnan viranomaisten vastuulla (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010). Myös Vuoren (2015, 398) mukaan tiedon jakaminen ja ohjaus ovat kotouttamistyön ydintä (mt.). Tiedon omaksuminen edesauttaa nuoria vahvistamaan pystyvyyden ja pärjäävyyden tunnetta. Jälkihuollon työntekijöiden tarkoitus on myös tiedon jakamisen avulla vahvistaa nuorten autonomiaa niin, että nuoret kykenisivät toimimaan jälkihuollon jälkeen täysivaltaisina kansalaisina.

H1: ”Kyl mä koen vastuuta, et mul on vastuu kertoo niistä oikeuksista, et mitä heil on tässä yhteiskunnassa, tavallaan, että en mä oikein osaa sanoo, et minkälaiset tiedot heillä on peruspalveluista, mutta tota, et kyl mä koen vastuuks kertoo, että jos heillä esimerkiksi ois oikeus johonki tukeen, niin mä sit kerron, et sul ois oikeus tällaseen. Et mä en oletta, et se nuori itse itsenäisesti ymmärtäis, et sillä on siihen oikeus. Mut jonkun verranhan niillä on niinku omia verkostoja, et he niinku vertaisten kanssa vaihtaa mielipiteitä tai niinku ajatuksia ja kokemuksia, et sit he sanoo mulle vaikka, et okei, että mun kaveri saa tätä, et voiks mäki saada.”

Vaikka nuorille annetaan tietoa, vahvistuu kyky itsenäiseen asioiden hoitamiseen monesti vasta toiminnan kautta. Muun muassa terveystalveluiden käyttö opitaan vasta, kun palveluille on tarvetta. Omien kokemusten ja tekemisen nähdään edesauttavan arjen kansalaisuuden rakentumista. Tutkimusaineiston perusteella nuoret toimivat joskus ymmärtämättä välttämättä toiminnan tarkoitusta. Esimerkiksi nuoret tiedostavat TE-toimiston tapaamisiin osallistumisen olevan tärkeää, mutta syy toimistolla asioimisen tärkeydelle saattaa olla epäselvä.

H6: "Moni vielä jännittää asiointia erilaisissa, erilaisten viranomaisten kanssa, eikä ihan täysin ymmärrä, että niinkun miksi he tarvitsevat niitä viranomaispalveluita. Et esimerkiksi TE-toimisto nähdään usein vaan sellasena niinkun, no, kotosuunnitelman laatijana, käyttäjänä. Jotenkin raportin tarkastajana, et he ei niinku ymmärrä sitä yhtälöä, että miks he on TE-toimiston asiakkaita, miks he saa kotoutumisen tukea ja työmarkkinaa tukee opintoihin ja."

Yhteiskunnan toiminnan selittämisen ja tiedon antamisen lisäksi yksi tärkeimmistä keinosta tukea nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista on sosiaalialan ammattilaisten mukaan vastuuttaminen. Nuoria pyritään saamaan hoitamaan itsenäisesti omia asioitaan. Työntekijät tukevat ja ovat läsnä, mutta pyrkivät siihen, että nuoret hoitavat itsenäisesti vaikeita ja hieman epämiellyttäviäkin asioita. Itse tekemisen, aktiivisuuden ja oma-aloitteisuuden arvioidaan olevan avainasemassa uuden oppimisessa ja Suomeen kotoutumisessa. Eräs työntekijä kertoo myös, ettei aina ehdi vastata puheluihin ja on yrittänyt opettaa asiakkaitaan laittamaan hänelle viestillä asiansa, jotta niihin voi sitten asian kiireellisyyttä arvioitua, palata. Sama työntekijä kertoo kehuvansa asiakkaita ja heidän kykyä hoitaa asioitaan. Tämän keinon hän näkee kannustavan itsenäiseen toimintaan ja antavan nuorille uskoa omiin kykyihinsä. Tulkitsen, että työntekijöiden tavoite on vahvistaa asiakkaiden omatoimisuutta ja osallisuutta, sekä luoda ympäröivän yhteiskunnan odotuksiin vastaavia aktiivisia kansalaisia. Vastuuttaminen on myös keino vähentää riippuvuutta viranomaisista sekä mahdollisesti myöhemmin myös irrottautua toimeentuloturvaetuksista. Myös Heinon (2018, 58) tutkimuksessa autonomia on yksi arjen kansalaisuuden osa-alue, johon voidaan liittää riippumattomuuden tavoittelu (mt.).

H2: "Mun mielest meidän työn ydintä on just se niinku tukee siihen itsenäiseen elämään ja siihen kotoutumiseen, et se nuori oikeesti kantaa vastuun ja oppii ne omat asiansa... Et niinku mä ainaki uskon, et, et niinku, no ainaki lähes kaikilla mun nuorilla on ihan kyky oppia itse ja mun mielest se on niinku voimauttavaa niille huomata sitte sen kolmen vuoden jälkeen, et hitsi, et nythän mä osaan nää asiat, mitä mä alkuun niinku ollu mitään hajuu. Mut sit tavallaan jos sitä ei koskaan tapahdu, niin mun mielest se niinku, mun mielest se on ehkä saattaa, okei tää

*on ehkä kärjistys, mut saattaa niinku olla niinku enemmänki syrjäyttävää semmonen, et te-
hään puolesta vaan aina kaikki.”*

*H3: ”Ymm. Niin no, et ajan myötä yrittää just vastuuttaa enemmän sitä asiakasta hoitamaan
ja, ja tota selvittämään itse, vaikka se välillä tuntuu vähän ilkeeltä, mut sehän on paras keino
oppia, et joutuu sit itse soittamaan Kelaan ja kysymään jotakin asiaa. Et varsinkin sit jos on
ehkä vuosi jäljellä jälkihuollossa, niin alkaa sit enemmän just tota, et enemmän sit neuvoo, et
mitä hän voi itse tehdä. Ja sitten meillä on se kuuden kuukauden check -lista, mitä käytetään
työvälineenä siinä loppuvaiheessa sitten, et siinä käydään läpi, et, et mitä asiakas osaa ja, ja
ymmärtää ja missä on vielä vaikeuksia tai mihin hän toivoo enemmän tietoa.”*

*H5: ”Ja kyllähän niinku nuoretki monesti toivoo, että hoitaisi heidän puolestaan, mutta yleensä
sitten sanotaan, että soitetaanko yhdessä ja, et jos sä alat puhumaan ja minä sitten autan
siinä sinua, nii kuitenkin se sitte. Se on se, millä oppii parhaiten, et ku aattelee, että, et jälkihuol-
toki aika menee aika nopeesti, nii sitte, et siinä vaiheessa, ku jälkihuolto päättyy, niin olis sitte
tottunu hoitaa niitä asioita itse.”*

Kuten edellinen sitaatti kertoo, on myös yhdessä tekeminen keino opettaa nuorille uusia asi-
oita ja vahvistaa heidän kuulumisen tunnetta. Kuuluminen on yksi tärkeä osa arjen kansalai-
suutta (esim. Heino 2018). Kuulumisen kokemukset syntyvät vuorovaikutuksessa sosiaalisen
ympäristön kanssa. Työntekijöiden puheissa nuoret elävät transnationaalisesti ja kokevat
monin tavoin kuulumattomuuden tunnetta suhteessa Suomeen ja kantasuomalaisiin (myös
Helander & Mikkonen 2002, 114). Vahvimmin aineistosta nousee esille nuorten yksinäisyy-
den tunne. Ilman perhettä uudessa asuinmaassa olevien nuorten nähdään kokevan yksinäi-
syyden lisäksi turvattomuutta läheistensä puolesta yllärajoitettuna. Vaikka moni työntekijä ku-
vaa nuorten yksinäisyyttä riipaisevanakin elementtinä, tulee haastatteluissa esille myös
myönteisiä kokemuksia sosiaalisten verkostojen luomisesta. Useilla jälkihuollon asiakkaista
on kummi- tai tukiperhe, joka on heille iso tuki sekä keino integroitua Suomeen paremmin.
Sen lisäksi työntekijät kertovat nuorilla olevan kavereita, enimmäkseen oman maalaisia sa-
mankaltaisista lähtökohdista tulleita nuoria. Vaikka työntekijät uskovat, että monikaan nuori
ei jaa kavereiden kanssa kaikista rankimpia kokemuksia, ovat sosiaaliset verkostot ja vertais-
tuki silti merkittävän tärkeässä asemassa nuorten elämässä. Myös transnationaalit perhe- ja
ystävyyssuhteet toimivat parhaimmillaan voimavarana ja vahvistavat nuorten toimintakykyä
uudessa asuinmaassa (esim. Hessle 2009, 147). Paikallisista verkostoista huolimatta työnteki-
jien kertomuksissa ei välity vahvaa kuvaa nuorten kodin luomisesta ja kiinnittymisestä
Suomeen. Nuorten kokema irrallisuus ja epävarmuus tulevaisuudesta vaikeuttavat työnteki-
jien suunnitelmallista työtä sekä haastavat heitä kehittämään toimintatapoja vahvistaak-
seen nuorten toimijuutta tässä ja nyt.

H6: "Ehkä yks sellanen, minkä mä oon pistäny merkille aikasemminki on ollu se, että he ei niinkun, heidän on tosi vaikee miettii tulevaisuutta. Et se jotenki, et... jotenki en tiedä puhunko kaikkien suomalaisten puolesta, mutta monesti minusta tuntuu, että suomalaiset niinkun asettaa erilaisia tavoitteita ja sit työskentelee niitä tavoitteita kohti ja on aika sellanen niinkun levollinen oletus siitä, et viiden vuoden päästä tilanne on vähintääki hyvä ja jotenki niinku puitteet on sellaset, että pystyy havittelemaan unelmia ja tavoittelemaan sitä, mitä haluaa. Niin hirveen moni meidän asiakkaita ei pysty ajattelemaan, et mitä vuoden päästä, ei pysty suunnittelemaan sitä, ei pysty ajattelemaankaan sitä.

H2: No ehkä jotenki sitä niinku, no sen nuoren kohtaamista, sillei, et siihen on oikeesti aikaa ja sillee, et sä ehit kuunnella sitä nuorta, et mitä sil ois sanottavaa, eikä vaan se, et mä niinku päällepäsmäröin, et tää asia pitää hoitaa ja tää asia pitää hoitaa. Ja sit jotenki se, et vois oikeesti rauhassa aikaa miettii niinku yhes sen nuoren kaa vaik sitä tulevaisuutta, et mitä he haluaa ja miten siihen voi päästä ja... Et mitä ongelmii on asioit... mille voi niinku nyt tehdä jotain ja muuttaa, et pääsee myöhemmin siihen. Jotenki sitä niinku pitkäjänteistä ja suunnitelmallista. Et sitä mä huomaan, et mä niinku jotenki sitä mä haluisin tehdä enemmän, mut siihen on niinku vähän liian vähän aikaa.

Jälkihuollossa verkostotyön nähdään fasilitoivan nuorten kuulumisen tunnetta. Laajamittainen verkostotyöskentely muiden viranomaistahojen ja toimijoiden kanssa on yksi keskeinen kotouttavan työskentelyn työote. Esimerkiksi sosiaalityöntekijä kokoaa tarvittaessa yhteen koululta opettajan tai opinto-ohjaajan, psykiatrisen poliklinikan työntekijän tai muun verkoston, jotta nuoria voitaisiin tukea moniammatillisesti. Tähän liittyy haasteitakin ja haastateltavat pohtivat muun muassa sitä, kenen näkökulmasta lopulta asioita ajetaan. Mikäli eri tahot pyrkivät vain toimimaan omista intresseistään lähtöisin, voi nuoren kuulumisen vahvistuminen jäädä todellisuudessa toteutumatta. Tästä huolimatta voidaan kuitenkin ajatella, että luomalla aktiivisesti mahdollisuuksia vuorovaikutukseen ja kohtaamiseen, tarjoutuu kuulumisen tunteen toteutumiselle paremmat edellytykset (Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2018b, 6).

Useat työntekijät kertovat psykososiaalisen työn olevan erityisen tärkeää yksin tulleiden nuorten kanssa. He myös toivovat, että sille olisi enemmän aikaa kaikkien käytännön askareiden ohella. Vuoren (2015, 399) tutkimustulosten mukaan psykososiaalinen työ maahanmuuttajien kanssa vaatii erityistä joustavuutta ja ymmärrystä psyykkisten ja sosiaalisten ongelmien vaikutuksesta asiakkaiden arjessa (mt.). Oma tutkimusaineistoni vahvistaa tätä näkemystä tuoden samalla näkyväksi sen, että jälkihuollon kontekstissa psykososiaalinen tuki saattaa usein jäädä toissijaiseksi. Käytäntö ja konkreettiset teot ovat oleellisessa asemassa keskusteltaessa jälkihuollon tuesta asiakkaiden arjen kansalaisuuden rakentumisen vahvistamiseksi. Arjen vakauttamista ja nuorten kiinnittymistä Suomeen avustetaan Kelan etuuksia

hakemalla, oleskelulupa- ja passihakemuksia täyttämällä, taloudenhallintaa opettelemalla, opintopolkuja suunnittelemalla ja viranomaistapaamisiin nuoren mukana osallistumalla. Kielellinen ja kulttuurinen oppiminen sekä yhteiskunnan toimintatapojen hahmottaminen ovat monitahoisia prosesseja, joiden ytimessä ovat nuorten ja työntekijöiden kohtaamiset ja vuorovaikutus. Yksin tulleiden pakolaisnuorten autonomiaa vahvistaa haastateltavien kertomuksissa nuorten kyky selviytyä vuorovaikutustilanteista suomen kielellä. Tulkkauksen nähdään tuovan asiakastapaamiselle jännitettä ja se nostaa mahdollisesti nuorten kynnystä kertoa itselleen tärkeistä asioista.

H6: ”Ja usein siis mä oon antanu heiän ite myös aika pitkälti päättää siitä, et meilhän on nykyään ne, noi tota puhelintulkkaukset, et, et jos tuntuu, että ei niinku keskustelu etene sen kieli-muurin takia, nii sit tietysti tulkki käyttöön, mut et myöski usein kysyn, että toivooko tulkkia vielä tapaamisiin ja monet sit niinkun ehkä, se on ollu tota tosi huomattavaa, et sit ku tulkki on jääny pois nii he on niinku ehkä jännittäny sitä tulkin läsnäoloo monet aika paljon, et se keskustelu sen tulkin poisjäämisen jälkeen on ollu tosi paljon niinku avoimempaa ja sellasta rennompaa ja helpottuneempaa jopa, et sit ollaan niinkun ekaa kertaa päästy juttelemaan jostain tietyistä asioista vasta sen jälkeen, kun tulkki on jääny pois.”

H3: ”Sit välillä huomaa, et hän vaan sanoo kyllä kyllä kyllä. Niin sit yrittää kysyy jonkun toisenlaisen kysymyksen, mihin ei voi tai ei voi ees vastata edes kyllä. Nii sit jos kuitenkin vastaa kyllä, niin tajuu, et okei nyt hän ei oo oikein ymmärtäny.”

H5: ” Et se kyllä helpottaa tosi paljon, kun voi puhua samaa kieltä, et siin ei oo sitä tulkkauksista välissä. Et just kaikki niinku elekieli ja semmonen, niin välittyy eritavalla.”

Suomen kielen käyttäminen asiakastapaamisilla nähdään oppimiskokemuksena asiakkaille. Samalla se auttaa työntekijöitä ja nuoria tutustumaan toisiinsa kielellisten kömmähdysten kautta luoden siten rentoutta kohtaamisiin. Haastateltavat kertovat myös käyttävänsä elekieltä ja jonkin verran selkosuomea. Ennen kaikkea vuorovaikutus asiakkaiden kanssa nähdään tapahtuvan luonnollisesti ja siihen ei kiinnitetä jatkuvasti erityistä huomiota. Työntekijät ymmärtävät vastuunsa siitä, että asiakkaat ymmärtävät asiat. Vaikeista ja tärkeistä asioista puhuttaessa he ottavat tulkkauksen käyttöön. Osa työntekijöistä kertoo tilaavansa herkästi tulkin mukaan tapaamisille, mikäli tietää nuoren kielitaidon olevan heikko. Jotta nuoret voivat vaikuttaa omiin asioihinsa ja tekemään itsenäisiä päätöksiä, tulee heidän ymmärtää asiat perusteellisesti. Heinon (2018) tavoin tulkitsen aineistoa niin, että suomen kielen oppiminen voidaan nähdä ensisijaisena arjen kansalaisuuden rakentumisen kannalta.

Jälkihuollon käytänteillä pyritään antamaan tukea eteenpäin katsovaan arjen kansalaisuuden rakentumiseen. Työntekijät tunnistavat nuorissa tapahtuvien muutosten olevan hitaita

ja itsenäistymisen sekä täysivaltaisen toimijuuden vaativan aikaa. Yksin uudessa yhteiskunnassa toimiminen ja perheen tuen puute vaikuttavat vahvasti siihen, miten nuorten toimijuus uudessa yhteiskunnassa rakentuu. Länsimainen itsenäisyyden ja pärjäämisen kulttuuri heijastuu nuorten kotouttamiseen ja jälkihuollon työntekijöiden toimintatapoihin. Työntekijät näkevät, että nuoret kaipaavat tietoa ja erityisesti vahvistusta sille, että he tietävät ja osaavat jo toimia suomalaisessa yhteiskunnassa. Rinnalla kulkeminen ja tukeminen ovat työskentelyssä avainasemassa. Tutkimusaineistosta ilmenee, että joillekin nuorille palvelujärjestelmää ja yhteiskuntaa on vaikea hahmottaa. Oppiminen vie pitkän ajan, minkä vuoksi jälkihuollon asiakkuudessa pidempään jatkaminen nähdään tarpeellisenä. Kuntalaisen oikeuksien ja velvollisuuksien tuntemisen arvioidaan myös vaativan aikaa ja konkretian kautta asioiden sisäistämistä.

8.3 Resurssit ja yhteiskunnalliset rakenteet haasteina arjen kansalaisuudelle

Jälkihuollon työntekijät nostavat haastatteluissa esille puutteellisten resurssien vaikutuksen työhönsä ja samalla asiakkaiden asioiden edistämiseen. Haastateltavien kertomuksissa jälkihuollon heikot resurssit kaventavat pakolaisnuorten arjen kansalaisuuden rakentumisen mahdollisuuksia. Näen Turtiaisen ym. (2018, 346) tavoin, että puutteellisten resurssien vuoksi nuorten on monesti tyydyttävä ryhmänä tarjottaviin palveluihin yksilöllisten kotoutumispolkujen ja autonomian tukemisen sijaan (Mt.). Vaikka aineiston perusteella nuoret kohdataan pääsääntöisesti yksilöllisesti ja tapaamisaikoja on suhteellisen hyvin saatavilla, kokevat työntekijät kuitenkin riittämättömyyttä suhteessa nuorten tarpeisiin. Jälkihuollon palveluissa oli haastattelujen ajankohtana paljon vuonna 2015 Suomeen tulleita nuoria, joiden tarpeita vastaamaan palveluita on pyritty eri kunnissa muokkaamaan. Kuten yksi haastateltavista pohtii, on niin sanotun pakolaiskriisin aikaan Suomeen tulleiden nuorten kohtaamisessa ja palveluiden kehittämisessä edelleen parannettavaa.

H1: ”Et niinku tavallaan ne on koko aika niitä käsitellään semmosena laumana. Ei saa yksilökohtasta. Nii siellä on tosi monta, jotka on viel tosi niinku tarvitseviä...”

Tärkein ja samalla eniten haasteita tuottava seikka nuorten arjen kansalaisuuden rakentumisen kannalta on tutkimusaineiston perusteella oleskelulupakäytännöt. Erityisesti vuoden

2015 jälkeen annetut lyhyet vuoden oleskeluluvat ovat tuottaneet nuorille henkistä kuormitusta ja haasteita uuteen asuinmaahan kiinnittymiseen. Sen lisäksi myös työntekijät ovat kuormittuneet oleskelulupahakemuksista aiheutuvasta työstä ja aikaa kotouttamistyölle on jäänyt vähemmän. Työntekijät kertovat nuorten elävän välitilassa odottaessaan päätöstä jatko-oleskeluluvasta. Tästä seuraa usein psyykkistä huonovointisuutta, keskittymisvaikeuksia, univaikeuksia, psykosomaattisia vaivoja ja mahdollisia oppimisvaikeuksia sekä jopa itsetuhoisuutta. Myös Lepolan (2019, 36) selvityksessä yksi nuorten suurimmista huolista on oleskelulupien jatkuvuus (mt.). Vaikka tilanne on työntekijöiden mukaan tällä hetkellä rauhallisempi, kuvaavat he maahanmuuttopoliittista ilmapiiriä ja maahanmuuttoviraston käytänteitä edelleen haasteellisiksi nuorten kotoutumisen ja arjen kansalaisuuden rakentumisen näkökulmasta. Tiukentunut maahanmuuttopolitiikka on johtanut myös perheenyhdistämisen vaikeutumiseen, mikä on iso nuorten hyvinvointia heikentävä tekijä (myös Kuusisto-Arponen 2016).

H1: "...Tai tämmönen niinku kiinnittyminen on tosi hankalaa, jos on epävarmaa se, et saako jäädä Suomeen. Niinku se, sillontan se energia menee siihen, että pelkää, että tulee kielteinen päätös. Ja sit siinä vaiheessa, ku tulee pysyvä oleskelulupa, nii sit ehkä niinku tulee erityyppiisiä haasteita, et sit okei, et nyt tää on mun loppuelämän paikka, että se on musta itsestä kiinni. Tai niinku jotenki, et se niinku oikeesti tajuu, niinku, et nyt okei mä asun Suomessa, et ei oo enää sitä uhkaa, nii sit ehkä joutuu kohtaamaan niit traumoja, jotka on ehkä ollu taka-alalla sen takii, ku on vaan miettiny, et saaks tänne jäädä vai ei. Et se on ehkä aika tuhoisaa sen kotoutumisen kannalta."

H2: "Mut kyl se vaikuttaa nuorten hyvinvointiin, tietenkin siis, se, et jos sä tiedät, että taas parin kuukauden pääst pitää uudestaan niinku kysyä Suomen valtiolta, että pliis saanko vielä jäädä. Et onhan se niinku sillee stressaavaa ja vähän nöyryyttävääki ja niinku hankalaa se, et niinku ei oo sitä varmuutta, että voiko jatkaa täällä asumista."

H3: "Ja sit näkyy niissä nuorissa se jatkuva huoli, et miten siellä, miten se perhe pärjää kotimaassa ja ne unelmat, et perhe vois joskus tulla tänne, mut sitten et, ei oo rahaa hakea perheenyhdistämistä tai et se on liian suuri riski ja. Tai et se todennäköisyys, et se menis läpi ois, on tota liian pieni."

Monet työntekijöistä kokevat vaikeaksi vastata nuorten tarpeisiin psyykkisestä hyvinvoinnista. Työntekijöiden puheissa välittyy arjen vakauttamisen näkökulma siinä, että nuorten arkirutiineja pyritään vahvistamaan. Arjen sujumisen voidaan nähdä luovan perustan turvallisuuden tunteelle ja samalla se tukee menneisyyden käsittelyssä ja tulevaisuuden rakentamisessa (Turtiainen 2017, 217). Useampi työntekijä toivoisi kuitenkin asiakkaiden saavan erityistä psykososiaalista tukea traumataustansa käsittelyyn. Tuen piiriin ohjaaminen nähdään

vaikeana joustamattomien palvelurakenteiden vuoksi. Myös Vuori ja Hiitola (2018) toteavat palvelujärjestelmän olevan ajoittain liian jäykkä pakolaistaustaisten asiakkaiden tarpeisiin (mt.). Björklundin (2015, 36) mukaan vain yksi kolmesta yksin tulleesta saa apua mielenterveysongelmiinsa (mt.). Puutteellisten palveluiden lisäksi asiakkaiden motivointi olemassa oleviin palveluihin koetaan haastavana esimerkiksi siitä syystä, että monet nuoret ajattelevat psyykkisestä hyvinvoinnista kulttuurisesti hyvin eri tavalla ja keskustelutuen hyödyt eivät välity heille samalla tavalla kuin työntekijöille.

H3: ”Mut sitten tota, no ajattelen, et siihen psyykkiseen hyvinvointiin, niin ne tarvitsisi paljon enemmän, mut sit siin on yleensä se, et, et ne ei, tai monet ei halua ottaa sitä tukea vastaan, et vaikka on univaikeuksia ja koulussa vaikeuksia ja ahdistusta ja masennusta ja näin, niin ne monet ajattelee, että keskusteleminen ei auta. Eikä halua lääkkeitä ottaa. Nii sit tuntuu, et, kun näkee, että hän voi huonosti ja haluaa auttaa, mut sit ei oo mitään keinoja auttaa, et ku ne, mitä meillä on tarjota on, et varaa lääkärille ajan ja sitä kautta pääsee vaikka psykologille tai, tai jonnekin niinku psyk. puolelle keskustelemaan ja sit siihen lisäksi joku sopiva lääkitys ja, ja näin, et se auttaa. Mut sit jos, jos nuori ei itse halua, niin eihän sitä voi pakottaa.”

Keinottomuus ja voimattomuus vastata nuorten tuen tarpeisiin ovat läsnä työntekijöiden kertomuksissa muutoinkin kuin vain mielenterveyspalveluiden piiriin ohjaamisessa. Esimerkiksi rasismiin ja eriarvoiseen kohteluun puuttuminen koetaan haastavana. Koetusta rasismista ei välttämättä haluta puhua työntekijöille (esim. Rastas 2004), mikä voi johtaa siihen, että työntekijöillä ei ole tietoa rasismista. Näin ollen he eivät voi myöskään pyrkiä puuttumaan esimerkiksi rakenteelliseen rasismiin. Rasismia kokeneet ihmiset leimataan edelleen Suomessa helposti uhreiksi ja avun tarvitsijoiksi. Sen lisäksi rasismin kohteeksi joutuneiden nuorten tieto rasismista, sen ilmenemisestä ja vastustamisesta voi olla vähäistä. (Honkasalo ym. 2014, 106–111.) Haastateltavat kertovat kuulevansa välillä nuorilta rasistisista huudahdeluista. Heidän mukaansa tällaista puhetta on kuitenkin varsin vähän ja työntekijät uskovat nuorten joutuvan rasismin kohteeksi kertomaansa useammin. Esimerkiksi Sotkasiiran ja Haverisen (2016) tutkimuksessa rasistiset teot ja syrjintä heikentävät arjen kansalaisuutta. Tutkimusaineistoni mukaan muutama haastateltava on huomannut itse eriarvoisia käytänteitä, joiden he kokevat haastavan nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista.

H1: ”Mut joskus niinku mä oon huomannu, että saa epäasiallista niinku kohtelua. Tai joskus sen nuoren yli puhutaan, että joku viranomainen saattaa puhua minulle, vaikka minä oon vaan siinä vieressä ja niinku tuen sitä nuorta hoitamaan itsenäisesti, niin saatta olla, että ne puhuu mulle. Mä oon just sillei, että älä puhu mulle, että tää kaveri on tässä kyllä ihan vieressä.”

H4: "...Mut et sitte valitettavasti nyt on kuullu sitä, et vielä ammattikoulussakin niin, niin laitetaan maahanmuuttajia omaan ryhmään ja suomalaiset omaan ryhmään, et se on kyl tosi harmi, että niinku. Mä oon välillä ollu siis ihan raivoissani tästä, kun mä kuulen, kuulen nuorilta näitä. Et, et ne kuitenkin ihan peruskoulun päättötodistuksella hakee kouluun, niin miks ne siellä sit erotellaan vielä maahanmuuttajat eriksee."

H3: "Joo. Näkyy, et ehkä on eniten ollu just niitä, et kun ne hakee työharjottelupaikkaa, niin ei sitten saa, et on vaikeaa saada. Ja ne sit itse ainaki ajattelee, et se on sen takia, että on ulkomaalainen ja tota niin. Ja sit ehkä just se asunnon saaminen, et sitä oli ehkä enemmän silloin alaikäispuolella perheryhmäkodeissa ja tukiasumisyksiköissä, kun ne etsi sitä ekaa asuntoa ja jos oli yksityiseltä markkinoilta ainakin niin huomaa aa aa, okei, maahanmuuttaja, ai okei, et maahanmuuttajapalveluiden asiakas, ei, ei sitte. Et tosi ikävää."

Sosiaalisesti eriyttävistä palveluista tulisi pyrkiä eroon (Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2018b, 7). Aineiston perusteella tällaisia toimintamalleja löytyy vielä huomattavan paljon. Se, että nuoret laitetaan ammatillisissa opinnoissa muiden maahanmuuttajien kanssa pienryhmiin, vaikeuttaa heidän arjen kansalaisuuden rakentumista ja mahdollisuuksia integroitua suomalaiseen yhteiskuntaan. Pakolaistaustaisten nuorten eristäminen suomalaisista nuorista tekee sosiaalisen integraation mahdottomaksi (Thomas ym. 2018, 222; Björklund 2015, 45). Työntekijät näkevät, että sellaisten tilanteiden fasilitointi, joissa nuorilla olisi mahdollisuus tutustua kantasuomalaisiin esimerkiksi opintojen puitteissa, olisi keino edistää heidän kotoutumistaan. Sen lisäksi, että kouluttautumismahdollisuudet nähdään eriarvoistavina, tuottaa usein myös kesätöiden tekeminen ja siitä seuraavat taloudelliset muutokset haasteita nuorille. Kesätöistä saadut tulot vaikuttavat Kelan tukien saamiseen ja sekoittavat nuorten raha-asioita.

H4: "Nii, et siin tulee sit ne vuokravelat ja siin menee niinku tosi sekasin. Et tavallaan hyvä, hieno asia, et ollaan töissä, mut sit, et se vaikuttaa niihin raha-asioihin. Viel ku niit ei ymmärrä, nii sitte, sit tuleeki isompi sotku, ku mikä se hyöty sitten on ehkä nuoren mielestä ollu... Et se on kyl tosi harmi, koska kaikki työkokemus on kuitenkin plussaa ja niinku ois varmasti tulevaisuutta ajatellen hyvä, että sitä on niin. Sitte tää järjestelmä ei jotenki tue sitä."

Ylipäättään suomalaisessa yhteiskunnassa arvioidaan olevan paljon epäkohtia, joihin tulisi puuttua. Yhteiskunnan tulisi tarjota nuorille mahdollisuuksia (Thomas ym. 2018, 218), mutta nuorten motivaatiosta ja työntekijöiden kotouttavista toimenpiteistä huolimatta eteneminen kohti täysivaltaista kansalaisuutta on haastavaa.

H1: "Et jos niihin satsataan ja kotoutetaan ne hyvin, et jos tää alku menis hyvin, niin niistä tulis aika helposti yhteiskunnan jäseniä, jotka on niinku tuottavia. Mut et paljonhan täs on viel tekemistä, ku tää rakenne ei toimi, et ne ei niinku oo sujuvia ne reitit sinne työelämään ja veronmaksajiks, vaan, että siin on paljon sellasta niinku estettä, joka vie niinku niinku. Jota pitäis niinku madaltaa tai."

Tutkimusaineiston perusteella nuoret, jotka oppivat paremmin suomen kieltä ja saavat ystäviä tai muita sosiaalisia kontakteja, näyttävät sopeutuvan paremmin Suomeen. Työntekijöiden mukaan maahanmuuttajuuden leima on kuitenkin vaikeasti murrettavissa ja vaikuttaa arjessa erilaisiin kohtaamisiin ja kotoutumiseen. Yhden haastateltavan tarinassa asiakas ei kokenut, että edes Suomen kansalaisuuden saaminen muuttaisi tilannetta, jossa hän ei kuuluisi enää maahanmuuttajien kategoriaan.

H3: "Et no nyt tulee mieleen yks asiakas, joka just kertoi, et 'Mut se on, vähän niinku, et se on normaalia, et näin se on aina ollut tän viiden vuoden aikana. Et mä tulen aina olemaan maahanmuuttaja, et se ei tule ikinä muuttumaan. Et vaikka mä opin suomen kieltä ja vaikka mä saan vaikka kansalaisuuden, nii mä oon kuitenkin maahanmuuttaja, et se näkyy mussa heti.' Se oli jotenki niin koskettavaa, et oi ei, et... Ja näki sen niinku negatiivisella tavalla, et on huono asia."

Kansalaisuutta on vaikea rakentaa tilanteessa, jossa ympäristö asettaa sille jatkuvia haasteita. Maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa on käytössä menetelmiä, joilla sopeutumisesta uuteen yhteiskuntaan voidaan rakentaa. Toimivat menetelmät vaativat työntekijöiden näkemyksen mukaan aikaa, joka heillä on kortilla. Perinteisten toimistotapaamisten lisäksi kotikäynnit ovat kotouttamistyölle tärkeä väline (Vuori 2012, 251). Asiakkaan koti on varsin erilainen toimintaympäristö sosiaalityölle kuin viristorakennus ja toimistohuone. Koti ympäristönä voi mahdollistaa erilaisen, mahdollisesti syvemmän suhteen asiakkaaseen. Se voi myös vahvistaa luottamusta ja luoda tilaa ennaltaehkäisevälle sosiaalityölle. Toisaalta asiakkaan kotiin tuleminen voi toimia keinona kontrolloida ja määritellä asiakkaan kansalaistumisen onnistumista hänen omassa ympäristössään. Tutkimusaineisto osoittaa, että jälkihuollon työntekijöillä ei ole juurikaan aikaa jalkautua nuorten elinympäristöön. Useat työntekijät toivovat, että kotikäynnteihin olisi enemmän aikaa. He näkevät, että kotona tapahtuvien kohtaamisten kautta he voisivat tukea nuoria arkisissa asioissa, tutustua heihin paremmin ja edesauttaa tasavertaista asiakassuhdetta, jossa nuorille tarjotaan mahdollisuudet arjen kansalaisuuden rakentumiselle heidän omilla ehdoillaan.

H4: "No ihan se, et me ei tällä hetkellä ehitä hirveesti liikkumaan toimistolta, et meiän kaikki tapaamiset on pääasiassa siellä. Tietysti pakolliset TE-toimisto, koulupalaverit, mutta kotikäynneille esimerkiksi me ei juurikaan ehitä, ellei sit oo joku akuutti tilanne, et pitää mennä. Tai muutenkaan sinne niinku nuoren ympäristöön, et et siihen liikkumiseen ei oo ollenkaa aikaa. Et se ois monesti nuoren edun mukasta, että, et me liikuttas myös hänen luokse, eikä hän aina meidän luokse, koska sit käy myös niin, et ne ei aina tule sitte meidän luokse."

H6: "Ja se on tosi mielenkiintosta muutenki nähdä, että miten ne nuoret käyttäytyy toimiston ulkopuolella. Et he on heti ihan omia tai erilaisia persoonia, kun lähetään siitä toimistorakennuksesta... Ne on kyllä vähän jäykempiä kyllä siellä toimistolla. Ja heti kun tota pääsee sieltä ulos, niin sit on niinku rentoutuneempi meininki."

H1: "...Et sit just se niinku se haaste, että täällä toimistolla odotan, et missä sinä olet, kun mun mielestä ohjaustyö vois olla myös sellasta, että mennään nuoren luo... Sillon aluks kun mä aloitin, niin mulla oli enemmän aikaa. Esimerkiks ku joku tuli tukeen, ulkopaikkakuntalainen, nii mä saatoin mennä sen kans kirjastoon hakemaan kirjastokortin. Nyt aivan absurdi ajatus, et ei mitään saumaa (nauraa), et kerkeis niinku mitään tällasta. Tai jotenki meillä on siellä vieläki, että tutustuminen lähialueen palveluihin, et periaatteessa mä voisin niinku näyttää niille, et mitä tääl on. Niin enhän mä oo semmosta tehny niinku niinku ikinä enää."

Vaikka aineistosta nousee esille useita asioita, joissa nimenomaan yhteiskunnalliset ja palveluihin sidoksissa olevat rakenteet haastavat nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista ja jälkihuollon työntekijöiden työtä, on osa kehittämiskohdista myös niistä riippumattomia. Kotikäynteihin ja nuorten elinympäristöön jalkautuminen vaatisi parempia resursseja ja pienempiä asiakasmääriä yhtä työntekijää kohden. Työntekijöiden mukaan aiemmin tällaiseen työhön on ollut paremmin aikaa, mikä kertoo siitä, että kasvavaan asiakasmäärään ei ole reagoitu nuorten tarpeiden mukaisesti. Sosiaalialan ammattilaiset toivovat parempia resursseja myös ehtiäkseen organisoida työaikaansa paremmin, ja jotta esimerkiksi rakenteelliselle vaikuttamiselle, josta työyhteisössä on ollut puhetta, löytyisi aikaa. Aikaa toivotaan myös ryhmätoiminnan järjestämiselle ja erilaisten menetelmien käyttämiselle, joilla nähdään olevan nuorten arjen kansalaisuutta tukeva vaikutus.

H2: "Mutta nyt varsinkin kun asiakkaat vähenee, niin mä toivon, että mulla on semmonen mahdollisuus, et tarvittaessa vois tavata sit useemmin. Et se on ollu se ongelma kauan, et mul on kalenteri yli kuukauden päähän ihan tukossa. Ei oo hirveesti varaa ottaa siihen mitään akuutteja asioita."

H5: "Ja sitten myöskin joskus toivoo, et vaikka johonki ryhmätoimintaan, et kun on vähän tämmöstä vapaamuotoisempaa, niin olis sitten resursseja, et nähdä vähän niitä asiakkaita sillee myöski rennommassa niinku ilmapiirissä, et sitte. Et seki tuo vähän niinku jotenki sitte sitä tiivistää sitä asiakassuhdetta, kun ei aina tavallaan tavata toimistolla ja puhuta vaikeista asioista niin, semmosta."

H2: ”Mut sais kyl olla viel vähemmän asiakkaita ja vähemmän sellast tavallaan turhaa työtä, mitä vois rakenteellisilla muutoksilla poistaa tai helpottaa.”

Aineiston keruun aikana toukokuussa 2020 ei ollut vielä tietoa siitä, että meneekö lakimuutos yksin tulleiden jälkihuollon ikärajan nostamisesta läpi, ja milloin laki mahdollisesti tulisi voimaan. Työntekijöiden puheissa ilmenee hyvin se, että he kuvittelivat lakimuutoksen tulevan myöhemmin ja työtä ei oltu suunniteltu näin pikaisiin muutosvaiheisiin. Nähtäväksi jää kuinka uuden lain tuomiin muutoksiin on ehditty reagoimaan ja kuinka työntekijät ovat asennoituneet tilanteeseen, jossa heidän asiakasmääränsä eivät automaattisesti laskekaan toivottulla ja suunnitellulla tavalla. Nuorten arjen kansalaisuuden rakentumisen näkökulmasta pidempi kotoutumisaika ja 25-vuotiaaksi jatkuvat jälkihuollon palvelut nähdään tarpeellisina (myös Lepola 2019; Turtiainen ym. 2018; Hiitola & Vuori 2018). Vain yksi työntekijöistä ilmaisee, että haastattelujen aikaan voimassa ollut 21-vuoden ikäraja jälkihuollon päättymiselle oli suurimmalle osalle asiakkaista sopiva. Tästä näkemyksestä huolimatta kaikki työntekijät kokevat, että pidempiaikainen jälkihuollon tuki edesauttaisi nuoria pärjäämään paremmin itsenäisesti uudessa yhteiskunnassa. He myös arvioivat, että maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa on nuorten tukemiseen paremmat edellytykset kuin aikuissosiaalityössä ja jälkihuollon palvelut vastaavat paremmin asiakkaiden tarpeisiin.

H5: ”No kyllä ehdottomasti kannatan sitä, että se jälkihuoltoikä nousis myöski tääl maahanmuuttajapuolella. Et vähän tuntuu, että ne prosessit monella sit jää vähän kesken. Ei ehkä ehitä kaikkea niinkun jotenkin saamaan valmiiksi. Ja sit monesti, sit varsinkin näillä, kellä on se, ollu näitä lyhyitä oleskelulupia, niin sitä aikaa on mennyt niin paljon näiden hoitamiseen, tämmöseen byrokraatiaan ja sitten on vielä niinku asioita, missä tarvitsis tukea. Ja sitten on, on sitten, myöskin tämmöstä, et on psyykkisesti huonovointisuutta ja sit ehkä jotenkin, että ei osata vielä hoitaa ehkä niitä raha-asioita tai Kela-asioita, tarvitsee paljon tukea. Et jos aattelee, että on tullu vaikka luku- ja kirjoitustaidottomana, nii se vie sit kuitenkin aika paljon aikaa, et osaa sitte tämmösen, niinku täyttää niit lomakkeita ja vielä tämän Suomen byrokratian, mikä on suomalaisilleki vaikeaa, nii sitten vielä tavallaan jos aattelee, että luku-kirjoitustaidottomalle, jolla on eri äidinkieli ja sitten on niinku koko tämä prosessi, niin jää vähän kesken...”

Tutkimustulosten näkökulmasta on mieluisaa tietää, että nuoret saavat jatkossa tarvittaessa jälkihuollon palveluita 25-vuotiaiksi asti. Sillä on suuri merkitys heidän arjen kansalaisuuden rakentumisen kannalta. Yhteiskunnan ja järjestelmien on muututtava vastaamaan yksin tulleiden tarpeisiin ja tämä on hyvä esimerkki siitä, kuinka sosiaalipalvelut ja lainsäädäntö muokkautuvat vastaamaan asiakkaiden tarpeisiin. Jälkihuollon käytänteissä mahdollisuudet

nuorten arjen kansalaisuuden rakentumiseen ovat monipuoliset ja muutosten myötä niitä on myös varmasti tarpeen kehittää entistä paremmin tulevia Suomen kansalaisia tukeviksi.

9 Tulosten yhteenveto ja pohdinta

Vaikka Suomeen tulevien turvapaikanhakijoiden määrä on viime vuosina vähentynyt, ei pakolaisuus globaalina ilmiönä ole ohimenevä. Suomi on ottanut vuonna 2020 yksin tulleita pakolaislapsia ja -nuoria EU:n sisäisinä siirtoina esimerkiksi Kreikasta (Maahanmuuttovirasto 2020c). Sosiaalipalveluiden rooli yksin tulleiden nuorten sopeutumisessa uuteen asuinmaahan tulee jatkossakin olemaan merkittävä. Myös jälkihuollon mahdollistaminen 25 ikävuoteen asti uuden kotoutumislain muutoksen ansiosta muuttaa yksin tulleiden kanssa tehtävän työn luonnetta (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020a). Tutkimukseni tarkoitus on ollut tunnistaa yksin tulleiden pakolaisnuorten avun ja tuen tarpeita ja selvittää, kuinka niihin erään suomalaisen kunnan maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa vastataan. Sen lisäksi olen kartoittanut kokonaiskuvaan nuorten arjen kansalaisuuden rakentumisesta maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon käytänteissä. Tutkimusaineistoni koostuu kuudesta maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon sosiaalialan ammattilaisen haastattelusta. Aineisto on auttanut minua tarkastelemaan yksin tulleiden nuorten tarpeiden moninaisuutta ja sosiaalipalveluiden kykyä vastata niihin. Olen myös hahmottanut arjen kansalaisuuden rakentumisen elementtejä luottamussuhteen, autonomian ja toimijuuden vahvistamisen kautta. Sen lisäksi olen kiinnittänyt huomiota yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja riittämättömiin sosiaalipalveluiden resursseihin, jotka näyttävät heikentävän arjen kansalaisuuden rakentumisen mahdollisuuksia.

Tutkimuksessani olen nostanut esille maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon työntekijöiden näkemyksiä pakolaisnuorten tarpeista. Nuorten tarpeet nähdään monenlaisina ja sosiaalialan ammattilaiset kokevat, että eivät voi vastata kaikkiin nuorten tarpeisiin. Yhteiskunnalliset ja poliittiset järjestelmät haastavat esimerkiksi oleskelulupaprosesseja ja työllistymistä. Yksi merkittävin tuen tarve liittyy oleskelulupahakemuksiin. Martiskaisen ja Toivosen (2019) selvityksessä nuoria kuormittavat lyhyet oleskeluluvat sekä pitkään jatkuva epävarmuus. Samalla ne haastavat myös nuorten kanssa toimivien ammattilaisten työskentelyä. Oma aineistoni vahvistaa Martiskaisen ja Toivosen (2019, 9) käsitystä siitä, että monen jälkihuollon työntekijän työaika kuluu paljon jatkolupahakemuksen tekemiseen nuorten kanssa viedessä samalla aikaa itse kotouttamistyöltä. (Mt.) Tutkimustulosten mukaan epävarmuudessa eläminen ei ainoastaan estä nuoria sopeutumasta uuteen asuinmaahansa, vaan se voi

myös estää traumaattisten kokemusten käsittelyn ja siten esimerkiksi uusien asioiden oppimisen ja uusien sosiaalisten verkostojen luomisen. Saaren (2000, 69–73) mukaan yksikin vaikea traumaattinen kokemus, joka on jäänyt käsittelemättä, voi riittää myös persoonallisuuden häiriintymiseen. Sosiaalisen tuen nähdään olevan ensiarvoisen tärkeää traumaattisten kokemusten käsittelyssä. Sen lisäksi olosuhteiden pitää olla otolliset kokemusten käsittelyyn. (Mt.)

Tutkimusaineistossani haastateltavat kertovat traumataustan olevan läsnä nuorten elämässä, mutta kokemuksia ei ole mahdollisuutta enimmäkseen ajallisista syistä käsitellä tapaamisilla. Työntekijöiden mukaan jatko-oleskeluvan hakeminen ja epävarmuus siitä, saako Suomeen jäädä, kuormittavat nuoria niin, että käytännön asioiden hoitaminenkin on joidenkin kohdalla haastavaa. Martiskaisen ja Toivosen (2019) lisäksi myös esimerkiksi Schubert (2007, 184) kuvaa epävarmuuden oleskeluluvan pysyvyydestä vaikeuttavan sopeutumista uuteen asuinmaahan. Pysyvän oleskeluluvan saaminen pienentää huomattavasti henkistä raskautta. (Mt.) Tutkimustuloksia mukaillen ajattelen, että suotuisat olosuhteet ikävien kokemusten käsittelyyn ja arkisten asioiden itsenäiseen hoitamiseen ovat parhaimmat silloin, kun nuorilla on joko pysyvä tai pidempiaikainen oleskelulupa. Tällöin he kokevat varmuutta siitä, että heidän tulevaisuutensa on Suomessa ja elämän suunnittelu tänne on tarkoituksenmukaista.

Muita nuorten tuen tarpeita ovat esimerkiksi viranomaisasiointiin liittyvä avun tarve, sosiaalisten verkostojen puute, taloudellisten tukien hakeminen ja talouden suunnittelu, passihaikemukset, kielitaidon puute sekä itsenäistymiseen ja asumiseen liittyvät tuen tarpeet. Tutkielmani tulosten mukaan jälkihuollon työntekijät tukevat nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista vastaamalla heidän tarpeisiinsa. Teen tutkimusaineistostani tulkinnan, että yksin tulleiden nuorten erityistarpeiden tunnistaminen, ajan antaminen, luottamuksen rakentaminen sekä yhteistyö eri toimijoiden kesken edesauttavat nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista. Samankaltaisia johtopäätöksiä tutkimustensa perusteella ovat tehneet myös Turtiainen ym. (2018) ja Vuori (2015).

Nuorten yksilöllinen huomioiminen ja kohtelu sekä läsnäoleva kohtaaminen edesauttavat arjen kansalaisuuden rakentumista. Myös Hammar ja Katisko (2016, 228–229) esittävät, että

erilaisten tarpeiden ja elämäntilanteiden huomioiminen on kotouttamistyön lähtökohta. Ilman sitä pakolaisnuoren tunne osallisuudesta ei voi toteutua. (Mt.) Tutkimustulosten perusteella nuorten tarpeisiin vastataan paljon käytännön asioissa auttamalla. Yhdessä tekeminen, tiedon jakaminen ja itsenäistymisessä tukeminen edesauttavat nuorten sopeutumista Suomeen. Työntekijöiden mukaan on tärkeää pyrkiä vastaamaan jälkihuolto nuorten erityistarpeisiin, kuten traumaattisten kokemusten käsittelyyn, voimassa olevan oleskeluluvan jatkuvuuden varmistamiseen ja paikallisten sosiaalisten suhteiden vahvistamiseen. Joskus kuitenkin avun ja tuen tarpeet sekä keinot niihin vastaamiseksi ovat ristiriidassa toistensa kanssa.

Sotien ja muiden levottomuuksien keskeltä yksin alaikäisenä Suomeen tullut nuori ei välttämättä kykene luottamaan ympärillään oleviin ihmisiin (Kaukko & Wernesjö 2017, 17). Turvattomuuden kokemukset ja aiemmat viranomaiskontaktit niin lähtömaassa kuin Suomessa vaikuttavat luottamuksellisten suhteiden luomiseen. Luottamuksen rakentuminen jälkihuollon asiakkaiden ja työntekijöiden välillä vie tutkimustulosten perusteella aikaa ja vaatii työntekijöiltä erityisesti asiakkuuden alussa paljon panostusta luottamuksellisen suhteen syntymiseen. Arvioin, että traumatausta on oleellinen seikka yksin tulleiden sosiaalipalveluita suunniteltaessa, jotta luottamuksen rakentamiseen tarvittava aika voidaan huomioida. Samalla jälkihuollon työntekijät voivat tehdä perusteellista palvelutarpeenarviota, kohdata nuoret yksilöllisesti ja kuulla heidän tilanteistaan välittäen. Luottamusta olisi tärkeää rakentaa viranomaisten lisäksi myös ympäröivään yhteiskuntaan, mutta siihen eivät sosiaalialan ammattilaiset yksin pysty, vaan se vaatii koko yhteiskunnalta vastaanottavaisuutta ja joustavuutta.

Turtiaisen (2012) tavoin tulkitsen tutkimusaineistoani niin, että luottamussuhteen rakentaminen vaatii virallisten hoidettavien asioiden lisäksi jatkuvaa vuorovaikutusta ja keskustelua varsin arkisista asioista. Se vaatii myös tilan antamista ja joustavuutta. Turvallisuuden tunnetta ja siten luottamuksellisen suhteen rakentumista edesauttavat käytännön asioissa auttaminen, kontaktin ylläpitäminen esimerkiksi viesteihin ja puheluihin vastaamalla sekä sovitusta asioista kiinnittäminen. Arjen kansalaisuuden rakentumisen kannalta keskeistä on se, miten nuori tulee huomioiduksi. Kumppanuuteen perustuva työote on tutkimustulosten perusteella toimiva menetelmä rakentaa luottamusta. Tärkeää on sen lisäksi muistaa yksilöllisten kohtaamisten vaikuttavan myös yhteiskunnallisen luottamuksen rakentumiseen.

Aiempien tutkimusten tavoin (esim. Wernesjö 2019; Hiitola 2019, 164–167) tutkimusaineistoni vahvistaa pakolaisnuorilla olevan halu kuulua ja osallistua yhteiskuntaan. Jälkihuollossa kotouttamistyötä tehdäänkin osallistavalla työotteella. Nuoria vastuutetaan hoitamaan itsenäisesti omia asioita, mutta samalla työntekijät tukevat heitä ja toimivat heidän rinnallaan. Tasa-arvoisuuteen ja kunnioittavaan kohtaamiseen sekä kumppanuuteen perustuvat toimintatavat luovat pakolaisnuorille heidän kaipaamaansa turvallisuuden tunnetta. Välittävä työntekijä on parhaimmillaan arjen ja elämän tukipilari, joka auttaa nuorta vahvistamaan hänen omaa toimijuuttaan ja autonomiaa uudessa asuinmaassa. Jälkihuolto näyttäytyy aineistossa yhtenä toimijuuden paikkana, jossa nuoret osallistetaan omien asioiden hoitamiseen.

Yhteiskunnan vaatimukset ohjaavat nuorten ja työntekijöiden toimintaa ja työntekijät pyrkivät fasilitoimaan nuorten kuulumista ympäröivään yhteiskuntaan. Tutkimuksessa käy ilmi, että yhteiskunnan toiminnan selittäminen ja tiedon antaminen tukevat nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista (myös Vuori 2015, 398). Myös esimerkiksi verkostotyö ja vuorovaikutuksellisuuteen panostaminen ovat keinoja vahvistaa arjen kansalaisuutta. Nuoren selviytyminen suomen kielellä ja palvelujärjestelmän ymmärtäminen ovat keskeisiä autonomian elementtejä. Nuorten pärjäävyydestä ja voimavaroista huolimatta tutkimusaineisto luo kuvaa heidän irrallisuudestaan ja epävarmasta tulevaisuudennäkymästä, joka heikentää kiinnittymistä uuteen asuinmaahan. Yksinäisyys ja erityisesti perheen poissaolo vaikuttavat myös toimijuuden kehittymiseen ja jälkihuollon työntekijöiden rooli korostuu arjen kansalaisuuden rakentumisen prosessissa.

Jotta yksin tulleet nuoret voisivat tulla osaksi yhteiskuntaamme, tulisi myös yhteiskunnan muuttua ja mukautua uusiin tulijoihin. Tutkimusaineistoni perusteella sosiaalialan ammattilaiset toimivat haastavassa ristipaineessa nähdessään nuorten tarpeet, kuten halun työllistyä ja verkostoitua kantasuomalaisten kanssa. He kohtaavat myös nuoret, jotka haluavat jäädä Suomeen ja ovat motivoituneita löytämään paikkansa uudessa asuinmaassa. Samalla he tiedostavat tiukan maahanmuuttopolitiikan vaikutukset, rasismin, eriarvoiset työmarkkinat ja omien resurssiensa niukkuuden pyrkiessään työskentelemään kohti inklusiivisempaa yhteiskuntaa. Erityisesti maahanmuuttoviraston kiristyneet oleskelulupakäytännöt tuottavat haasteita pakolaisnuorten arjen kansalaisuuden rakentumiselle (myös Kuusisto-Arponen 2016). Sosiaalialan ammattilaisilta vaadittaisiinkin vahvaa rakenteellista vaikuttamista, jolle he toivovat olevan enemmän työaikaa.

Epävarmuus tulevaisuudesta ja oleskeluvan jatkuvuudesta heikentää nuorten kiinnittymistä Suomeen. Se tuottaa myös psyykkistä huonovointisuutta, johon tutkimusaineiston perusteella maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon resurssit eivät riitä vastaamaan. Nykytilanteen haasteellisuuden lisäksi nuorten traumaattisten kokemustaustojen arvioidaan vaikuttavan vahvasti heidän kotoutumiseen ja arjen kansalaisuuden rakentumiseen. Tämän vuoksi psykososiaalisen tuen tarve nähdään välttämättömänä (myös Kohli 2007; Vuori 2015). Aineiston perusteella on havaittavissa, että työntekijät kaipaavat enemmän keinoja ja menetelmiä käsitellä aihetta asiakkaiden kanssa, jotta tarvittavien palveluiden piiriin ohjaaminen helpottuisi. Ymmärrystä mielenterveyspalveluista värittävät mahdollisesti kulttuurisetkin käsitykset, minkä vuoksi työntekijät kokevat nuorten motivoinnin palveluiden piiriin haastavaksi. Sen lisäksi palvelut ovat jäykät, eivätkä jousta esimerkiksi tilanteissa, joissa nuorten on vaikea sitoutua niihin. Tässä työntekijät kokevat turhautumista.

Myös jälkihuollon sosiaalipalveluihin toivotaan enemmän joustavuutta. Työntekijät kokevat, että heillä ei ole tarpeeksi aikaa nuorille, eivätkä he siten pysty vastaamaan nuorten kaikkiin tarpeisiin. Kotikäynneille ei tutkimusaineiston mukaan jää aikaa, vaikka työntekijät tiedostavat niiden olevan tärkeä väline kotouttamistyössä vahvistamassa nuorten arjen kansalaisuutta (myös Vuori 2012, 251). Jälkihuollon työntekijät kaipaavat enemmän aikaa arkisille ja refleктоiville keskusteluille, joiden avulla he ajattelevat vahvistavansa nuorten kuulumisen tunnetta. Lainsäädäntöön perustuvien kotouttamistoimenpiteiden rinnalle tarvitaan yksilöllisempiä ja kulttuurisensitiivisempiä työotteita (esim. Lister 2003).

Näen, että siinä missä kotoutumisen katsotaan olevan kaksisuuntaista, on myös arjen kansalaisuuden rakentuminen kaksisuuntaista. Jokainen kohtaaminen ja vuorovaikutustilanne muokkaavat käsitystä kansalaisuudesta. Yksilötasolla arjen kansalaisuus muovautuu arkisissa tilanteissa yhä uudelleen ja uudelleen. Vuoren (2012) tavoin ajattelen, että olisi väärin määritellä kriteerit sille, milloin arjen kansalaisuus on valmis. Sen sijaan prosessissa olisi tärkeää päästä sille tasolle, jolla nuori kokee kuulumuutta ja yhdenvertaisuutta suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan sekä kykyä toimia itsenäisesti arkisissa tilanteissa. Jälkihuollon työntekijät ovat tärkeässä roolissa luodessaan Suomeen muuttaneille pakolaisnuorille edellytyksiä tuon tilanteen saavuttamiseksi.

Suomalaisen väestön tulisi olla vastaanottavaisempi, jotta pakolaisnuoret voisivat löytää paikkansa yhteiskunnassamme. Sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat voivat omalta osaltaan kohdata nuoret ja heidän tarpeensa yksilöllisesti ja sensitiivisesti. He voivat antaa nuorille aikaa ja olla läsnä sekä kuulla heitä. Siitä huolimatta nuorten astuessa ulos maahanmuuttajapalveluiden toimistolta, kohtaavat he mahdollisesti toisenlaisen maailman. Maailman, jossa he saavat taistella tullakseen nähdyiksi ja tehdä moninkertaisen määrän töitä ollakseen kantasuomalaisten veroisia. Rakenteellisella tasolla vaikuttaminen on jälkihuollon työntekijöiden velvollisuus, johon heidän työaikaansa tulisi suunnitella käytettäväksi enemmän, jotta näihin toimiston ulkopuolisiin epäkohtiin voitaisiin reagoida paremmin. Tutkimukseni tulosten perusteella muukalaispassin hakeminen ja mielenterveyspalveluiden piiriin pääsy ovat esimerkkejä siitä, miten byrokraattinen yhteiskunta toimii jättäen huomioitta näiden nuorten tarpeet ja yksilölliset tilanteet. Sosiaalialan ammattilaisten tehtävä on tehdä nämä tarpeet näkyviksi, erityisesti silloin, kun nuoret eivät siihen itse kykene. Yksi syy haastatella tutkimukseen työntekijöitä oli ajatukseni siitä, että ammattilaiset kuulevat ja kokevat ympäröivän yhteiskunnan ja hiljaisen tiedon tavalla, joka voi parhaimmillaan edistää nuorten asioiden eteenpäin viemistä heidän etunsa mukaisesti. Rohkea kannanotto ja tilanteisiin puuttuminen on tarpeellista.

Yksin tulleiden nuorten luottavaisuus tulevaisuuteen heijastelee aiemmin kuvaamallani tavalla maahanmuuttopoliittista ilmapiiriä. Uuden hallituksen aikana on ollut joitakin merkkejä siitä, että uusia maahanmuuttopoliittisia kiristyksiä ei enää toteutettaisi yhtä tiheään kuin aiemmin. Sisäministeriö on 15.7.2020 asettanut uuden hankkeen selvittääkseen perheenyhdistämiseen liittyviä ongelmia. Lainsäädäntöä tullaan tarkastelemaan erityisesti lapsen edun toteutumisen näkökulmasta. Samalla ulkomaalaislakiin valmistellaan muutosta, jonka mukaan lopetetaan toimeentuloedellytyksen soveltaminen alaikäisiin perheenkokoajiin, joilla on oleskelulupa toissijaisen suojelun perusteella. (Sisäministeriö 2020.) Vastaavia hankkeita tarvitaan lisää. Näen, että jälkihuollon työntekijöillä, kuten muillakin sosiaalialan työntekijöillä on mahdollisuus vaikuttaa poliittisiin päätöksiin vähintään välillisesti. Jotta työntekijät voivat tukea nuoria parhaalla mahdollisella tavalla, vaaditaan vaikuttamista yhteiskunnallisella tasolla, jotta lainsäädäntöön ja päätöksentekoon saadaan tarvittavia muutoksia.

On mielenkiintoista huomata, että aineiston kertomuksissa nuoret esiintyvät useissa eri positioissa suhteessa jälkihuoltoon ja suomalaiseen yhteiskuntaan. Oma tutkimusaineistoni tukee Kaukon ja Wernesjön (2017) kuvaamaa tapaa nuorten kuulumisesta eri tilanteissa ja kohtaamisissa erilaisiin kategorioihin. Siinä missä he voivat olla yhtenä hetkenä menestyviä ja ahkeria opiskelijoita, voivat he seuraavalla sosiaalityöntekijän tapaamisella olla tarvitsevia, psyykkisesti hauraita nuoria, jotka tarvitsevat apua arjen askareiden hoitamiseen. Työntekijöiden silmissä nuoret ovat myös erilaisia eri ympäristöissä ja eri ihmisten läsnä ollessa. Tapaaminen nuoren kotona ilman tulkkia on erilainen verrattuna tapaamiseen toimistolla tulkin kanssa. Näin ollen kansalaisuudenkaan ei voida katsoa rakentuvan lineaarisesti aina vahvistuen ja tiettyä päämäärää kohden edeten. Sen sijaan se rakentuu vaihteittain välillä suurin harppauksin, välillä pienin askelin, välillä takapakkia ottaen. Siihen vaikuttavat yhteiskunnalliset rakenteet, arkiset kohtaamiset, poliittiset päätökset, viranomaisten toiminta, sosiaaliset verkostot ja yksilön oma toiminta ja motivaatio.

Olen usein miettinyt, että Suomeen yksin tulleilta nuorilta vaaditaan suhteettoman paljon. Jatko-oleskelulupahakemuksiin tulee kirjata tarkkaan opintomenestys ja tavoitteet sekä tulevaisuuden suunnitelmat Suomessa. Saadakseen jäädä tänne ja ollakseen osa tätä yhteiskuntaa heidän täytyy päivittäin osoittaa olevansa sen arvoinen. Myös Pappi (2019, 270) kuvaa kotouttamiskeskustelussa määritellyn suomalaisuuden saavuttamattomaksi ideaaliksi myös syntyperäisille suomalaisille (mt.). Kuinka moni kantasuomalainen nuori saisi jäädä tänne, jos heille asetettaisiin samanlaiset vaatimukset? Jatkotutkimusta ajatellen olisi tärkeää kuulla yksin tulleiden pakolaisnuorten omia ajatuksia siitä, mitä he ajattelevat omasta arjen kansalaisuuden rakentumisestaan ja miten he kokevat jälkihuoltopalveluiden tukevan sitä.

15.7.2020 voimaan astunut lakimuutos jälkihuollon ikärajan nostamisesta tulee todennäköisesti muuttamaan jälkihuollon sosiaalipalveluiden luonnetta ainakin joltain osin. Se saattaa tarkoittaa yhä enemmän asiakkaita yhtä työntekijää kohden. Toisaalta työntekijät saavat lisää aikaa vastata nuorten erilaisiin tarpeisiin ja nuorten arjen kansalaisuuden rakentuminen jälkihuollon käytänteissä saa uusia mahdollisuuksia. Tähän prosessiin on tärkeää ottaa mukaan nuoret ja kuulla heidän toiveitaan. Arjen kansalaisuuden vahvistaminen edellyttää vastavuoroista keskustelua ja ajatustenvaihtoa. Pakolaisnuorista ei saa tulla viranomaisilta tule-

van tiedon ja toimenpiteiden kohteita. Jälkihuollon työntekijöiden ja nuorten väliset kohtaamiset ja nuorten osallistaminen mahdollistavat aktiivista toimijuutta ja kuulumisen tunnetta (myös Lister 2003). Vankkojen perustojen päälle on mahdollista rakentaa Suomeen uusia arjen kansalaisia. Koko yhteiskunnan tulisi työskennellä sitä kohti, että uudet tulijat voisivat kokea olevansa tasavertaisia kansalaisia. Yksittäisen tapaamisen merkitys yksin tulleelle nuorelle voi olla kuitenkin merkittävä ja jälkihuollon rooli nuoren elämässä uudessa kotimaassa identiteettiä ja kansalaisuutta rakentaessa korvaamaton.

10 Lopuksi

Noin vuoden ajan kestänyt tutkimusprosessini on ollut vaiherikas ja ajoittain haasteellinen. Tullessani viimeisen luvun äärelle tunnen kiitollisuutta tutkimuksen jokaisesta vaiheesta ja koen prosessin olleen itselleni opettavainen. Kirjoitin pro gradu -tutkielmaa töiden ohella ja näen tutkimuksen tekemisen sekä työni turvapaikanhakijalasten kanssa tukeneen toisiaan ja antaneen molemmiin puolin arvokkaita ajatuksia ja kokemuksia. Reflektointi onkin ollut tärkeää kaikissa tutkimuksen vaiheissa ja olen liikkunut päivittäin sosiaalityöntekijän ja tutkijan rooleissa omaa positiotani etsien. Olen pohtinut paljon kuinka saan pakolaisnuorten kokemukset kuuluviin työntekijöiden kertomusten välityksellä. Näen, että ilman omaa työkokemustani ja asiantuntemustani se olisi ollut vaikeampaa.

Tutkielman kokonaisuuden onnistuminen on ollut monen palasen summa. Tutkimukseni tavoite yksin alaikäisenä Suomeen tulleiden pakolaisnuorten tarpeiden tunnistamisesta erään kunnan maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon työntekijöiden näkökulmasta täyttyi nähdäkseni hyvin. Sen lisäksi olen tutkinut nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista maahanmuuttajapalveluiden käytänteissä. Pidän kuudesta haastattelusta koostuvaa aineistoa tutkielmani kannalta riittävänä ja monipuolisena. Kolmen sosiaalityöntekijän ja kolmen sosiaaliohjaajan haastattelut täydentävät toisiaan, sekä luovat kokonaisvaltaista kuvaa asiakkaiden tarpeista ja arjen kansalaisuuden rakentumisesta jälkihuollon kontekstissa. Tutkimuksen aineisto vastasi kattavasti asettamiini tutkimuskysymyksiin. Tutkimuksen yleistettävyyttä arvioitaessa on huomioitava, että aineisto on kerätty yhden kunnan työntekijöitä haastattelella ja antaa siten kuvan paikallisesti rakentuvista kansalaisuuksista, joiden prosessit ovat vahvasti kiinni ympäröivissä palveluissa. Ajattelen kuitenkin tutkimustulosteni mahdollistavan palveluiden kehittämisen ja yksin maahan tulleiden pakolaisnuorten tarpeiden arvioimisen myös tutkimuksen kohteena olevan kunnan ulkopuolella.

Arvovapaata tutkimusta ei ole olemassa ja arvioin, että myös omassa tutkimuksessani objektiivisuuden vaatimus on mahdoton, eikä perinteisessä merkityksessä sovi tutkimukseni arvioinnin kriteeriksi (Puusa & Kuittinen 2011, 167). Luotettavuuden näkökulmasta pidän tärkeänä, että tutkimukseni kuvaa tutkittavaa ilmiötä uskottavasti ja ymmärrettävästi. On toivottavaa, että muutkin kuin yhteiskuntatieteilijät kiinnostuvat aiheesta ja hahmottavat tut-

kimusprosessini kulun, siihen sisältyneet valinnat ja argumentaationi. Ajattelen, että tutkimukseni tuottaa tietoa ja ymmärrystä myös niille, jotka eivät työskentele yksin tulleiden nuorten parissa. Tärkeintä antia pro gradu -tutkielmani tuo kuitenkin juuri sosiaalitieteiden kentälle, jossa toivon sen liittyvän osaksi maahanmuuttopolitiikkaan kriittisesti suhtautuvaa, mutta dialogille avointa keskustelua.

Yksi tutkimukseni tarkoituksista on ollut tehdä jälkihuolto nuorten tarpeiden moninaisuus sekä arjen kansalaisuuden rakentumisen prosessimaisuus haasteineen ja mahdollisuuksiineen näkyviksi. Nuorten yksilöllinen kohtaaminen ja heidän tarpeisiinsa vastaaminen ovat sosiaalialan ammattilaisten työn ydintä. Toivon, että sosiaalialan ammattilaiset laajemminkin lukisivat tutkielmani. Arjen kansalaisuuden rakentuminen sisältää sosiaalityön ytimessä olevia ajatuksia kohti autonomiaa, kuulumista ja tunnustusta pyrkivää kansalaista (myös Heino 2018). Yksin tulleiden kohdalla nämä elementit saavat ympärilleen erityistä sensitiivisyyttä ja kompleksisuutta, jotka tulisi huomioida niin jälkihuollon palveluissa kuin myös muualla yhteiskunnassa.

Siinä missä jälkihuollon työntekijöiden moninaiset näkemykset tulevat tutkimuksessani huomioiduksi, jäävät yksin Suomeen tulleiden pakolaisnuorten kokemukset heidän omilla äänillään kuulematta. Jatkotutkimusaiheena pidänkin erityisen tärkeänä yksin tulleiden arjen kansalaisuuden rakentumisen tutkimusta niin, että nuoret itse pääsevät määrittelemään omia kansalaisuuden rakentumisen kokemuksiaan. Olisi myös mielekästä vertailla nuorten näkemyksiä jälkihuollon työntekijöiden näkemyksiin ja löytää yhteneväiset sekä eroavat tulkinnat kansalaisuuden rakentumisesta. Jälkihuollon ikärajan noustua 25 vuoteen, on yksi kiinnostava jatkotutkimuksen aihe myös vertailla niiden nuorten kokemuksia keskenään, joilla saatu tuki on päättynyt 21 ikävuoteen ja niiden, joilla se on jatkunut 25 ikävuoteen asti. Toki tähän liittyy paljon sensitiivistä huomioitavaa, sillä on mahdollista, että nuorten tuen tarpeet eroavat huomattavasti toisistaan ja haastateltavien saaminen voi osoittautua aiempien tutkimusten tavoin haasteelliseksi. Luotettavan sekä laadukkaan tutkimuksen tekeminen vaatisi suurehkon aineiston keräämistä. Näiden lisäksi olisi mielenkiintoista tehdä omalle tutkimukselleni seurantatutkimusta haastatteleamalla jälkihuollon työntekijöitä neljän vuoden kuluttua, kun ensimmäiset nuoret ovat saaneet jälkihuollon palveluita 25-vuotiaiksi asti. On mahdollista, että työntekijöiden näkemykset nuorten tuen tarpeista ja arjen kansalaisuuden raken-

tumisesta eroaisivat tuolloin tämän hetkisestä. Myös maahanmuuttopolitiikalla on merkittävä vaikutus siihen, millainen tilanne on neljän vuoden kuluttua. Jotta nuoret voisivat kokea osallisuutta ja kuulumista uudessa asuinmaassaan, vaati se kaikilta meiltä valtavia ponnisteluja luoda inhimillisempää ja tasavertaisempaa sekä oikeudenmukaisempaa yhteiskuntaa.

11 Lähteet

- Alitolppa-Niitamo, Anne (2014) Ilman huoltajaa uudessa maassa – Miten luoda turvallisuutta ja luottamusta nuoren elämään? Teoksessa Elli Heikkilä (toim.) Haavoittuvasta lapsuudesta ehjään aikuisuuteen. Siirtolaisinstituutti, Tutkimuksia A 49, Turku, 79–87.
- Arvola, Outi & Kuikkaniemi, Anu & Siren, Hanna (2014) Kohtaamisia – Ryhmätoteutukset yksintulleiden nuorten tukena. Teoksessa Elli Heikkilä (toim.) Haavoittuvasta lapsuudesta ehjään aikuisuuteen. Siirtolaisinstituutti, Tutkimuksia A 49, Turku, 21–35.
- Björklund, Krister (2014) "Haluun koulutusta, haluun työtä ja elämän Suomessa". Yksintulleiden alaikäisten pakolaisten kotoutuminen Varsinais-Suomessa. Siirtolaisinstituutti, Tutkimuksia A 48: Turku.
- Björklund, Krister (2015) Unaccompanied refugee minors in Finland. Challenges and good practices in a Nordic context. Institute of Migration, Migration studies C 26. Turku.
- Bruner, Jerome (1987) Life as Narrative. *Social Research* 54 (1), 11–32.
- Carey, Malcolm (2012) *Qualitative Research Skills for Social Work. Theory and Practice*. Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Davydova-Minguet, Olga & Sotkasiira, Tiina (2014) Tutkijoiden, kansalaistoimijoiden ja viranomaisten kohtaamisia maahanmuuttotyössä. Teoksessa Lotta Haikkola, Niko Pyrhönen, Merja Pentikäinen ja Teemu Pauha (toim.) Ulos kammioista! Muuttoliikkeiden etnisyyden tutkimus yhteiskunnallisena vaikuttamisena. Helsinki: Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura ETMU ry, 66–85.
- Denscombe, Martyn (2016) *Forskningshandboken. För småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Översättning Per Larsson. Lund: Studentlitteratur AB.
- Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus (2020) Tiedote 7/2020 Jälkihuollon ikäraja muuttuu. Sähköposti 10.7.2020. Luettu 28.7.2020.
- Eskola, Jari (2018) Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat: laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 209–231.
- European Migration Network (EMN) (2018a) Vuosittainen maahanmuutto- ja turvapaikkara-portti. Suomi 2017. Euroopan muuttoliikeverkosto. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/09a_finland_arm2017_en.pdf. Luettu 17.4.2020.
- European Migration Network (EMN) (2018b) Approaches to Unaccompanied Minors Following Status Dermination in the EU plus Norway. Synthesis Report for the EMN Study. July 2018.

European Migration Network (EMN) (2019) Vuosittainen maahanmuutto- ja turvapaikkareportti. Suomi 2018. Euroopan muuttoliikeverkosto. http://www.emn.fi/files/1970/Maahanmuutto_ja_turvapaikka_2018_FI_EN.pdf. Luettu 18.4.2020.

European Migration Network (EMN) (2020) Maahanmuuton tunnusluvut 2019. Euroopan muuttoliikevirasto. Maahanmuuttovirasto. http://www.emn.fi/files/2011/Maahanmuuton_tunnusluvut_2019_netti.pdf. Luettu 20.8.2020.

Gothóni, Raili & Siirto, Ulla (2016) Johdanto: Pakolaisuus muuttuvassa maailmassa. Teoksessa Raili Gothóni & Ulla Siirto (toim.) Pakolaisuudesta kotiin. Tallinna: Gaudeamus Oy, 9–18.

Hacking, Ian (2009) Mitä sosiaalinen konstruktionismi on? Suomentanut Inkeri Koskinen. Tampere: Vastapaino.

Hallitusohjelma 2019. Pääministeri Antti Rinteen hallituksen ohjelma 6.6.2019. OSALLISTAVA JA OSAAVA SUOMI – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:23. Helsinki. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161662/Osallistava_ja_osaava_Suomi_2019_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 11.7.2020.

Hammar, Sari & Katisko, Marja (2016) Pakolaisesta täysivaltaiseksi asukkaaksi. Teoksessa Raili Gothóni & Ulla Siirto (toim.) Pakolaisuudesta kotiin. Tallinna: Gaudeamus Oy, 213–230.

Hannerz, Ulf (2003) Kulttuurien määritelmien yhteentörmäys. Suom. Olli Löytty. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) Erilaisuus. Tampere: Vastapaino, 213–232.

Harinen, Päivi (2000) Valmiiseen tulleet. Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 11/2000.

Harinen, Päivi (2003) Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 38.

Harinen, Päivi (2014) Laskevan argumentaation logiikka – nollatutkimuksen lähtökohtako? Teoksessa Lotta Haikkola, Niko Pyrhönen, Merja Pentikäinen ja Teemu Pauha (toim.) Ulos kammioista! Muuttoliikkeiden etnisyyden tutkimus yhteiskunnallisena vaikuttamisena. Helsinki: Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura ETMU ry, 57–65.

Harinen, Päivi & Ronkainen Jussi (2003) Matkalaukku ja pari passia. Kaksoiskansalaisuus yhteiskunnallisen jäsenyyden muotona. Teoksessa Päivi Harinen (toim.) Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 302–343.

Haverinen, Ville-Samuli (2018) Pakotetusta toimettomuudesta – turvapaikanhakijoiden kotoutuminen vastaanottotoiminnan osana. Janus vol. 26 (4) 2018, 309–325. <https://journal.fi/janus/article/view/76386/38336>. Luettu 23.4.2020.

Heikkilä, Elli (2014) Yksintulleet pakolaislapset muuttajina maailmalla – NordURM-verkostossa nostettuja näkökulmia. Teoksessa Elli Heikkilä (toim.) Haavoittuvasta lapsuudesta ehjään aikuisuuteen. Siirtolaisinstituutti, Tutkimuksia A 49, Turku, 15–19.

Heino, Eveliina (2018) Yhteiskunnan jäsenyyden ehdot. Arjen kansalaisuuden rakentaminen ja peruspalvelukokemukset venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 95. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Helander, Reetta & Mikkonen, Anna (2002) Ikävä äitiä... Ilman huoltajaa tulleet pakolaislapset Suomessa. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E13/2002. Helsinki: Väestöliitto.

Hessle, Marie (2009) Ensamkommande men inte ensamma: Tioåruppföljning av ensamkommande asylsökande flyktingbarns livsvillkor och erfarenheter som unga vuxna i Sverige. Stockholm: Stockholms universitet.

Hiitola, Johanna (2019) SPR:n julkaisussa Olen turvassa, mutta yksin. Yksin tulleet nuoret vaikuttajina ja kotoutumassa. Helsinki: Punainen Risti. <https://rednet.punainenristi.fi/system/files/page/Olen%20turvassa%20mutta%20yksin%20-julkaisu.pdf>. Luettu 6.9.2020.

Hiitola, Johanna & Vuori, Jaana (2018) Afganistanilaisten pakkomuuttajien arjen kansalaisuus ja toiminnan mahdollisuudet. Janus vol. 26 (4) 2018, 326–342. <https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/7227/15453095801700545955.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. Luettu 9.11.2019.

Hiitola, Johanna & Anis, Merja & Turtiainen, Kati (2018) Johdanto. Teoksessa Johanna Hiitola & Merja Anis & Kati Turtiainen (toim.) Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Tampere: Vastapaino, 6–29.

Honkasalo, Veronika & Kivijärvi, Antti & Souto, Anne-Mari & Suurpää, Leena (2014) Rasisminvastainen tutkimus kasvatuksen kentillä. Teoksessa Lotta Haikkola, Niko Pyrhönen, Merja Pentikäinen ja Teemu Pauha (toim.) Ulos kammioista! Muuttoliikkeiden etnisyyden tutkimus yhteiskunnallisena vaikuttamisena. Helsinki: Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura ETMU ry, 100–112.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 189–222.

Isin, Engin F. (2008) Theorizing Acts of Citizenship. Teoksessa Engin F. Isin & Greg M. Nielsen (toim.) Acts of Citizenship. London: Zed Books Ltd, 15–43.

Karlsson, Liisa (2006) Lapset tiedon ja kulttuurin tuottajina. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: STAKES. Sosiaali- ja terveystieteen tutkimus- ja kehittämiskeskus, 173–194.

Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Kauppinen Timo M. (2018) Kokevatko nuoret saavansa tarvitsemiansa sosiaali- ja terveyspalveluja? Tuloksia väestötutkimuksista. Teoksessa Sanna Aaltonen & Antti Kivijärvi (toim.) Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisu 136, Tiede. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/nuoret_aikuiset_hyvinvointipalvelujen_kayttajina_ja_kohteina_lopullinen.pdf. Luettu 6.1.2020.

Katisko, Marja (2011) Kansalaisuus työyhteisön arjessa. Maahanmuuttajien kertomuksia työelämästä. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisu 9. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/28004/kansalai.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 6.1.2020.

Kauko, Mervi & Wernesjö, Ulrika (2017) Belonging and participation in liminality: Unaccompanied children in Finland and Sweden. *Childhood* 2017, Vol 24(1), 7–20. https://www.researchgate.net/publication/303438988_Belonging_and_participation_in_liminality_Unaccompanied_children_in_Finland_and_Sweden. Luettu 14.4.2020.

Kauko, Outi. 2015. Yksinäisyys alaikäisten turvapaikanhakijoiden valottomana. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (1), 35–45. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126233/kauko.pdf>. Luettu 3.5.2020.

Kohli, Ravi K.S. (2007) *Social Work With Unaccompanied Asylum Seeking Children*. London: Palgrave Macmillan.

Kokkonen, Lotta & Pyykkönen, Miikka (2015) Tutkija, tukija vai ystävä? Neuvotteluja vallasta ja luottamuksesta maahanmuuttajien haastattelututkimuksessa. Teoksessa Sanna Aaltonen & Riitta Högbäck (toim.) *Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*. Tampere: Tampere University Press, 89–114.

Kurki, Leena (2006) Kansalainen persoonana yhteisössään. Teoksessa Leena Kurki & Elina Niiva (toim.) *Hyvä ihminen ja kunnon kansalainen. Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan*. Tampere: Tampere University Press, 115–187.

Kuusisto, Anna-Kaisa & Korjonen-Kuusipuro, Kristiina (2018a) Yksin tulleet nuoret hallinnan kohteena: Suomalainen yhteiskunta näköalattomuuden vai toivon rakentajana? *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 26(4), 370–378. <https://journal.fi/janus/article/view/76480/38329>. Luettu 19.1.2020.

Kuusisto, Anna-Kaisa & Korjonen-Kuusipuro, Kristiina (2018b) Tiekartta. Yksin tulleiden alaikäisten maahanmuuttajien kuulumisen tunteen tukeminen ja sosiaalisen tuen kehittäminen Suomessa. TRUST-kärkihanke. Tampere: Tampereen yliopisto, Johtamiskorkeakoulu, Suomen Akatemian TRUST-kärkihanke.

Kuusisto-Arponen, Anna (2016) Myötätunnon politiikka ja tutkimusetiikka Suomeen yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten arjen tutkimisessa. *Sociologia* 4:2016, 396–415.

https://www.academia.edu/31073404/My%C3%B6t%C3%A4tunnon_politiikka_ja_tutkimusetiikka_Suomeen_yksin_tulleiden_maahanmuuttajanuorten_arjen_tutkimisessa_Sosiologia_53_4_396_415. Luettu 14.5.2020.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 17.6.2011/746 17§; 18§.

Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386 8§.

Lepola, Outi (2019a) Kriisituesta kuntosalikorttiin. Yksintulleiden nuorten jälkihuolto kunnissa. Siirtolaisinstituutti. Raportteja 2. Turku. https://siirtolaisuusinstituutti.fi/wp-content/uploads/2019/12/r2_lepola.pdf. Luettu 25.1.2020.

Lepola, Outi (2019b) Yksintulleiden nuorten jälkihuolto kunnissa. SPR:n julkaisussa Olen turvassa, mutta yksin. Yksin tulleet nuoret vaikuttajina ja kotoutumassa. Helsinki: Punainen Risti. <https://rednet.punainenristi.fi/system/files/page/Olen%20turvassa%20mutta%20yksin%20julkaisu.pdf>. Luettu 6.9.2020.

Lepola, Outi (2000) Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Lister, Ruth (2003) *Citizenship. Feminist Perspectives*. Second edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Lister, Ruth & Williams, Fiona & Anttonen, Anneli & Bussemaker, Jet & Gerhard, Ute & Heinen, Jacqueline & Johansson, Stina & Leira, Arnlaug & Siim, Birte & Tobio, Constanza & Gavanias, Anna (2007) *Gendering citizenship in Western Europe. New challenges for citizenship research in a cross-national context*. Bristol: Policy Press.

Maahanmuuttovirasto (2016a) Vanhat tilastot. Turvapaikanhakijat. Yksintulleet alaikäiset, 1.1.–31.12.2015 <https://migri.fi/documents/5202425/6162150/2015+Turvapaikanhakijat+-yksintulleet+alaik%C3%A4iset+%28fi%29>. Luettu 21.1.2018.

Maahanmuuttovirasto (2016b) Lehdistötiedotteet. Ajankohtaista. Humanitaarista suojelua ei myönnetä enää, uudet maalinjaukset Afganistanista, Irakista ja Somaliasta. https://migri.fi/artikkeli/-/asset_publisher/humanitaarista-suojelua-ei-myonneta-ena-uudet-maalinjaukset-afganistanista-irakista-ja-somaliasta. Luettu 21.1.2019.

Maahanmuuttovirasto (2019) Suomen kansalaisuuslaki. Vokit verkossa -ekstranet. <https://migri.fi/documents/5202425/6162908/Suomen+kansalaisuuslaki+%28fi%29.pdf/4db52abb-476f-431d-bc52-6143fed0da09/Suomen+kansalaisuuslaki+%28fi%29.pdf?version=1.3&t=1563270822000>. Luettu 18.9.2020.

Maahanmuuttovirasto (2020a) Lehdistötiedotteet. Turvapaikanhakijoiden määrä on vähentynyt selvästi koronaepidemian aikana. https://migri.fi/artikkeli/-/asset_publisher/turvapaikanhakijoiden-maara-on-vahentynyt-selvasti-koronaepidemian-aikana. Luettu 16.4.2020.

Maahanmuuttovirasto (2020b) Ajankohtaista. 20.7. alkaen turvapaikkahakemusten käsittelyaika korkeintaan 6 kuukautta. https://migri.fi/artikkeli/-/asset_publisher/20-7-alkaen-turvapaikkahakemusten-kasittelyaika-korkeintaan-6-kuukautta. Luettu 1.6.2020.

Maahanmuuttovirasto (2020c) Lehdistötiedotteet. Suomi vastaanotti ensimmäiset alaikäisten siirrot Välimeren alueelta keskiviikkoiltapäivänä. <https://migri.fi/-/suomi-vastaanotti-ensimmaiset-alaikaisten-siirrot-valimeren-alueelta-keskiviikkoiltapaivana>. Luettu 11.7.2020.

Maahanmuuttovirasto (2020d) Suomeen yksin tulleiden lasten turvapaikkahakemusten lukumäärä vuonna 2020. Sähköposti 11.9.2020. Luettu 11.9.2020.

Marshall, Thomas Humphrey (1950) *Citizenship and Social Class*. Cambridge: University Press.

Martiskainen, Taina (2009) Lasten vastaanotto uusien haasteiden keskellä – minkä tien Suomi valitsee? Teoksessa *Yksintulleet – näkökulmia ilman huoltajaa maahan saapuneiden lasten asemasta Suomessa*. European Migration Network. http://www.emn.fi/files/44/Artikkeli_yksintulleet_24062009_FINAL.pdf. Luettu 21.1.2019.

Martiskainen, Taina & Toivonen, Virve (2019) Kotoutumisen polku. Ilman huoltajaa tulleiden lasten oikeudet, tarpeet ja palvelut. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 6/2019. https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Kotoutumisen_polku_.pdf. Luettu 23.2.2020.

Migrin miniluvat herättävät huolta – ”Voin asua kaksi vuotta rauhassa ja sen jälkeen pitää taas jännittää ja pelätä”. (19.3.2018) YLE <https://yle.fi/uutiset/3-10118282>. Luettu 19.3.2019.

Mustonen, Henna & Alanko, Salli (2011) Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat. Teoksessa *Lapsen etu ensin. Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksintulleet projektin loppujulkaisu*. Helsinki: Yhteiset Lapsemme – All Our Children ry, 11–19.

Nivala, Elina (2006) Kunnon kansalainen yhteiskunnan kasvatuksellisenä ihanteena. Teoksessa Leena Kurki & Elina Nivala (toim.) *Hyvä ihminen ja kunnon kansalainen. Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan*. Tampere: Tampere University Press, 25–114.

Nordberg, Camilla (2010) Tutut vieraat – Suomen romanit, työelämän marginaalissa? Teoksessa Sirpa Wrede & Camilla Nordberg (toim.) *Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 254–273.

Nordberg, Camilla & Wrede, Sirpa (2015) Street-level Engagements: Migrant Families Encountering the Local Welfare State. University of Helsinki. Nordic Journal of Migration Research 5 (2), 54–57. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/173747/njmr_2015_0008.pdf?sequence=1. Luettu 28.4.2020.

Notkola Veijo, Pitkänen Sari, Tuusa Matti, Ala-Kauhaluoma Mika, Harkko Jaakko, Korkeamäki Johanna, Lehtikoinen Tuula, Lehtoranta Pirjo, Puumalainen Jouni (Kuntoutussäätiö), Ehrling Leena, Hämäläinen Juha, Kankaanpää Eila, Rimpelä Matti, Vornanen Riitta (konsortioikumpanit) (2013) Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia? Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013. 1.painos. Eduskunta. https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/trvj_1+2013.pdf. Luettu 22.4.2020.

Paksuniemi, Merja (2014) Sotavuosien kokemukset aikuisuuden voimavarana. Teoksessa Elli Heikkilä (toim.) Haavoittuvasta lapsuudesta ehjään aikuisuuteen. Siirtolaisinstituutti, Tutkimuksia A 49, Turku, 63–77.

Pappi, Meira (2019) Turvapaikanhakijat ja suomalaisuus: kotouttamiskeskustelussa rakentuva kansallisuuden kuva. Teoksessa Eveliina Lyytinen (toim.) Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa. Turku: Siirtolaisinstituutti, 253–276.

Pohjola, Anneli (2015) Rakenteellisen sosiaalityön paikannuksia. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. 2. painos. Kuopio: Unipress, 16–36.

Puusa, Anu & Kuittinen Matti (2011) Laadullisen tutkimuksen luotettavuus- ja arviointikysymyksistä. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Menetelmä viidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Johtamistaidon opisto. Vantaa: HansaBook, 167–180.

Ranta-Tyrkkö, Satu (2017) Ihmisoikeudet ja sosiaalityö globaalien kriisien maailmassa. Teoksessa Maija Jäppinen & Anna Metteri & Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) Kansainvälinen sosiaalityö. Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. Toinen painos. Kuopio: Unipress, 273–300.

Ranto, Sanna & Ahlgren-Leinvuo, Hanna & Haapamäki, Elise & Högnabba, Stina (2015) Ulkomaalaistaustaisten nuorten hyvinvointi Helsingissä. Tilastoja 2015:40. Helsingin kaupunki. Tietokeskus. https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/15_12_09_Tilastoja_40_Ranto_Ahlgren-Leinvuo_Haapamaki_Hognabba.pdf. Luettu 6.1.2020.

Rastas, Anna (2004) Miksi rasismien kokemuksista on niin vaikea puhua? Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 33–55.

Riessman, Cathrine (2002) Analysis of Personal Narratives. Teoksessa Jaber Gubrium & James Holstein (toim.) Handbook of Interview Research: Context and Method. Thousand Oaks: Sage Publications, 695–710.

- Ronkainen, Jussi (2006) Monikansalaisuus ja monimuotoistuva suomalaisuus. Teoksessa Tuomas Martikainen (toim.) Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla. Helsinki: Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura ry, 237–256.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo (2017) Haastatteluaineiston litterointi. Teoksessa Matti Hyvärinen & Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 427–444.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2017) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Matti Hyvärinen & Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 46–83.
- Saari, Juho (2013) Sosiaaliset oikeudet kapitalistisessa yhteiskunnassa – T.H. Marshallin kansalaisuusteoria. Teoksessa Juho Saari & Sakari Taipale & Sakari Kainulainen (toim.) Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita. Helsinki: Diakonia ammattikorkeakoulu, 283–304.
- Saari, Salli (2000) Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Otava.
- Saastamoinen, Mikko (2006) Riskitodellisuus ja aktiivisen kansalaisuuden ihanne. Teoksessa Mikko Saastamoinen & Pekka Kuusela (toim.) Kansalaisuuden ääriviivoja. Hallinta ja muodonmuutokset myöhäismodernilla ajalla. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus, Palmenia-sarja, 53–84.
- Salo, Ulla-Maija (2015) Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa Sanna Aaltonen & Riitta Högbäck (toim.) Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa. Tampere: Tampere University Press, 166–190.
- Saukkonen, Pasi (2013) Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot. Tallinna: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Saukkonen, Pasi (2016) Mitä on kotoutuminen? <https://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/mita-kotoutuminen>. Luettu 18.9.2020.
- Schubert, Carla (2007) Monikulttuurisuus mielenterveystyössä. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Siirto, Ulla & Hammar, Sari (2016) Kotouttava työ pakolaisina Suomeen muuttaneiden parissa. Teoksessa Raili Gothóni & Ulla Siirto (toim.) Pakolaisuudesta kotiin. Tallinna: Gaudeamus Oy, 189–210.
- Silverman, David (2013) Doing qualitative research. Fourth Edition. London: SAGE Publications Ltd.
- Sisäministeriö (2017) Turvapaikanhakijat ja pakolaiset. <http://intermin.fi/maahanmuutto/turvapaikanhakijat-ja-pakolaiset>. Luettu 24.9.2017.

Sisäministeriö (2020) Tiedote. Perheenyhdistämistä koskevaa lainsäädäntöä tarkastellaan lapsen edun toteutumisen edistämiseksi <https://intermin.fi/-/perheenyhdistamista-koskevaa-lainsaadantoa-tarkastellaan-lapsen-edun-toteutumisen-edistamiseksi>. Luettu 23.8.2020.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2019) Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti. Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Raportteja ja muistioita 2019:43. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161637/STM_Rap_2019_43_Lastensuojelun_jalkihuollon_uudistamistyoryhman_loppuraportti.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 10.1.2020.

Suomen Pakolaisapu (2020) Pakolaisuus Suomessa. <https://pakolaisapu.fi/pakolaisuus-suomessa/>. Luettu 29.2.2020.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2020) Lastensuojelun käsikirja. Jälkihuolto. <https://thl.fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/jalkihuolto>. Luettu 6.1.2020.

Thomas, Stefan & Sauer, Madeleine & Zalewski, Ingmar (2018) Unbegleitete minderjährige Geflüchtete. Ihre Lebenssituationen und Perspektiven in Deutschland. (Kultur und soziale Praxis) Bielefeld: transcript Verlag.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2004) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 1.–3. painos. Helsinki: Tammi.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Turner, Bryan (2001) The Erosion of Citizenship. *British Journal of Sociology* 52 (2), 189–209.

Turtiainen, Kati (2009) Kertomuksia uuden kynnyksellä – Luottamuksen rakentuminen kiintiöpakolaisten ja viranomaisten välillä. *Janus* vol 17 (4) 2009, 329–345. <https://journal.fi/janus/article/view/50534/15299>. Luettu 16.8.2020.

Turtiainen, Kati (2012) Possibilities of Trust and Recognition between Refugees and Authorities – Resettlement as part of Durable Solutions to Forced Migration. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 451. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Turtiainen, Kati (2017) Pakkomuutto sosiaalityössä kohdattavana ilmiönä. Teoksessa Maija Jäppinen & Anna Metteri & Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) *Kansainvälinen sosiaalityö. Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. Toinen painos. Kuopio: Unipress, 203–224.

Turtiainen, Kati & Kokkonen, Tuomo & Viitasalo, Katri (2018) Aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet kotouttamistyön ulkoisten ehtojen ja maahanmuuttajien tarpeiden ristipaineissa. *Janus* vol 26 (4) 2018, 343–360. <https://journal.fi/janus/article/view/76453/38333>. Luettu 24.2.2020.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2018) Alaikäisenä ilman huoltajaa saapuneet. <https://kotouttaminen.fi/alaikaisena-ilman-huoltajaa-saapuneet>. Luettu 28.1.2018.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2020a) Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden nuorten jälkihuollon yläikäraja nousee 25 vuoteen. https://tem.fi/-/kotolain_muutos_jalkihuolto. Luettu 11.7.2020.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2020b) Säädösvalmistelu. Alaikäisenä ilman huoltajaa saapuneiden nuorten jälkihuollon ikärajan nosto. https://tem.fi/hankesivu?tunnus=TEM015:00/2020#kuuleminen_46b87a38-d1f6-47c8-b4ba-dc55d227d167. Luettu 28.4.2020.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2020c) Alaikäisen yksin tulleen kuntaan muutto vaatii sektorit ylittävää yhteistyötä. <https://kotouttaminen.fi/alaikaisen-muutto-kuntaan>. Luettu 1.6.2020.

Työryhmä: virkamiesten kaksois-kansalaisuudet ja sidonnaisuudet syyniin jo ennen nimittämistä. (11.6.2015) Helsingin Sanomat <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002831118.html>. Luettu 29.4.2020.

UN (United Nations) (2020) Global issues. Youth. <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/youth-0/index.html>. Luettu 19.4.2020.

UN High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2014) UNACCOMPANIED AND SEPARATED ASYLUM-SEEKING AND REFUGEE CHILDREN TURNING EIGHTEEN: WHAT TO CELEBRATE? UNHCR / Council of Europe field research on European State practice regarding transition to adulthood of unaccompanied and separated asylum-seeking and refugee children. Strasbourg, France. <https://www.refworld.org/docid/53281A864.html>. Luettu 26.1.2020.

UNHCR (2020a) UNHCR vetoaa pakolaiskiintiöpaikkojen lisäämiseen. <https://www.unhcr.org/neu/fi/39197-unhcr-vetoaa-pakolaiskiintio-paikkojen-lisaamiseen.html>. Luettu 19.9.2020.

UNHCR (2020b) 10 faktaa pakolaisista. <https://www.unhcr.org/neu/wp-content/uploads/sites/15/2019/09/10-facts-about-refugees-FIN.pdf>. Luettu 18.4.2020.

UNHCR (2020c) Kansalaisuudettomuuden lopettaminen. <https://www.unhcr.org/neu/fi/mi-tae-me-teemme/kansalaisuudettomuuden-lopettaminen>. Luettu 19.9.2020.

Valtioneuvosto (2020) Valtioneuvosto vahvisti päätöksen 175 turvapaikanhakijan vastaanottamisesta Välimeren alueelta. Ajankohtaista. Sisäministeriö 27.2.2020. TIEDOTE 15/2020. https://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/1410869/valtioneuvosto-vahvisti-paatosken-175-turvapaikanhakijan-vastaanottamisesta-valimeren-alueelta. Luettu 16.4.2020.

Vuori, Jaana (2012) Arjen kansalaisuus, sukupuoli ja kotouttamistyö. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsaho (toim.) Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press, 235–236.

Vuori, Jaana (2015) Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena. Yhteiskuntapolitiikka 80(4), 395–404. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129563/vuori.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 26.2.2020.

Wernesjö (2019) Integration i ett tillfälligt undantagstillstånd? Teoksessa Mehrdad Darvishpour & Niclas Månsson (red.) Ensamkommandes upplevelser & professionellas erfarenheter – integration, inkludering och jämställdhet. Stockholm: Liber, 184–198.

Wrede, Sirpa & Nordberg, Camilla & Forsander, Annika (2010) Etnistyyvä eriarvoisuus ja keinot kohti tasa-arvoa. Teoksessa Sirpa Wrede & Camilla Nordberg (toim.) Vieraita työssä. Työelämän etnistyyvä eriarvoisuus. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Yijälä, Anu & Nyman, Maria (2017) Living in limbo. Qualitative case study of skilled Iraqi asylum seekers in Finland. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 2017:1.

Yksintulleet – näkökulmia ilman huoltajaa maahan saapuneiden lasten asemasta Suomessa. (2009) European Migration Network. http://www.emn.fi/files/44/Artikkeli_yksintulleet_24062009_FINAL.pdf. Luettu 15.4.2020.

LIITTEET

Liite 1 Saatekirje

2.3.2020

Hei,

Olen sosiaalityön pääaineopiskelija Helsingin yliopiston valtiotieteellisestä tiedekunnasta. Etsin haastateltavia pro gradu -tutkielmaani varten. Tutkimukseni käsittelee yksin alaikäisenä maahan tulleiden pakolaisnuorten arjen kansalaisuuden rakentumista maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon kontekstissa. Olen kiinnostunut siitä, millä tavoin sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat näkevät ja kohtaavat yksin tulleiden nuorten tarpeet. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys rakentuu arjen kansalaisuuden käsitteen ympärille. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, kuinka nykyinen palvelujärjestelmä tukee yksin alaikäisenä maahan tulleita nuoria ja heidän kotoutumistaan.

Tutkimus on tarkoitus toteuttaa haastattelemalla maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon sosiaalityöntekijöitä ja sosiaaliohjaajia. Haastattelut ovat luottamuksellisia ja osallistuminen vapaaehtoista. Haastattelu kestää noin 40–60 minuuttia. Haastattelu järjestetään Skype-videopuheluna, se nauhoitetaan ja kirjoitetaan tekstimuotoon. Tämän jälkeen nauhoite hävitetään. Tekstimuotoinen tiedostosta poistetaan kaikki sellainen tieto, josta haastateltava olisi mahdollisesti tunnistettavissa. Tutkimustulokset ovat luettavissa kirjallisessa työssä, joka julkaistaan Helsingin yliopistossa. Pro gradu -tutkielmani valmistuu kesäkuussa 2020.

Toivon, että osallistut tutkimukseeni. Kerron mielelläni lisää, mikäli sinulla herää kysymyksiä haastatteluun liittyen.

Ystävällisin terveisin,

Laura Bagans

laura.bagans@helsinki.fi

puh. 0440561875

Liite 2 Suostumuslomake

Pro gradu -tutkielma: *Maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa arjen kansalaisuutta rakentamassa. Yksin tulleiden pakolaisnuorten tarpeet ja niihin vastaaminen sosiaalityön näkökulmasta.*

Tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa yksin tulleiden pakolaisnuorten jälkihuollon palveluiden käytänteitä ja sitä, kuinka ne tukevat nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista. Tutkimus toteutetaan haastattelemalla maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon sosiaalityöntekijöitä ja sosiaaliohjaajia. Tarkoitus on selvittää, millaisina yksin tulleiden nuorten tarpeet näyttäytyvät maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa ja miten näihin tarpeisiin voidaan vastata.

Tutkimuksen tekijä: Laura Bagans

Tutkimuksen julkaisu: Helsingin yliopisto

Yllämainitun tutkimuksen tarkoitus ja tapa, jolla tutkimus tehdään, on selvitetty minulle. Olen tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Olen myös tietoinen siitä, että henkilöllisyyteni ei paljastu tutkimuksesta, ja jää vain tutkijan tietoon. Haastattelu nauhoitetaan ja se hävitetään tutkimuksen valmistuttua.

Tutkimukseen osallistumisen voi keskeyttää milloin vain ilman perusteluja, eikä keskeyttäminen vaikuta asemaan. Allekirjoittamalla suostun siihen, että osallistun yksilöhaastatteluun, ja haastatteluaineistoa voidaan käyttää osana tutkimusta.

Päiväys

Allekirjoitus

Liite 3 Haastattelurunko

Haastattelun kysymyksiä on jaettu osittain Eveliina Heinon (2018) tutkimustuloksissa ilmenneiden eri arjen kansalaisuuden rakentumisen osa-alueiden avulla (mt.).

Haastattelun osat	Sosiaalityöntekijöille
Osa 1: Esittely ja tutkimuksen tarkoitus sekä haastattelun säännöt	Kuka minä olen Tutkimuksen tarkoitus Luottamuksellisuus ja vapaaehtoisuus Tutkimusaineiston käsittely Tutkimustulosten julkaisu
Osa 2: Yleistä tietoa haastateltavasta suhteesta tutkimusaiheeseen	Kuka olet, kuinka pitkään olet työskennellyt maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon tiimissä? Oletko kohdannut aiemmissa töissäsi yksin tulleita pakolaisnuoria?
Osa 3: Yksin tulleet pakolaisnuoret maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa	Millaisena asiakasryhmänä yksin tulleet pakolaisnuoret sinulle näyttäytyvät? Millaisissa asioissa he tarvitsevat apua? Oletko huomannut heillä olevan joitakin erityistarpeita? Eroavatko he jollain tavalla muista asiakkaista? Osaatko sanoa, että miltä näyttävät näiden nuorten jälkihuoltoa edeltävät palvelut, että jälkihuollon jälkeiset palvelut? Miten näet esimerkiksi aikuis-sosiaalityön palvelevan asiakasryhmän tarpeita?
AUTONOMIA	Käytännöt: Otatko jotain erityistä huomioon nuorten kohtaamisessa? Millaisia kokemuksia sinulla on? Millaiset ovat näkemyksesi mukaan nuorten tiedot peruspalveluista? Käytätkö tulkkia asiakastapaamisilla? Entä selkokieltä? Tarvitsevatko nuoret apua talouden hallinnassa? Autatko oleskelulupahakemuksen tai muiden maahanmuuttovirastoon liittyvien asioiden, kuten muukalaispassihakemuksen kanssa? Entä perheen yhdistämisasioiden? Entä kansalaisuushakemuksissa?
TUNNUSTUS	Kiinnitätkö huomiota käyttämäsi elekieleen tai siihen, kuinka kohtaat eri kulttuureista tulevia nuoria? Kuinka usein sinulla on mahdollisuus tavata asiakkaita, entä kuinka nopeasti pysytyt vastaamaan puheluihin ja viesteihin? Miten uskot aiempien viranomaiskohtaamisten vaikuttavan siihen, miten nuoret suhtautuvat sinuun sosiaalityöntekijänä ja ovat valmiita ottamaan palveluita vastaan? Ovatko nuoret kertoneet kokevansa epäoikeudenmukaisuutta, entä arvostusta ja tasa-arvon toteutumista? (esimerkiksi työllisyys- ja koulutusmahdollisuudet) Oletko huomannut yhteiskunnan rakenteissa syrjiviä tekijöitä? Ovatko nuoret itse kertoneet sinulle kokemastaan rasismista Suomessa?

<p>KUULUMINEN</p>	<p>Huomioitko nuorten mahdollisia traumataustoja jollain tavalla työssäsi?</p> <p>Miten nuoret ovat näkemyksesi mukaan kotoutuneet Suomeen?</p> <p>Miltä nuorten transnationaalit perhesuhteet näyttävät? Entä nuorten muut sosiaaliset verkostot? Vertaistuki? Kummiperheet?</p> <p>Millaiselta nuorten tulevaisuus näkemyksesi mukaan näyttäytyy?</p> <p>Teetkö verkostotyötä? Mitkä verkostot ovat tärkeimpiä yhteistyötahoja tämän asiakaskunnan kanssa toimiessa?</p> <p>Pystytkö työssäsi toimimaan rakenteellisella tasolla? Millaisia keinoja sinulla on vaikuttaa?</p>
<p>Osa 4: Suositukset</p>	<p>Jalkaudutko toimiston ulkopuolelle tapaamaan asiakkaita?</p> <p>Tiedätkö, että kuinka paljon yksin tulleet nuoret käyttävät matalan kynnyksen organisaatioiden järjestämiä omankielisiä neuvontapalveluita? Mitä ajattelet näistä palveluista ja niiden luotettavuudesta?</p> <p>Miten näet aikuissosiaalityön tuen vastaavan nuorten tarpeisiin?</p> <p>Mitä ajattelet siitä, että lastensuojelun jälkihuollon nuoret voivat saada jälkihuoltoa 25-vuotiaaksi asti ja yksin alaikäisenä maahan tulleilla jälkihuolto päättyy 21-vuotiaana?</p>
<p>Osa 5: Muita huomioita</p>	<p>Teetkö yhteistyötä aikuissosiaalityön kanssa? Jos kyllä, millaisissa asioissa?</p> <p>Entä TE-toimiston? Mihin muihin yhteistyötahoihin sinulla on mahdollisesti kontakti?</p> <p>Tuleeko sinulla mieleen jotain, mitä haluaisit lisätä / jotain, mistä emme ole vielä keskustelleet?</p>
<p>Osa 6: Yhteenveto ja tutkimukseen osallistumisesta kiittäminen</p>	<p>Lyhyt koonti haastattelun pääkohdista</p> <p>Kiitos osallistumisesta</p>